สมุดที่เก็บรวบรวมไว้ในหอสมุดแห่งชาติ
สมเด็จฯ (กรมพระยาดำรง)
๑ ม.ค. ๐๕

จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน

ว่าด้วยการส่งเสด็จ การรักษาพระนครเวลาเสด็จไม่อยู่

แลการรับเสด็จกลับคืนพระนคร

คราวพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสด็จไปยุโรปครั้งหลัง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงรวบรวมแลจัดพิมพ์

ถวายพระอรรคชายาเธอ ฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ

ในงานฉลองพระชันษาครบ ๖๐ ปี

พ.ศ. ๒๔๖๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

(ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ)

959.3057
Գ 495

(ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ)

104

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครฯ

สารบาญ

ตอนที่ ๑	หน้า ๑
ว่าด้วยพระราชปรารภที่จะเสด็จยุโรป	๑
ประกาศการรักษาพระนคร	๓
ตอนที่ ๒	๗
ว่าด้วยส่งเสด็จ	๗
การพระราชพิธีก่อนเสด็จ	๗
เสด็จลงเรือพระที่นั่งมหาจักรีที่ท่าราชวรดิษฐ์	๑๒
ข้าราชการที่ตามเสด็จ	๑๕
ตอนที่ ๓	๑๗
ว่าด้วยการรักษาพระนคร	๑๗
ที่ประชุมสำเร็จราชการแผ่นดิน	๑๗
ที่ประชุมเสนาบดี	๑๗
ว่าด้วยวันเวลาที่ประชุมรักษาพระนคร	๑๙
ตัวอย่างโทรเลขที่มีไปมาในระหว่างเสด็จ	๒๐
ตัวอย่างระยะทางเสด็จพระราชดำเนิร	๒๑
การพระราชพิธีต่าง ๆ ในเวลาเสด็จไม่อยู่	๒๔
พระราชพิธีเฉลิมศกสงกรานต	๒๔
พระราชพิธีจรดพระนังคัล	๒๕
พระราชพิธีวิศาขบูชา	๒๕

บำเพ็ญพระราชกุศลพระอัฐิ น่า ๒๕

ทรงผนวชหม่อมเจ้า ๒๖

สโมสรอันเตปุริกธุริณ ๒๖

พระราชพิธีเข้าพรรษา ๒๗

พระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษา ๒๘

คำถวายชัยมงคลของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ๓๐

คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ
ฝ่ายหน้า ๓๑

คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ
ฝ่ายใน ๓๓

คำถวายชัยมงคลของพวกทูตแลกงสุลต่างประเทศ
ในกรุงสยาม ๓๔

พระราชพิธีฉลองพระชัณษา ๓๕

พระราชพิธีถือน้ำสารท ๓๖

พระราชพิธีออกพรรษา ๓๗

การพระกฐิน ๓๘

พระราชพิธีฉัตรมงคล ๓๙

เรื่องตั้งศาลาอันเตปุริกธุริณ ๔๐

ตอนที่ ๔	น่า ๔๔
ว่าด้วยรับเสด็จกลับคืนพระนคร	๔๔
เสด็จกลับถึงเมืองเกาะหมาก	๔๖
เสด็จขึ้นเมืองตราด	๕๐
คำถวายพระพรชัยมงคลของพระภิกษุสงฆ์เมืองตราด	๕๒
คำถวายชัยมงคลของประชาชนเมืองตราด	๕๕
พระราชดำรัสตอบประชาชนเมืองตราด	๕๗
เสด็จประพาสเกาะช้าง	๖๐
เสด็จขึ้นเมืองจันทบุรี	๖๑
คำถวายชัยมงคลของพระภิกษุสงฆ์เมืองจันทบุรี	๖๔
คำถวายชัยมงคลของประชาชนเมืองจันทบุรี	๖๗
พระราชดำรัสตอบประชาชนเมืองจันทบุรี	๖๙
เสด็จถึงปากน้ำเจ้าพระยา	๗๓
จัดการรับเสด็จที่กรุงเทพ ฯ	๗๔
เสด็จถึงเมืองสมุทปราการ	๗๖
คำถวายชัยมงคลของพวกเมืองสมุทปราการแล เมืองนครเขื่อนขันธ์	๗๗
พระราชดำรัสตอบ	๘๐
เสด็จถึงท่าราชวรดิษฐ์	๘๒

คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลี
พระบาทและราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ น่า ๘๓
พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศา
นุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทและราชทูตผู้แทน
รัฐบาลต่างประเทศ ๘๖
คำถวายพระพรของพระสงฆ์ ๘๙
พระราชดำรัสตอบคำถวายพระพรของพระสงฆ์ ๙๕
คำถวายชัยมงคลของประชาชนชาวพระนครซึ่งเสนาบดี
กระทรวงนครบาลอ่านถวายที่ท้องสนามหลวง ๙๘
พระราชดำรัสตอบประชาชนชาวพระนคร ๑๐๕
แปลคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศ ๑๐๗
พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าต่างประเทศ ๑๐๘
คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าจีน ๑๓๐
พระราชดำรัสตอบพ่อค้าจีน ๑๓๓
คำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าแขก ๑๓๕
พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าแขก ๑๓๕
คำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าไทย ๑๓๖
พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าไทย ๑๒๐
คำถวายชัยมงคลของพระบรมวงศานุวงศ์
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน ๑๒๓

พระราชดำรัสตอบพระยรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละออง
ธุลีพระบาทฝ่ายใน น่า ๑๒๕

ตอนที่ ๕ ๑๒๗

พระราชทานบำเหน็จแลเลี้ยงลูกขุน ๑๒๗

พระราชบัญญัติเข็มอักษรในการเสด็จพระราชดำเนิร
ประพาศประเทศยุโรป ๑๒๗

รายพระนามแลรายนามผู้ที่ได้รับพระราชทานเข็มอักษร
เสด็จพระราชดำเนิรประพาศยุโรป ๓๓๑

แปลคำถวายชัยมงคลของพวกทูตแลกงสุลต่างประเทศ ๓๓๗

พระราชดำรัสตอบพวกทูตแลกงสุลต่างประเทศ ๓๓๙

พระราชทานเลี้ยงสโมสรอันเตปริกธุริณ ๓๓๙

แผนกที่ ๑๒
ได้รับจาก สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย
เมื่อ ๑ / มิถุนายน / ๒๕๓๕
เลขที่

สารบารพ์รูป

๑ เสด็จลงเรือพระที่นั่งมหาจักรีที่ท่าราชวรดิษฐ์ น่า ๑๒

๒ ข้าราชการไปลงชื่อพังข่าวเสด็จที่สวนดุสิต ๑๘

๓ พระราชทานพระแสงที่เมืองจันทบุรี ๗๐

๔ เรือรับเสด็จที่เมืองสมุทปราการ ๗๖

๕ เรือพระที่นั่งถึงท่าราชวรดิษฐ์ ๙๒

๖ ซุ้มกระทรวงทหารเรือ สร้างที่ท่าราชวรดิษฐ์ ๙๖

๗ แห่เสด็จเข้าพระบรมมหาราชวัง ๙๙

๘ ทรงรถพระที่นั่งเสด็จสวนดุสิต ๙๖

๙ ซุ้มกระทรวงยุทธนาธิการ สร้างที่ถนนราชดำเนินใน ๙๙

๑๐ ซุ้มกระทรวงกระลาโหม สร้างที่เชิงสพานผ่านพิภพลีลา ด้านเหนือ ๑๐๐

๑๑ ซุ้มกระทรวงมหาดไทย สร้างที่สี่แยกถนนบ้านตะนาว ๑๐๒

๑๒ ซุ้มกระทรวงยุติธรรม สร้างที่ถนนราชดำเนินกลาง สี่แยกถนนดินสอ ๑๐๔

๑๓ ทรงรับคำถวายชัยมงคลชาวต่างประเทศที่ถนนราชดำเนิร ๑๐๖

๑๔ ซุ้มกระทรวงนครบาล สร้างที่เชิงสพานผ่านฟ้าลีลาศ ด้านเหนือ ๑๐๙

๑๕ ซุ้มกระทรวงธรรมการ สร้างที่สามแยกถนนจักรพรรดิ ๑๑๐

๑๖ ซุ้มหน้าโรงเรียนนายร้อยทหารบก น่า ๑๑๒

๑๗ ซุ้มกระทรวงเกษตราธิการ สร้างที่เชิงสพาน
มัฆวานรังสรรค์ด้านใต้ ๑๑๔

๑๘ ซุ้มกระทรวงพระคลัง สร้างที่สี่แยกถนนพิษณุโลก ๑๑๖

๑๙ ซุ้มกระทรวงโยธาธิการกับรูปเทวดาทำเทียบเปนตัวอย่าง
ที่จะสร้างพระบรมรูปทรงม้า ที่หน้าพระลาน ๑๒๐

๒๐ ที่แจกเสมาของพระราชทานแห่ง ๑ เมื่อเสด็จกลับ ๑๒๒

๒๑ รูปศาลาอันเตในสวนดุสิต เปนที่สโมสรของพนักงาน
รักษาพระนครเวลาเสด็จไม่อยู่ ๑๓๘

จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน

ตอนที่ ๑

ว่าด้วยพระราชปรารภ

เมื่อปีมะเมีย รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) พระยาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่า มีพระอาการประชวรไม่ทรงสบายมานานแล้ว เมื่อได้เสด็จไปประพาสแลผ่อนพักตามหัวเมือง ก็กลับทรงพระสำราญไปชั่วคราว แต่ครั้นกลับทรงประพฤติพระราชกิจกรากกรำเข้าก็ดี หรือเวลากระทบฤดูแปรไม่ปรกติก็ดี ก็กลับไม่ทรงสบายไปอีก แต่เปนดังนี้มาหลายคราว ถึงศกนี้ทรงสังเกตเห็นพระอาการกำเริบขึ้นกว่าแต่ก่อน ดอกเตอรโยเมอรผู้เปนแพทย์ประจำพระองค์ ตรวจพระอาการลงเนื้อเห็นสันนิษฐานว่า โกษฐาสภายในพระกายไม่เปนไปสม่ำเสมอ พระโรคเช่นนั้นไม่ถูกแก่อากาศชื้นเช่นในฤดูฝนชุก หรือร้อนจัด เช่นในฤดูคิมหะในสยามประเทศนี้ จึงเรอรังรักษาไม่หายได้ ควรจะเสด็จแปรสถานไปหาอากาศประกอบแก่การรักษาพระโรคจึงจะหาย ก็แลตำบลที่จะรักษาพระโรคได้เหมาะดีที่สุดก็มีแต่ในประเทศยุโรป แลมีแพทย์ผู้เชี่ยว

---

๑ ที่จริงดอกเตอร์เรห์เตอร์ ที่ได้เปนที่พระยาประเสริฐศาสตร์ธำรงในรัชกาลปัจจุบันนี้ เปนแพทย์ประจำพระองค์ แต่เวลานั้นกราบถวายบังคมลาไปเยี่ยมบ้านชั่วคราว โปรด ฯ ให้ดอกเตอร์โบเมอร์ แพทย์ในกรมทหารเรือเปนผู้แทนในหน้าที่แพทย์ประจำพระองค์

ชาญการรักษาโรคเช่นที่ประชวรนั้น จึงกราบบังคมทูล ฯ แนะนำในหน้าที่ของแพทย์ ขอให้เสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรป บำรุงพระองค์ให้คืนเป็นปรกติแต่ในเวลาพระโรคยังไม่เจริญกล้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฤกษาพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ แลท่านเสนาบดีต่างก็เห็นชอบตามคำแพทย์ ลงเนื้อเห็นกราบบังคมทูล ฯ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวย่อมเป็นสำคัญแก่ราชการบ้านเมือง เมื่อไม่ทรงพระสำราญอยู่ตราบใด ก็ชื่อว่าขัดข้องแก่ประโยชน์ของราชการบ้านเมืองอยู่ตราบนั้น ถ้ามีทางที่จะรักษาพระองค์ให้หายประชวรเป็นปรกติได้ สมควรจะเสด็จไปรักษาพระองค์ จะได้มีกำลังทรงเป็นภารธุระในราชการบ้านเมืองเหมือนอย่างเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระอนุมัติตามคำที่กราบบังคมทูล ฯ จึงโปรด ฯ ให้เตรียมการที่จะเสด็จยุโรปอีกครั้งหนึ่ง

ทรงพระราชดำริห์ว่าเมื่อเสด็จยุโรปคราวก่อน (เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐) เป็นครั้งแรกที่จะเสด็จไปเจริญทางพระราชไมตรีถึงราชสำนักในนานาประเทศ แลเป็นครั้งแรกที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะได้เสด็จไปต่างประเทศทางไกลถึงปานนั้น ทั้งชาวยุโรปแลประชาชนชาวพระนครนี้ยังไม่คุ้นเคยแก่การเสด็จเช่นนั้นมาแต่ก่อน จึงได้โปรด ฯ ให้จัดกระบวนเสด็จเป็นอย่างทางราชการ ทรงเรือพระที่นั่งมหาจักรีมีราชบริพารโดยเสด็จทั้งฝ่ายทหารพลเรือนเต็มตามตำแหน่งไปจนถึงยุโรป แต่ครั้งนี้จะเสด็จไปเพื่อประโยชน์รักษาพระองค์เป็นสำคัญ ถึงแม้ว่าจะ

เสด็จไปเยี่ยมเยือนยังราชสำนักในนานาประเทศที่จะเสด็จไปถึง ก็ได้ทรงคุ้นเคยอยู่แล้วโดยมาก ไม่จำจะต้องจัดการเสด็จเปนทางราชการอันต้องเสียค่าใช้จ่ายมากเหมือนครั้งก่อน จึงโปรด ฯ ให้จัดกระบวนเสด็จเปนอย่างไปรเวต มีราชบริพารโดยเสด็จแต่ที่จำเปน จะทรงเรือพระที่นั่งมหาจักรีไปเพียงสิงคโปร์ แต่นั้นจะเสด็จโดยเรือเมล์ทั้งขาไปแลขากลับ ส่วนการรักษาพระนครในเวลาเสด็จไม่อยู่นั้น เมื่อเสด็จยุโรปครั้งแรกได้โปรด ฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินรักษาพระนคร พร้อมด้วยมนตรีที่ปฤกษาซึ่งทรงสถาปนาไว้ ในครั้งนี้ทรงพระราชดำริห์ว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ก็ทรงสำเร็จการศึกษาเสด็จกลับมารับราชการแผ่นดินอย่แล้ว จึงโปรด ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินรักษาพระนคร พร้อมด้วยมนตรีที่ปฤกษา แลเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวง โปรด ฯ ให้ประกาศกระแสพระบรมราชโองการในการรักษาพระนคร ดังนี้.

ประกาศการรักษาพระนคร

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า การซึ่งเสด็จพระราชดำเนิรจากกรุงเทพ ฯ ณวันที่ ๒๗ มีนาคม ไปประพาสประเทศยุโรปครั้งนี้ ประมาณเวลาจนกว่าจะเสด็จกลับคืนพระนครราวสัก ๗ เดือนเศษ ถึงแม้ว่าเมืองนานาประเทศที่จะประทับอยู่ย่อมเปนหนทางห่างไกลจากกรุงสยามมากก็ดี แต่ว่ามีโทรเลขติดต่อ

กันกัยกรุงเทพ ฯ อยู่ เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญอันใดอันหนึ่ง ซึ่ง
เปนพระราชกิจ ฤๅที่จำเปนจะต้องเปนพระราชธุระเกิดขึ้นแล้ว ก็เคยได้
กราบบังคมทูลพระกรุณา แลได้รับพระราชทานกระแสพระบรมราช
โองการตลอดทุกเวลาในไม่ช้านัก ดังเช่นเคยเปนมาในเวลาเสด็จ
พระราชดำเนิรประพาสยุโรปครั้งก่อนแล้ว

แต่กระนั้นก็ดี ยังมีพระบรมราชประสงค์อยู่อีกว่า จะไม่ให้ราชการ
แผ่นดินซึ่งเคยทรงเปนพระราชธุระอยู่เสมอนั้นต้องคั่งค้างสำเร็จช้าเวลา
ไป เพราะเหตุที่ไม่ได้ประทับอยู่ในพระมหานครนี้ได้เลย แลทรง
พระราชดำริห์เห็นว่า บางทีจะมีราชการแผ่นดินอยู่บางอย่างที่จะต้อง
ทูลฉลอง เพื่อจะได้มีพระราชดำรัสสั่งเปนสิทธิขาดไปโดยฉับพลัน แล
การอันนั้นไม่พอที่จะต้องมีโทรเลขไปกราบบังคมทูลพระกรุณาให้เนิ่นช้าไป
ไม่ทันท่วงทีของการที่จำเปนจะกระทำให้สำเร็จไปดังนี้

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอำนาจในราชกิจ ที่
จะรักษาพระนครในระหว่างเวลาเสด็จพระราชดำเนิรประพาสยุโรปครั้งนี้
ไว้แด่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าพ้ามหาวชิราวุธ มกุฎราชกุมาร
แลให้ทรงเปนประธานในที่ประชุมทั้ง ๒ อย่างที่กล่าวต่อไป แลให้
ทรงบังคับบัญชาการทั้งปวงสิทธิขาดทั่วไป พร้อมด้วยที่ประชุมทั้ง ๒
อย่างนี้ คือ

อย่างที่ ๑ ที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครณกรุงเทพ ฯ
นั้นมีที่ปฤกษา คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าพ้ากรมพระภาณุ

พันธุวงศวรเดช พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศวโรปการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัตวงศ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศริสุรเดช

อย่างที่ ๒ ที่ประชุมเสนาบดีนั้น มีเสนาบดีและผู้แทนเสนาบดีทุกกระทรวง แต่ถ้าเสนาบดีกระทรวงใดจะป่วยไข้ ฤๅมีกิจราชการไปตามเสด็จพระราชดำเนิรครั้งนี้ก็ดี ฤๅมีราชการไปในหัวเมืองก็ดี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ปลัดทูลฉลองในกระทรวงนั้นอยู่ในที่ประชุมแทนเสนาบดีตลอดชั่วเวลานั้น

แลให้พระยาศริสุนทรโวหาร[๑] เปนสภาเลขานุการสำหรับที่ประชุมทั้ง ๒ อย่างนี้ด้วย แลให้ประชุมกันเนือง ๆ ตามเวลาที่สมควรจะกำหนดไว้

ถ้ามีการอันใดเช่นกล่าวมาข้างต้นนี้เกิดขึ้น สมควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณาก่อนที่จะทรงบังคับบัญชาไปได้แล้ว ก็ให้ริบกราบบังคมทูลไปทางโทรเลข

แต่ถ้ามีเหตุการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งเปนการร้อนเร็วก็ดี ฤๅเปนกิจไม่สำคัญพอที่จะถึงต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาก็ดี เมื่อการนั้นเปนกิจซึ่งเคยพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย โดยไม่เคยได้ปฤกษาเสนาบดี

---

๑ พระยาศรีสุนทรโวหาร (กมล สาลักษณ) ได้เปนพระยาศรีภูริปรีชา ในรัชกาลปัจจุบันนี้

แล้ว ก็ให้พร้อมกับที่ประชุมผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร คาดการเทียบเคียงกับพระราชนิยม แลแบบอย่างที่เคยแลควรแก่เหตุการณ์นั้น ยังคับบัญชาไปให้สำเร็จแล้ว จึงกราบบังคมทูลพระกรุณาออกไปภายหลัง เมื่อการนั้นเปนกิจที่เคยโปรดเกล้า ฯ ให้เสนาบดีประชุมปฤกษากัน ก็ให้พร้อมกับที่ประชุมเสนาบดียังคับบัญชาไปให้ตลอดทุกประการ สุดแต่การที่ควรจะให้สำเร็จทุกอย่างนั้น สำเร็จได้ทั่วไปให้ทันการทันเวลาอันควร อย่าให้ค้างค้าวางขัดอยู่เสียเวลาไปโดยใช่เหตุ

ถ้าหน้าที่ราชการใด ๆ ซึ่งเปนตำแหน่งทรงพระกรุณาโปรดตั้งจะว่างลง ด้วยมีเหตุประการใด ๆ ก็ให้ทรงชักสรรผู้ทำการหน้าที่ตำแหน่งนั้นแทนไปก่อนจนกว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งแต่งขึ้นใหม่สืบไป แลถ้าผู้ใดทำราชการในหน้าที่ตำแหน่งใด ๆ จะประพฤติตนฤาปฏิบัติราชการไม่ชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย ก็ให้ทรงถอนคืนผู้นั้นไว้เสียก่อน แล้วจัดสรรผู้อื่นทำการแทนในตำแหน่งนั้น ๆ ไปจนกว่าจะได้รับพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยในคดีอันนี้ด้วย

ให้ข้าราชการทุกตำแหน่งฟังยังคับบัญชาให้เข้าใจแน่นอน ตามพระราชกำหนดกฎหมายแลกระทำตามทุกสิ่งทุกประการ เทอญ

ประกาศมาแต่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวังกรุงเทพ ฯ ณวันเสาร์ที่ ๑๖ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ เปนวันที่ ๑๔๐๐๔ ฤาษีที่ ๓๙ ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ตอนที่ ๒

ว่าด้วยส่งเสด็จ

เมื่อเตรียมการเสด็จพร้อมแล้ว ถึงวันที่ ๒๔ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) เริ่มการพระราชพิธีสำหรับเสด็จทางไกล ครั้งนี้โปรด ฯ ให้ทำแต่สังเขปพอมิให้เสียราชประเพณี พิธีวันแรกนิมนต์พระสงฆ์ตำแหน่งพระครูพระปริตไทย ๔ รูป มอญ ๔ รูป สวดมนต์ณพระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ เศกน้ำพระพุทธมนต์สำหรับจะได้สรงมุรธาภิเษก แลสวดต่อมาในวันที่ ๒๕ ที่ ๒๖ มีนาคมอีก ๒ วัน

ในวันที่ ๒๔ มีนาคมนั้น เสด็จ ฯ ไปยังวัดบวรนิเวศ ฯ ทรงนมัสการพระพุทธชินสีห์ พระศาสดา แลพระอัฐิพระเจ้าบรมวงศเธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ แล้วเสด็จไปทรงบูชาพระพุทธชินราช ณวัดเบญจมบพิตร

วันที่ ๒๕ มีนาคม เวลาบ่าย เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปฐมบรมมหาไปยกาธิบดี สมเด็จพระรูปสิริโสภาคย์มหานาคนารี กรมสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ กรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ กรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย กรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ พระเจ้าบรมมหัยกาเธอ กรมสมเด็จพระสุดารัตนราชประยูร รวม ๑๒ พระโกษฐ์ประดิษฐานบนพระที่นั่งเศวตฉัตร ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แลเชิญ

พระอัฐิพระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระชนกในกรมสมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ พระชนนีในกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย พระชนนีในกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ รวม ๔ พระโกษฐ์ ออกประดิษฐานบนโต๊ะทองด้านตวันตก แห่งพระที่นั่งเศวตฉัตร ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเหมือนกัน

ครั้นเวลาย่ำค่ำเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงรถพระที่นั่งจากสวนดุสิตมาสู่พระบรมมหาราชวัง ประทับณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการและเครื่องทองน้อย เทียนทองเทียนเงิน บูชาพระบรมอัฐิแล้ว ทรงทอดผ้าไตรตามฉลากพระนาม ๑๖ ไตร นิมนต์พระสงฆ์ซึ่งสถิตย์วัด หรือส่วนตัวเนื่องต่อพระบรมอัฐิ และพระอัฐิสถัปกรณ์มีลำดับดังนี้ คือ นั่งที่ ๑ พระธรรมเจดีย์ (เข้ม) วัดพระเชตุพน ที่ ๒ พระคุณาจาริยวัตร แทนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฤทธิ) วัดอรุณราชวราราม ที่ ๓ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต วัดราชบพิธ อันเปนพระราชนัดดาในรัชกาลที่ ๓, ที่ ๔ พระสาสนโสภณ (อ่อน) วัดราชประดิษฐ ที่ ๕ พระธรรมไตรโลกาจารย์ (ม. ร. ว. เจริญ) วัดระฆังโฆสิตาราม ที่ ๖ พระวิเชียรมุนี (ภู่) วัดบุบผาราม ที่ ๗ พระวินัยกิจการีเถร (ปั้น) วัดรัชฎาธิฐาน ที่ ๘ พระธรรมปหังษนาจารย์ (สาด) วัดหงสรัตนาราม ที่ ๙ พระครูปริชาเฉลิม วัดเฉลิมพระเกียรติ์ ที่ ๑๐ พระเทพกระวี (เจริญ) วัดเทพศิรินทราวาส ที่ ๑๑ พระสมุห์แทนพระสังวรวิมล วัดราชโอรส

ที่ ๑๒ พระคุณวงศ (สน) วัดปรมัยยิกาวาส พระสงฆ์อนุโลมตาม
พระอัฐิ ซึ่งประดิษฐานบนโต๊ะทองนั้น นั่งตามลำดับพระอัฐิดังนี้
เหมือนกัน คือ นั่งที่ ๑ พระปลัดวัดหนัง ที่ ๒ พระปลัดวัดเขมาภิรตา
ราม ที่ ๓ พระสมุห์วัดหนัง ที่ ๔ พระมหาอยู่ เปรียญ ๙ ประโยค
วัดเทพศิรินทราวาส ครั้นสดับปกรณ์เสร็จแล้ว พระวรวงศเธอ พระ
องค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรต ถวายยถา พระสาสนโสภณถวายอติเรก
พระธรรมไตรโลกาจารย์ถวายพระพรลา พระสงฆ์กลับแล้ว พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในที่นี้เจ้า
พนักงานได้เชิญพระไชยวัฒน์ ประจำรัชกาลปัตยุบันนี้องค์ ๑ พระ
ไชยเนาวโลหะ ๒ องค์ มาประดิษฐานบนโต๊ะศิลา พร้อมด้วยพระเต้าน้ำ
พระพุทธมนต์ แลดอกไม้แทนธูป ที่หน้าพระพุทธรัตนปฏิมากรด้วย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จในพระอุโบสถ ทรงเครื่องนมัสการ
แลเทียนทองเทียนเงิน บูชาพระมหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกฎ พระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธเลิศหล้านภาลัย แลพระสัมพุทธพรรณี
พระสงฆ์รวม ๓๕ รูป มีพระสุเมธาจารย์ (ศรี) วัดชนะสงครามเปน
ประธาน ถวายศีลเจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ถวายอติเรก ถวายพระ
พรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับสู่วังสวนดุสิตเวลา ๒
ทุ่มเศษ

วันที่ ๒๖ มีนาคม เวลาเช้า ๙ โมงเศษ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร เสด็จไปทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ แลทรงอังคาสพระสงฆ์ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์เมื่อคืนนี้ในพระอโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว พระสงฆ์ถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับ เช้า ๕ โมงเศษ.

เวลาบ่าย เจ้าพนักงานได้จัดตั้งพระแท่นมณฑลณห้องบรรณาคม พระที่นั่งอัมพรสถาน ประดิษฐานพระไชยวัฒน์ประจำรัชกาลปัตยุบันนี้ องค์ ๑ พระไชยเนาวโลหะ ๒ องค์ พร้อมด้วยพระเต้าน้ำพระพุทธมนต์ ตั้งเครื่องนมัสการแลพระแท่นทรงกราบเตรียมไว้พร้อมแล้ว เวลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์ ๒๐ รูปขึ้นไปบนพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องนมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสซึ่งเปนประธานถวายศีลแล้ว พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริต โหรบูชาเทวดาตามธรรมเนียม พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว ถวายอติเรก ถวายพระพรลา เวลายามเศษพระบรมวงศานุวงศข้าทูลลอองธุลีพระบาทถวายคำนับกลับจากที่เผ้า ฯ

วันที่ ๒๗ มีนาคม เวลาเช้า ๒ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกห้องบรรณาคม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสถวายศีลแล้ว พระสงฆ์รวมทั้งพระมหาพันเปรียญ ๙ ประโยค วัดเบญจมบพิตร ซึ่งจะได้รับพระราช

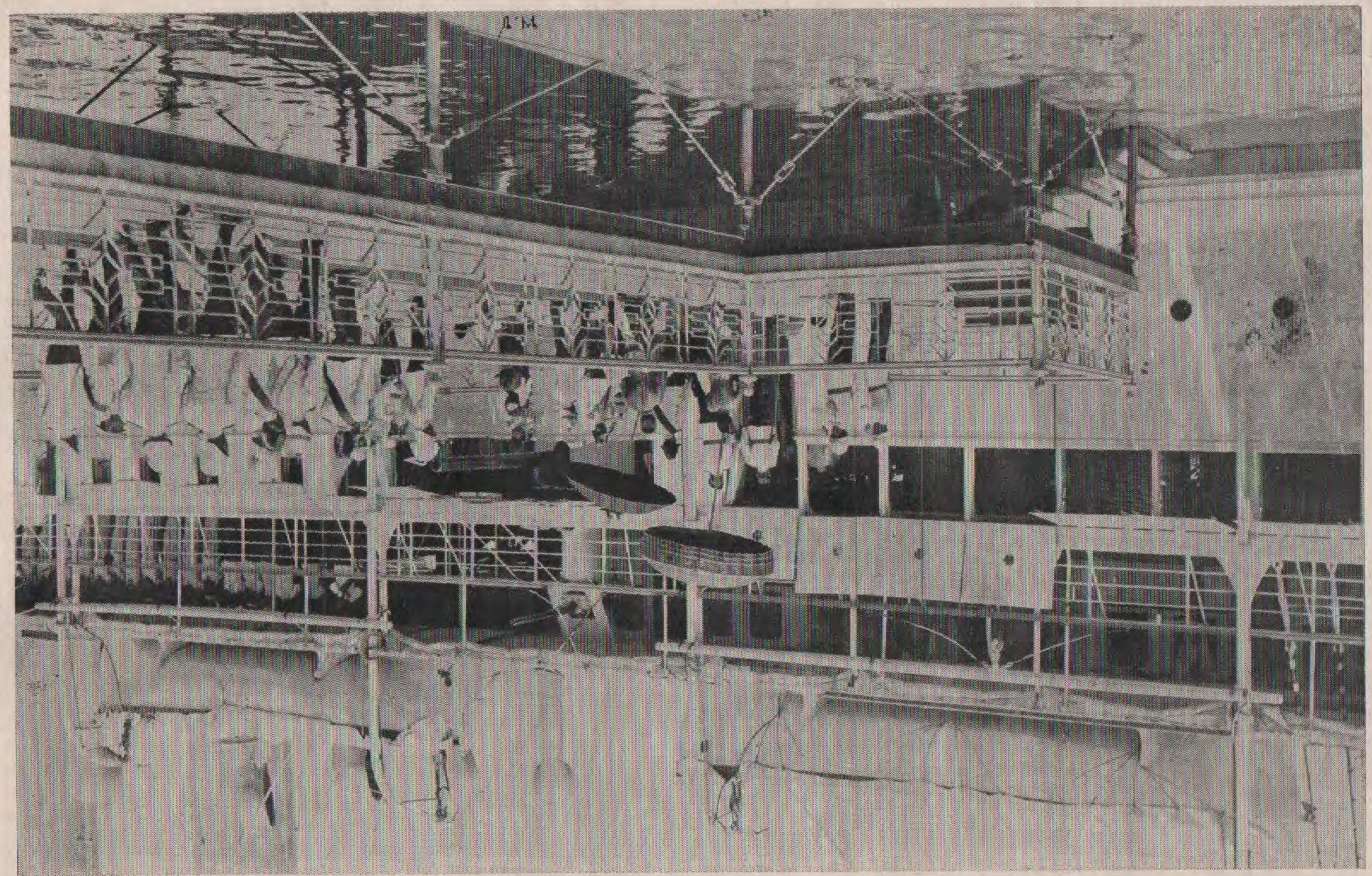
ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

ทานพัดเปรียญ ๙ ประโยคในวันนี้ด้วย เปน ๒๑ รูปถวายพรพระจบแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงนำพระสงฆ์ลงไปนั่งโต๊ะรับพระราช ทานฉันณห้องทอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลพระบรมวงศา นุวงศ์ทรงอังคาสพระสงฆ์ ครั้นฉันแล้วชักขึ้นมาพร้อมกันณห้องบรรณาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนเครื่องสังเวย แล้วเสด็จสู่พระแท่นสรง เจ้าพนักงารกรมพระภูษามาลา กรมสนมพลเรือนถวายพระเต้าน้ำพระปริตแล้ว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ถวายน้ำพระพุทธมนต์ แล้วโหรถวายพระเต้านพเคราะห์ แลชีพ่อพราหมณ์ถวายน้ำกรดน้ำสังข์ ในเวลาเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสรงมุรธาภิเษกนั้น พระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าพระมหาสังข์ กรมแสงในแกว่งไม้ขัณเฑาะว์ เจ้าพนักงารประโคมแตรสังข์ดุริยดนตรี เสร็จการสรงมุรธาภิเษกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศขาวสำหรับจอมพลทหารเรือ ทรงประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ เสด็จออกณห้องบรรณาคม พระราชทานไตรพัดเปรียญ ตั้งพระมหาพันวัดเบญจมบพิตร ซึ่งเดิมเปนเปรียญ ๙ ประโยค เปนเปรียญ ๙ ประโยค พระสงฆ์สวดชยันโต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจุดเทียนทองเงิน พระราชทานให้มหาดเล็กเชิญไปพร้อมด้วยเครื่องสังเวย ไปสักการะพระสยามเทวาธิราช พระมหาเศวตฉัตรในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระพุทธรัตนปฏิมากร พระพุทธชินราช พระพุทธ

ชินสีห์ แลพระพุทธบุษยรัตน หอเสถียรธรรมปริต หอแก้วพระภูมิ พระหลักเมือง เจ้าหอกลอง พระคลังทอง พระคลังเงิน พระคลังเชือกยาศ แล้วทรงประเคนหมากพลูเทียนธูปแก่พระสงฆ์ ๆ ถวายอนุโมทนาด้วยอัคคัปปสาทสุตตคาถา พระสงฆ์รับสัพพี แลถวายอติเรกรับสัพพพุทธาขยแล้ว ถวายพระพรลา โปรดเกล้า ๆ ให้เจ้าพนักงานจัดรถมอร์เตอร์คารับพระสงฆ์ไปคอยส่งเสด็จพระราชดำเนิรที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย แลพระสงฆ์ซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๒๕ นั้น ก็ได้มาสมทบที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยด้วยเหมือนกัน

ครั้นได้ปัฐมฤกษ์ เวลาเช้า ๔ โมงกับ ๑๔ นาที ๔๔ วินาที พระโหราธิบดีลั่นฆ้องไชยให้สัญญาณ เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์ดริยดนตรี พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรลงจากพระที่นั่งอัมพรสถาน ทรงรถพระที่นั่งพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จพระราชดำเนิรโดยกระบวนรถม้า ไปประทับณพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย มีพระราชปฏิสันถารแก่พระสงฆ์ พระบรมวงศานุวงศ์ราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน ที่มาเฝ้าส่งเสด็จ

เวลาเช้า ๔ โมง ๕๐ นาที พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรสู่เรือพระที่นั่งมหาจักรี ทันใดนั้นพระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถา ทหารยกทหารเรือได้พร้อมกันกระทำวันทยาวุธ เข้าเพลง

สรรเสริญพระบารมี แลยิงปืนสลุตเสียงเซงแซ่พร้อมกัน แล้วพระยาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้า
พระบรมราชินีนาถ เสด็จมาส่งเสด็จถึงในเรือพระที่นั่ง แล้วเสด็จ
กลับขึ้นท่าราชวรดิษฐ พร้อมด้วยพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนคร
ไชยศรีสุรเดช เวลาเช้า ๕ โมง เจ้าพนักงานใช้จักรเรือพระที่นั่ง
ออกจากท่าราชวรดิษฐ ขึ้นไปกลับลำที่สามเสน แล้วล่องลงมาผ่าน
ท่าราชวรดิษฐเวลา ๕ โมง ๓๐ นาที เวลาที่เรือพระที่นั่งผ่านลงไปนั้น
บรรดาทหารบกทหารเรือข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายใน กับราชทูตผู้แทน
รัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งมาส่งเสด็จพระราชดำเนิร ได้พร้อมกัน
กระทำการเคารพอีกครั้งหนึ่ง

ตั้งแต่เรือพระที่นั่งล่องผ่านท่าราชวรดิษฐไปแล้ว พระยาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวทรงสำราญพระราชหฤทัย เสด็จประทับที่ท้ายเรือพระที่นั่ง
พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เวลาบ่ายโมง
เสวยกลางวัน

เวลาบ่ายโมงเศษเรือพระที่นั่งผ่านป้อมแผลงไฟฟ้า เมืองนคร
เขื่อนขันธ์ เจ้าพนักงานประจำป้อมได้ยิงปืนสลุตตามธรรมเนียม บ่ายโมง
หนึ่ง ๔๕ นาที ถึงพระสมุทเจดีย์ แล้วเรือพระที่นั่งผ่านป้อมผีเสื้อสมุท
เจ้าพนักงานประจำป้อมยิงปืนสลุตเหมือนกัน เวลาบ่าย ๒ โมง เรือ
พระที่นั่งทอดสมอหน้าเมืองสมุทปราการ มีพระยาสมุทบุรานุรักษ ผู้ว่า

ราชการเมือง ๑ หลวงสิทธิศักดิสมุทเขตร ปลัดเมือง ๑ หลวงราชายสาธก เจ้าพนักงารกรมศุลกากร ๑ หลวงประชาสโมสร ปลัดกรมกองตระเวน ๑ หลวงประสงค์สารการ ผู้พิพากษา ๑ ขุนมนูญกิจวิจารณ์ ผู้ช่วยผู้พิพากษา ๑ รวม ๖ นาย ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ต่อไปอีกครู่หนึ่ง เจ้าพระยาภาณุวงศมหาโกษาธิบดี มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทโดยเรือสติมลอนช์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตำรัสห้ามไม่ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ ฯ ขึ้นมาบนเรือพระที่นั่ง เพราะทรงพระราชดำริห์เห็นว่าท่านแก่ชราปลกเปลี้ย จะเปนการลำบาก จึงเสด็จพระราชดำเนิรโดยทางลาดพระบาท ลงไปรับสั่งปฏิสันฐารกับเจ้าพระยาภาณุวงศ ฯ ที่เรือสติมลอนช์

เวลาย่าย ๕ โมงครึ่ง พระยรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ ซึ่งตามมาส่งเสด็จพระราชดำเนิรในเรือพระที่นั่งเพียงเมืองสมุทปราการนั้น ได้เรียงพระองค์ แลเรียงตัวกันกรายถวายบังคมลา

ครั้นพระยรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการกรายถวายบังคมลาทั่วกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสพระราชทานพระยรมราโชวาท แลพระราชทานพรแก่พระยรมวงศานวงศ์แลข้าราชการทั้งปวงครั้นเสร็จแล้ว พระยรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการก็กรายถวายบังคมลาลงจากเรือพระที่นั่งมหาจักริ ไปสู่เรือไฟเล็กพร้อมกัน โห่ถวายชัยมงคลโดยความภักดิ

เวลาย่ำค่ำ เรือพระที่นั่งมหาจักรีออกจากหน้าเมืองสมุทปราการ ล่องลงไปทอดสมอรอน้ำอยู่ที่ทุ่นดำ จะต้องรออยู่ที่นี่จนเวลา ๘ ทุ่มจึงจะข้ามสันดอนออกไปได้

เวลา ๒ ทุ่มเศษประทับโต๊ะเสวย วันนี้อากาศดี ลมพัดเย็น ๆ เวลา ๘ ทุ่มเศษออกเรือพระที่นั่งจากสันดอน พระยาสมุทบุรานุรักษ์ แล ข้าราชการเมืองสมุทปราการกราบถวายบังคมลากลับ

เจ้านายแลข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนิรในครั้งนี้ จัดเปนสองพวก คือเจ้านายแลข้าราชการในสวิตแลนอกสวิต

ในสวิตนั้น คือ นายพลเรือโท สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรควรพินิต ผู้บัญชาการทหารเรือ ๑ นายพลโท เจ้าพระยาสุรวงศวัฒนศักดิ (โต) ตำแหน่งสมุหราชองครักษ์ ๑ พระยาบรยรัตนราชพัลลภ (นพ) ตำแหน่งกรมวัง ๑ พระรัตนโกษา (เล็ก) ตำแหน่งราชเลขานุการ ๑ นายพันเอก หม่อมนเรนทรราชา (ม.ร.ว.สิทธิ) ตำแหน่งราชองครักษ์ ๑ รวม ๕

เจ้านายแลข้าราชการนอกสวิตนั้น คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ ๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ๑ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรพงศรัชสมโภช ๑ รวมเจ้านาย ๔ พระองค์ แลข้าราชการคือ เจ้าหมื่นเสมอใจราช (อ้น) ๑ หลวงศักดินายเวร (ม.ร.ว.ลบ) ๑ หลวงฤทธิ์ นายเวร (พ้อน) ๑ หลวงสรลักษณลิขิต (มุ่ย) ๑ นายพินิจราชการ (แฉ่ง) ๑ รวม ๕ นาย

กับมีนักเรียน หม่อมเจ้าทองต่อ ซึ่งเปนนักเรียนพิเศษ ได้รับพระราชทานเงินค่าเล่าเรียนส่วนพระองค์ ๑ นายประดิษฐ์ บุตรพระรัตนโกษา นักเรียนกระทรวงต่างประเทศ ๑ นายจิตร นักเรียนกระทรวงยุติธรรม ๑ รวมนักเรียน ๓ กับมีมิศเตอร เวสเตนกาด ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้ โดยเสด็จพระราชดำเนิรไปถึงเมืองเยนัวอิกคน ๑

ตอนที่ ๓

ว่าด้วยการรักษาพระนคร

ในเวลาเมื่อพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไปยโรปครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินรักษาพระนคร พร้อมด้วยที่ประชุมทั้ง ๒ สภา คือสภาที่ปฤกษาแลสภาเสนาบดี ดังแจ้งอยู่ในประกาศพระบรมราชโองการซึ่งพิมพ์ไว้ในตอนที่ ๑ นั้น ผู้เปนสมาชิกในที่ประชุมทั้ง ๒ สภา คือ

ที่ประชุมสำเร็จราชการแผ่นดิน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงเปนประธาน ๑
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศวรเดช ๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ๑
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์ ๑
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศริสุรเดช ๑

ที่ประชุมเสนาบดี

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จประทับเปนประธาน ๑
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศวรเดช ๑

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ๑

เสนาบดีกระทรวงกระลาโหม พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ๑

เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ๑

เสนาบดีกระทรวงนครบาล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ๑

เสนาบดีกระทรวงวัง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์ ๑

เสนาบดีกระทรวงพระคลัง พระยาสรีพานวัตร์ ๑

เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ๑

เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม (พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ไปตามเสด็จ ฯ) พระยาจักรปาณีปลัดทูลฉลองแทน ๑

เสนาบดีกระทรวงธรรมการ เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร ๑

เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ พระยาสุขุมนัยวินิต ๑

ผู้บัญชาการทหารเรือ (สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิตไปตามเสด็จ ฯ) พระยาเทพอรชุน ปลัดทูลฉลองแทน ๑

ราชเลขานุการ (พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ไปตามเสด็จ ฯ) พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี แทน ๑

พระยาศรีสุนทรโวหาร (กมล) เปนตำแหน่งเลขานุการทั้ง ๒ สภา

ᓂᐲᑭᓂᓂᐦᑕᐧᐃᐣᐊᐧᐃᑲᓇᐧᐃᐣᐊᐧᐃᑲᓇᐧᐃᐣᐊᐧᐃᑲᓇ

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากพระนครไปแล้ว สม
เด็จพระบรมโอรสาธิราช มีรับสั่งชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ
ผู้ใหญ่ผู้น้อยไปประชุมกันที่หน้าพระที่นั่งอภิเษกดุสิตในเวลาบ่ายทุก ๆ
วันอย่างเช่นเคยเข้าเฝ้า ฯ เมื่อเสด็จอยู่พระนคร ส่วนพระองค์ก็เสด็จมา
ประทับเปนประธานทุกวัน ข้าราชการซึ่งจะกราบถวายบังคมลาไปรับ
ราชการหัวเมืองก็ดี หรือข้าราชการซึ่งกลับมาจากหัวเมืองก็ดี เจ้า
กระทรวงก็นำเฝ้าตามธรรมเนียมที่นั้น ครั้นเวลาพลบค่ำเสร็จการ
เฝ้าแล้ว ถ้าเปนวันอังคาร วันพุธ วันศุกร์ แลวันเสาร์ โปรดให้
ประชุมสภาที่ปฤกษาราชการรักษาพระนคร ถ้าเปนวันจันทร์ แลวัน
พฤหัสบดี โปรดให้ประชุมสภาเสนาบดี มีการประชุมที่ในพระที่นั่ง
อภิเษกดุสิต ไปจนเวลาราว ๒ ทุ่มจึงได้เลิกทุก ๆ คืนมิได้ขาด เว้น
แต่วันอาทิตย์กับวันที่มีการพระราชพิธีอื่น จึงเว้นการประชุมเช่น
กล่าวมา

อนึ่งโปรดให้สร้างกระโจมสำหรับยิดประกาศตั้งไว้ในสนามหญ้าหน้า
พระที่นั่งอภิเษกดุสิต แลเมื่อใดได้ทรงรับพระราชโทรเลข หรือโทรเลข
ราชทูตแลกงสุลยอกข่าวมาให้ทราบเรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จไปถึงที่ใด ก็โปรดให้คัดสำเนาไปยิดไว้ที่กระโจมประกาศ
ให้พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการทราบในวันนั้น แล้วให้พิมพ์ใน
หนังสือราชกิจจานุเบกษา ให้มหาชนชาวพระนครได้ทราบด้วยทุก ๆ คราว

(แต่โทรเลขที่มีไปมาใช้ภาษาอังกฤษ เพื่อความสดวกในการส่ง แล้วจึงแปลออกโฆษนาเปนภาษาไทย) จะนำมาพิมพ์ไว้ บางฉบับพอให้เห็นเปนตัวอย่าง ดังนี้

โทรเลขพระพิเทศพานิช กงสุลเยเนอราลสยามมีมาแต่เมืองสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม เวลาเช้า ๕ โมง รับที่กระทรวงการต่างประเทศวันเดียวกันนั้น เวลาบ่าย ๒ โมง ๓๐ นาที

"ทูล กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนิรถึงที่นี่ เวลา ๓ โมงเช้าวันนี้ โดยความผาสุก

(ลงนาม) แอนเดอสัน"

พระราชโทรเลขพระราชทานมาแต่เมืองสิงคโปร์ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ได้รับวันที่ ๒

"ถึงมงกุฎราชกุมาร เมื่อเช้าเข้าเมืองสิงคโปร์มาหาแลได้ไปเยี่ยมตอบ แลตอนบ่ายจะไปเมืองยะโฮ

สยามินทร"

นอกจากข่าวโทรเลข ถ้าทรงได้รับพระราชหัดถเลขาทรายรายการเสด็จ ฯ ประกาศเมื่อใด ก็โปรดให้คัดเรื่องเสด็จประพาสพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุเบกษาให้มหาชนทราบด้วย จะคัดมาพิมพ์ในที่นี้แต่ตอนหนึ่ง

พอให้เห็นเปนตัวอย่าง เพราะรายการที่เสด็จประพาสปรากฏโดยพิสดาร อยู่ในหนังสือเรื่องไกลบ้านแล้ว

"เวลา ๑๑ ทุ่ม เรือพระที่นั่งผ่านเกาะสิชังทางทิศตวันออก เรือเดิรห่างจากเกาะประมาณ ๘ ไมล์ ย่ำรุ่งวันที่ ๒๘ มีนาคม ถึงเกาะไผ่ เรือเดิรห่างจากเกาะประมาณ ๒ ไมล์ เวลาเช้า ๓ โมงผ่านเกาะขวงแลหินฉลาม ต่อนี้ไปไม่ได้เห็นผืงอิก มีแต่พ้ากับน้ำ

ในวันนี้อากาศดีมาก ไม่มีคลื่นเลย น้ำทเลราบเหมือนกับแม่น้ำ มีลมพัดอ่อน ๆ เรือเดิรทวนลมไปพอเย็นสบาย

เวลาบ่ายโมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกบนดาดฟ้าประทับโต๊ะเสวยพร้อมด้วยเจ้านายแลข้าราชการ

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จสู่ดาดฟ้าชั้นล่างทรงพระอักษร แลวินิจฉัยราชกิจต่าง ๆ

วันที่ ๒๙ มีนาคม เรือเดิรกลางทเล แลไม่เห็นผืงเลยตลอดวัน อากาศดีคลื่นสงบ มีลมตะเภาพัดอยู่เสมอ

วันที่ ๓๐ มีนาคม เมื่อคืนก่อนเวลา ๔ ทุ่ม เรือพระที่นั่งผ่านเกาะริดังน้อย ทางประมาณ ๒๖ ไมล์ เวลา ๑๐ ท่ม ๕ นาที ผ่านเกาะปูลูบราลาห่าง ๗ ไมล์ วันนี้เวลาเที่ยงผ่านเกาะเตียวมาน ลมดีไม่มีคลื่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระสำราญ แลทรงพระราชกิจต่าง ๆ อย่างวันก่อน

ในวันนี้ตั้งแต่เที่ยงแล้วไป เรือเดิรใกล้เกาะแลฝั่งแหลมมะลายู แลเห็นฝั่งตลอดไป พบเรือกลไฟแลเรือใบตามทางหลายลำ เวลาบ่าย ๒ โมง ๕๐ นาที ผ่านแหลมสลาง แล้วผ่านเกาะปูลูเปมันจิลแลปลออเปนลำดับมา เวลา ๔ ทุ่มเห็นกระโจมไฟฮอสเบิก นายเรือขุยตั้งเข็มมาทางกระโจมไฟนั้น แล้วเลี้ยวเข้าเดิรตามช่องระหว่างเกาะสิงคโปร์กับแหลมมะลายู เวลา ๕ ทุ่ม ๑๐ นาที ถึงเกาะเปโดรบรองกา เรือเดินห่างจากเกาะ ๒๒ ไมล์

วันที่ ๓๑ มีนาคม เมื่อคืนนี้เวลา ๗ ทุ่ม พ้นเกาะเปโดรบรองกา เวลา ๑๑ ทุ่ม แลเห็นกระโจมไฟที่ย่อมแคนนิง แลภูเขาที่เมืองยะโฮ วันนี้เวลาเช้าโมงหนึ่งกับ ๓๐ นาที พบเรือมกุฎราชกุมาร กับเรือสุคริพซึ่งล่วงหน้ามาเข้ากระบวรตามเรือพระที่นั่ง เรือรบทั้ง ๒ ได้ยิงปืนกระทำการเคารพตามธรรมเนียม แล้วใช้จักรแล่นตามเรือพระที่นั่งมาในระยะประมาณ ๑๐ เส้น เวลา ๓ โมงเช้า เรือพระที่นั่งถึงสิงคโปร์ ผ่านเรือรบครูเซอร์ประเทศออสเตรีย ๒ ลำ เปนเรือครูเซอร์ชั้นที่ ๑ ลำหนึ่ง ชั้นที่ ๒ ลำหนึ่ง ลำใหญ่นั้นชื่อฟรานซิส โยเสฟที่ ๑ เปนเรือขนาด ๔๐๐๐ ตัน แลมีปืนใหญ่ประจำ ๒๗ กระบอก พอเรือพระที่นั่งแล่นผ่านมา เรือรบออสเตรียทั้ง ๒ ลำชักธงบริวารกระทำการเคารพร้องโฮเร ถวายชัยมงคล แล้วยิงปืนสลุต เช้า ๓ โมง ๑๕ นาที เรือพระที่นั่งมหาจักรีกับเรือกระบวรอีก ๒ ลำทอดสมอเปนแนวเสมอกัน แล้วยิงสลุตตอบเรือรบออสเตรีย ในทันใดนั้นเซอยอนแอนเดอสัน

เกาวเนอสิงคโปร์ ให้นายร้อยเอก สตอกลอย ทหารคนสนิทมายน เรือพระที่นั่ง สิบเวลาที่จะโปรดเกล้า ฯ ให้เกาวเนอมาเฝ้า ๆ แล้วกลับไป นายเรือรบออสเตรียทั้ง ๒ ลำ ก็มาพบนายเรือพระที่นั่งตามธรรมเนียม พระยามนตรีสุริยวงศ์ พระยาดำรงสุจริต จางวางเมืองระนอง พระยารัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง พระพิเทศพานิช (แอนเดอสัน) กงสุลเยเนอราลสยาม หลวงพิพัฒนพานิชการ (จินตันบูเลียด) กับนายยุโล มหาดเล็ก (บุตรพระยาอัษฎงค์) มาเฝ้าทูลลอองธุลีพระยาท ได้มีพระราชดำรัสปราไสยด้วยตามสมควร

เวลาบ่ายโมง ๑ ย่อมแคนนิงยิงบันสลุต ไม่ได้ยิงเมื่อแรกเสด็จพระราชดำเนิรถึง เพราะเปนวันอาทิตย์

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรโดยเรือมอเตอร ไปขึ้นที่ยอนสตันเบย มีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ กับเจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์โดยเสด็จ เมื่อถึงท่าแล้วเสด็จขึ้นทรงรถม้าที่พระพิเทศพานิชได้จัดเตรียมไว้ถวาย เสด็จพระราชดำเนิรไปที่เฮอริกันเฮาส์ ทอดพระเนตรสถานที่ของหลวงต่าง ๆ ทั้งโพธิ์ที่ทรงปลูกไว้ด้วย แล้วเสด็จไปสวนบอตันนิกลกาเดน เสด็จลงจากรถทรงพระดำเนิร แล้วเสด็จไปประพาสสระขังน้ำ ทรงพระดำเนิรแล้วประทับอยู่ครู่หนึ่ง แล้วเสด็จ

ทรงรถไปประทับทอดพระเนตรแรฟแฟลโฮเต็ล เวลาย่ำค่ำครึ่งเสด็จพระราชดำเนิรกลับถึงเรือพระที่นั่ง”

ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๕ จนเสด็จกลับถึงพระนครเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๖ ในระหว่างนั้นเมื่อถึงกำหนดทำพระราชพิธีประจำพระนครอย่างใด ๆ ถ้าเปนการซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จเอง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็เสด็จไปประทับเปนประธานต่างพระองค์ ทำการพระราชพิธีตามแบบอย่างเช่นเคยทำมา พระราชพิธีบางอย่างจะทำตามแบบอย่างเช่นเคยไม่เหมาะแก่เวลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไม่อยู่ ก็โปรดให้แก้ไขตามควรแก่การบ้าง จะพรรณาการพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งได้ทำในเวลาเสด็จไม่อยู่ครั้งนั้นแต่พอสังเขป คือ.

ในเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๖ ทำการพระราชพิธีเฉลิมศกสงกรานต์เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน บอกบุญก่อพระทรายที่วัดเบญจมบพิตรตามเคย เวลาเย็นพระสงฆ์สวดมนต์ฉลองพระทราย รุ่งขึ้นเลี้ยงพระ

วันที่ ๑๓ เมษายน นิมนต์พระราชาคณะสูงอายุกว่า ๖๐ ปี มีจำนวน ๓๙ รูปสวดมนต์ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย รุ่งขึ้นทรงสรงน้ำพระสงฆ์สูงอายุ แล้วเลี้ยงเช้าแซ่

วันที่ ๑๕ เมษายน สดับปกรณ์ผ้าคู่พระยรมอัฐูแลพระอัฐูในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย สรงน้ำพระพุทธรูปในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แลสดับปกรณ์พระอัฐูพระราชวงศ์ที่หอพระนาค

วันที่ ๒๓ เมษายน ทำการพระราชพิธีจรดพระนังคัล พระสงฆ์สวดมนต์ณพระที่นั่งสุทไธศวรรย์ วันที่ ๒๔ เมษายน เข้าพระยาเทเวศรวงศวิวัฒน์แรกนาขวัญที่ทุ่งส้มป่อย

ในเดือนพฤษภาคม เปนกลางเดือน ๖ กำหนดทำพระราชพิธีวิสาขะบูชา แต่เปนเวลาเสด็จไม่อยู่ โปรด ฯ ให้ทำพิธีที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามในวันที่ ๒๖ พฤษภาคม วันเดียว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายหน้า เสด็จไปบูชาพระมหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกฎ แล้วทำพิธีเดิรเทียน แลมีพระธรรมเทศนาตามเคย

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม เวลาบ่าย เชิญพระบรมอัฐิแลพระอัฐิออกประดิษฐานในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย สดับปกรณ์กาลานุกาลตามธรรมเนียม ครั้นเวลาค่ำ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จไปทรงบูชาแลทำพิธีเดิรเทียนที่วัดเบญจมบพิตร เหมือนเช่นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงประพฤติมาอิกวันหนึ่ง

วันที่ ๓๑ พฤษภาคม เคยมีการบำเพ็ญพระราชกุศลทรงอุทิศพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิส กับสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ฯ พระองค์หญิงเธอ ฯ เปนการประจำปี ในปีนี้เชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ

แลพระอัฐิออกประดิษฐานที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท นิมนต์พระสงฆ์ ๒๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง แล้วสดับปกรณ์เหมือนเคยทำมาในปีก่อน ๆ

ถึงเดือนกรกฎาคม ก่อนเข้าพรรษา ในปีนี้มีหม่อมเจ้าจะทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ๒ องค์ คือหม่อมเจ้าน้อย ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรศักดาพิศาลองค์ ๑ หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศวโรปการองค์ ๑ แต่หม่อมเจ้าน้อยจะทรงผนวชฝ่ายมหานิกาย ส่วนหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์จะทรงผนวชฝ่ายธรรมยุติกา จึงโปรดให้จัดการทรงผนวชเป็น ๒ งารต่อกัน

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม เวลาค่ำมีพิธีสมโภชหม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๑๘ กรกฎาคม เวลาบ่าย ๔ โมง ทรงผนวชที่ในพระอโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวชิรญาณวโรรสเป็นพระอุปัชฌาย์

ในวันที่ ๑๘ กรกฎาคมนั้น เวลาค่ำ สมโภชหม่อมเจ้าน้อย ที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย วันที่ ๑๙ กรกฎาคม เวลาบ่าย ๕ โมง ทรงผนวชในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระวันรัตนวัดมหาธาตุเป็นพระอุปัชฌาย์

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม นับเวลาซึ่งพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปถึงกึ่งกำหนด แลได้ข่าวว่าตั้งแต่เสด็จไปทรงเป็นสุขสำราญ เป็นเหตุให้เกิดความยินดี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจึงโปรดให้มีการสโมสรรื่นเริงที่ศาลาอันเตปุริกธุริณหน้าพระที่นั่งอภิเษกดุสิต [๑]

---

๑ เรื่องศาลาอันเตปุริกธุริณ จะอธิบายต่อไปข้างหน้า

เวลาบ่าย โปรดให้มีการเลี้ยงน้ำชาพระบรมวงศานุวงศ์ แล ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย บรรดาซึ่งมีแก่ใจไปประชุมกันณพระราชวังสวนดุสิต

เวลาค่ำ ๒ ทุ่ม โปรดให้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ กับทั้งข้าราชการซึ่งเปนสมาชิกอันเตปริกธริณไปเลี้ยงอาหารเย็น เวลาเลี้ยงมีเครื่องดนตรีแลแตรวงบรรเลงสลับกันไป ครั้นเลี้ยงแล้วประทานสมุดพกแลซองบุหรี่เปนที่ระลึกแก่บรรดาผู้ที่ได้รับเชิญ แล้วมีละคอนพูดคณะสวนจิตรลดา ไปจนสองยามจึงได้เลิกประชุม

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม เปนวันกลางเดือน ๘ กำหนดเข้าพรรษา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จทรงจุดเทียนพระพรรษา แลถวายพุ่มพระมหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกฎในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วถวายพุ่มพระราชาคณะ พระครู พระสงฆ์ราชภัฏซึ่งบวชใหม่ แลประทานเทียนชนวนให้พระบรมวงศานุวงศ์ไปทรงจุดเทียนพรรษาตามพระอารามหลวง ส่วนพระองค์เสด็จไปทรงจุดเทียนพรรษาวัดพระเชตุพนด้วย

วันที่๒๕ กรกฎาคมมีการสดับปกรณ์กาลานุกาลในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แล้วเสด็จไปจุดเทียนพรรษา ถวายพุ่มพระสงฆ์ณวัดเบญจมบพิตร

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม เสด็จไปถวายพุ่มพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส แลพระสงฆ์วัดบวรนิเวศ ตามอย่างซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประพฤติมา

เดือนกันยายน ถึงอภิลักขิตมงคลเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชโปรดให้จัดการทำพระราชพิธีตามอย่างซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน เปนแต่ย้ายการพิธีซึ่งเคยทำชั้นในพระราชนิเวศ ที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณ มาทำที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีรายการพระราชพิธีดังนี้

วันที่ ๑๙ กันยายน พระสงฆ์ ๑๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ แลโหรบูชาเทวดานพเคราะห์ที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แห่งหนึ่ง

พระสงฆ์วัดราชประดิษฐ ๕ รูปสวดมนต์นวคหายุสมธรรม แลโหรบูชาเทวดานพเคราะห์ที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยอีกแห่งหนึ่ง

วันที่ ๒๐ กันยายน เวลาเช้า เลยงพระสงฆ์ทสวดนวคหายุสมธรรมที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เวลาเย็น พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดมนต์ โหรบูชาเทวดานพเคราะห์ที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเหมือนวันก่อน คณะสงฆ์จันแลญวน พร้อมทั้งขุนนางจีนถวายกิมฮวยอั๋งตัว เวลาเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ส่วนการพิธีที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย สมเด็จพระวันรัต วัดมหาธาตุ ถวายเทศนามงคลสูตรกัณฑ์หนึ่ง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดอรุณ ถวายเทศนารัตนสูตรกัณฑ์หนึ่ง

วันที่ ๒๑ กันยายน เวลาเช้าเลี่ยงพระสงฆ์ที่ในพระที่นั่งอมรินทร วินิจฉัย คือพระสงฆ์ซึ่งได้สวดมนต์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ๒ วัน กับที่จะสวดในวันนั้นอีกวันหนึ่ง รวมเปนจำนวนพระสงฆ์ ๓๐ รูปด้วยกัน

ครั้นเวลากลางวัน ซึ่งเคยเปนเวลาพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เข้าเผ้า ฯ ถวายชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกปีมา ในปีนี้เสด็จ ฯ ไม่อยู่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช โปรดให้เชิญพระบรมรูป ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้เขียนใหม่เมื่อเสด็จอยู่ในยุโรปคราวนี้ แลพระราชทานมาถึงเมื่อก่อนงารไม่ช้านัก ประดิษฐานณพระที่นั่งเศวตฉัตรที่ในท้องพระโรงพระที่นั่งจักรี มหาปราสาท ซึ่งเปนที่เคยเข้าเผ้า ฯ แล้วทรงนำพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งปวงเข้าไปถวายบังคมพระบรมรูปต่างพระองค์

ครั้นเวลาบ่ายโมง ราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศเข้าเผ้าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ถวายพระพรชัยมงคลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างเคยมาแต่ก่อน

เวลาค่ำพระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ โหรบูชาเทวดานพเคราะห์ที่ในพระอโยสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามอีกวันหนึ่ง ส่วนที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระสงฆ์ธรรมยุติกา ๖๐ รูปสวดพระพุทธมนต์

วันที่ ๒๒ กันยายน เวลาเช้าเลี่ยงพระสงฆ์ ๖๐ รูปที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย แล้วประทานเงินตราผ้านุ่งผ้าห่มแก่ข้าราชการฝ่ายหน้า

ที่สูงอายุ ส่วนข้าราชการฝ่ายในที่สูงอายุนั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระราชทาน เสร็จแล้วตั้งบายศรีเวียนเทียนสมโภชตามประเพณี

ครั้นเวลาย่ำค่ำเศษ โหรบูชาเทวดาที่ชาลาเบื้องบูรพทิศแห่งพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ส่งพระเคราะห์พระพุธหัสบดี แลรับพระเคราะห์พระราหูที่เข้าประจำพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามตำราโหราศาสตร์ เสร็จแล้วมีเทศนาในงารเฉลิมพระชนมพรรษาที่ในที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยต่อมาอีก ๒ กัณฑ์ คือพระพิมลธรรมวัดโสมนัสวิหารถวายเทศนาเมตตสูตรกัณฑ์หนึ่ง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพระสถาพรพิริยพรตวัดราชบพิธ ถวายเทศนาเทวตาทิศนกถากัณฑ์หนึ่ง เปนเสร็จการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเพียงนี้

คำถวายชัยมงคลในวันเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชได้ทรงส่งเปนคำโทรเลขไปทูลเกล้า ฯ ถวาย ดังนี้

"ข้าพระพุทธเจ้าพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาททั้งหลาย ซึ่งได้มาชุมนุมพร้อมกันในวันเฉลิมพระชนมพรรษาแห่งใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทนี้ มีความยินดีขอพระราชทานถวายชัยมงคล แลแสดงความเคารพนับถือแลความซื่อสัตยสุจริต แลความจงรักภักดีอันได้เคยมีอยู่ในจิตรของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสมอมานั้นต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แลพระมหาเศวตฉัตรอีกครั้งหนึ่ง อนึ่งการเสด็จพระราชดำเนิรประพาสจากพระราชนิเวศน์นี้ แม้กระทำให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความรู้สึกอยู่ข้างจะเปลี่ยวใจก็ดี กลับเปนการที่กระทำให้

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความมานะขึ้นอีก เพื่อจะได้นำคำถวายชัยมงคลของข้าพระพุทธเจ้าขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาแด่ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ขอใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทจงทรงพระเจริญสุขพลปฏิภาณปราศจากโรคาพาธแลสรรพภัยอันตราย เพื่อจะได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมาสู่ท่ามกลางแห่งประชาชนิกร ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทโดยเร็ว เพื่อจะได้ทรงทำนุบำรุงให้ดำเนินไปในวิถีซึ่งนำไปสู่ความเจริญแลความรุ่งเรืองต่อไปชั่วกาลนาน ขอเดชะ ฯ

(ลงพระนาม) วชิราวุธ”

แล้วส่งคำถวายชัยมงคลเปนจดหมายไปทูลเกล้า ฯ ถวายอีก ๓ ฉบับ ดังนี้

คำถวายชัยมงคล

ในการเฉลิมพระชนมพรรษา

ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการฝ่ายหน้า

ขอเดชะใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ในการเฉลิมพระชนมพรรษาเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เคยเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลพร้อมกัน ปีนี้วันเฉลิมพระชนมพรรษาประจวบเวลาที่มิได้เสด็จประทับอยู่ในพระราชอาณาจักร ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีโอกาสที่จะได้เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลตามอย่างที่ได้เคยมา จึงรู้สึกความว้าเหว่เปลี่ยวใจอยู่ทั่วกัน แม้หมู่อาณาประชาราษฎรที่ได้เคยอวยชัยถวายพระพรในวันนี้ ก็ย่อม

จะมีความเปลี่ยวใจในบัดนี้เหมือนกัน โดยเหตุที่ได้ทรายว่าเปนเวลา
มิได้เสด็จอยู่ในพระราชอาณาจักร แต่ความรู้สึกเปลี่ยวใจที่มีอยู่ทั่วกัน
ดังนี้ ยิ่งจะชักชวนให้มีความประสงค์ที่จะถวายชัยมงคลในวันเฉลิม
พระชนมพรรษา ด้วยน้ำใจอันเต็มไปด้วยความสวามิภักดิ์ และระลึกถึง
ใต้ฝ่าลอองธุลีพระยาทเปนอย่างยิ่ง พร้อมด้วยความยินดีที่ได้ทรายข่าว
มาเนือง ๆ ว่า การเสด็จประพาสยังนานาประเทศครั้งนี้ ได้มีผลสำคัญ
คือบำบัดพระโรคที่ไม่ทรงสบายคลายขึ้นแล้ว แลทรงเจริญพระบรมสุข
สำราญตลอดทาง กับทั้งผู้ที่เปนใหญ่ในนานาประเทศได้รับเสด็จโดยทาง
สัมพันธมิตรไมตรี ทั้งชนชาวยุโรปก็มีความนิยมยินดีในการที่ใต้
ฝ่าลอองธุลีพระยาทเสด็จพระราชดำเนินนั้น ได้เปล่งอุทานวาจาแสดง
ความปราโมทย์ทั่วทุกประเทศ เปนเหตุให้เกิดความยินดีของประชา
ชนชาวสยามรัฐทั่วหน้า อันในเวลานี้พร้อมกันตั้งหน้าหมายตาคอยรับ
เสด็จใต้ฝ่าลอองธุลีพระยาทกลับคืนเข้าสู่พระนคร

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพร้อมใจกันถวายชัยมงคล ขออำนาจ
รัตนตรัยจงให้ผล ให้สรรพสิ่งใด ๆ ที่ใต้ฝ่าลอองธุลีพระยาทมีพระราช
ประสงค์นั้น สำเร็จดังพระราชหฤทัยประสงค์ทุกประการ ปวงภัยอย่า
ได้มาแผ้วพาลยคลยาท ปวงยุจจามิตรคิดใดให้วิปลาศอย่าได้สมดัง
ความปรารถนา ในมรรคาที่ใต้ฝ่าลอองธุลีพระยาทจะได้เสด็จพระราช
ดำเนินอย่าให้มีสิ่งใดกีดขวางกางกั้น เพื่อจะได้เสด็จโดยสดวกเร็วพลัน
เข้าคืนพระนครโดยสวัสดิภาพ ขอเดชะ ฯ

คำถวายชัยมงคลของ
พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการฝ่ายใน

ขอเดชะฝ่าลอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม กาละนี้เปนมงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา เปนคราวเกิดปรีดาปราโมทย์ของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั่วหน้า ได้เคยมาประชุมเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท กราบบังคมทูลถวายชัยมงคล แสดงความสวามิภักดิ์แลจงรักเคารพของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสมอมา ข้อนข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายถือว่าเปนสิริมงคลของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วย คราวนี้เปนเวลาที่เสด็จไม่อยู่ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ได้ช่องที่จะประชุมเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทเหมือนเคยมา แต่ก็มีปราถนาจะได้แสดงกตเวทิตาจิตรของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วยประการใดประการหนึ่งตามแต่จะเปนได้ เพื่อมงคลสมัยจะไม่ล่วงไปเฉย ๆ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายทราบเกล้า ฯ อยู่ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรทวีปยุโรปเที่ยวนี้ ก็เพื่อจะทรงบำรุงพระองค์ที่ทรงยอยล้า เพราะทรงพระอุสาหะจัดในพระราชกิจ ต้องห่างไกลจากพระนคร ทั้งจะทรงพระลำบากในมัคคันดรวิถีสักเพียงไร แลยังจะมีพระราชหฤทัยสอดส่องถึงพระราชธุระอยู่ข้างหลัง ทั้งนี้ก็เพื่อหิตานุหิตประโยชน์แก่รัฐมณฑลแลประชาชนทั่วไป ถึงเสด็จอยู่ในที่ไกลเช่นนั้น พระมหากรุณาก็ยัง

แผ่ตลอดมาถึงข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่เป็นฝ่ายนารี ทั้งในทั้งนอกราชสำนัก ข้อนั้นพระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีทางอื่น ได้แต่จะส่งคำถวายชัยมงคลของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไปแทนตนในมหามงคลกาลอันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านารีทั้งพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนัก ทั้งนางห้ามเจ้าแลภรรยาเสวกามาตย์ ขออาราธนาอานุภาพพระรัตนตรัย ขออัญเชิญเทพยดาผู้ทรงมหิทธิศักดิ แลขอเดชะอำนาจพระมหากรุณาธิคุณของอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระเกษมสานต์หายพระโรค นิราสสรรพภยันตราย มีพระเดชานุภาพแลเกียรติพระยศแผ่ผายทั่วทิศานุทิศ ขอหมู่ยุจจามิตรจงกลับร้ายกลายดี ขอประเทศที่เป็นสัมพันธมิตรจงรักษาไมตรีสนิทสนมเสมอไป ขอพระราชอาณาจักรจงไพบูลย์มั่งคั่ง ขอพระบรมราชวงศ์จงยั่งยืนถาวร อนึ่งของเสด็จพระราชดำเนินกลับคืนถึงพระนครโดยสวัสดิภาพ ขอเดชะ ฯ

คำถวายชัยมงคล

ของพวกทูตแลกงสุลต่างประเทศในกรุงสยาม

ขอเดชะ ฯ

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทำคำถวายชัยมงคลของรัฐบาลทั้งปวง ซึ่งมีผู้แทนอยู่ในกรุงเทพ ฯ นี้ มาถวายในงารเฉลิมพระชนมพรรษาแห่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลพระบรมชนกนาถ แลข้าพระ

พุทธเจ้าขอพระราชทานไดัทรงโปรดกรายบังคมทูลพระกรุณา ความชื่นชมยินดีของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ได้ทรายเกล้า ๆ แน่ชัดว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชสำราญยิ่งขึ้น ดังปรากฏในพระราชโทรเลขที่ได้มีมาเนือง ๆ นั้น

ข้าพระพุทธเจ้าจะละเลยเสียไม่ได้ ในการที่จะกรายบังคมทูลความนิยมยินดีที่ได้เห็นการในบ้านเมืองเปนไปอยู่โดยเรียบร้อยดีในระหว่างเวลาที่ผ่าลอองธุลีพระบาทได้ทรงสำเร็จราชการรักษาพระนคร ในเวลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรประพาสเมืองนานาประเทศ

แลข้าพระพุทธเจ้าขอให้พระผู้เปนเจ้าในสากลอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน แลผ่าลอองธุลีพระบาททั้งสองพระองค์ ให้ดำรงพระชนมายุยืนยาวนาน เพื่อจะได้ให้การดีที่เห็นอยู่ในประจุบันนี้ว่าจะเปนต่อไปในภายหน้าของกรุงสยามนั้นได้เปนจริงขึ้นเต็มบริบูรณ์ด้วย

วันที่ ๒๓ กันยายน เปนวันพระราชพิธีฉลองพระชัณษา

ที่เรียกว่าฉลองพระชัณษา คือฉลองพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษาซึ่งทรงสร้างใหม่ปีละองค์ แต่วันกำหนดที่ทำการพิธีนั้น กำหนดต่างกันกับพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา การพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ถือเอาวันพระบรมราชสมภพ โดยทางสุริยคติ คือวันที่ ๒๑ กันยายนเปนฤกษ ส่วนงารฉลองพระชัณษานั้น ถือเอาตรงวันพระบรมราชสมภพโดยทางจันทรคติ คือเดือน ๑๐ แรม ๓ ค่ำเปนฤกษ การที่ทำพิธีทั้งสองนั้น บางทีจึงห่างกันแลบางทีจึงชิดกัน

วันที่ ๒๓ กันยายน เวลาเย็นพระสงฆ์วัดราชบพิธ วัดเบญจมบพิตร วัดนิเวศนธรรมประวัติ รวม ๕๕ รูปตามจำนวนพระชัณษา สวดมนต์ที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เสร็จพระสงฆ์สวดมนต์แล้ว มีดอกไม้เพลิงจุดเปนพุทธบูชา

วันที่ ๒๔ กันยายน เวลาเช้าเลี้ยงพระสงฆ์ ๕๕ รูปที่ได้สวดมนต์เวลาบ่ายตั้งบายศรีเวียนเทียนสมโภชพระพุทธรูปพระชนมพรรษา เวลาค่ำพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสถวายเทศนามงคลวิเศษกัณฑ์หนึ่ง เทศน์จบแล้วจุดดอกไม้ไฟเปนพุทธบูชาอีกวันหนึ่ง เปนเสร็จงาร

ในเดือนตุลาคม ทำพระราชพิธีถือน้ำฤดูสารท วันที่ ๓ เวลาค่ำพระสงฆ์ราชาคณะสวดมนต์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วันที่ ๔ ตุลาคม เวลาบ่าย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชประทับเปนประธาน พร้อมด้วยพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ ให้ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนถือน้ำที่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วพร้อมกันมาถวายบังคมพระบรมอัฐิณชาลาพระที่นั่งสนามจันทรตามเคย เมื่อถวายบังคมพระบรมอัฐิแล้ว ทำพิธีอันเปนส่วนพิเศษสำหรับเวลาเสด็จไม่อยู่ คือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงนำพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงเข้าไปถวายบังคมพระมหาเศวตฉัตรที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยต่างพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วเสวยน้ำพระพิพัฒนสัตยาทุกพระองค์ ต่อนั้นเสด็จประทับเปนประธานให้ข้าราชการทั้งปวงซึ่งถือน้ำที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว เข้าไปถวายบังคมพระมหาเศวตฉัตรตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วทุกคน

ส่วนฝ่ายในนั้น สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ฯ เสด็จประทับเปน ประธาน ถือน้ำที่พระที่นั่งไพศาลทักษิณตามเคย แล้วทรงนำพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายใน ขึ้นไปถวายบังคม พระมหาเศวตฉัตร ที่ท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๕ ตุลาคม ทำการพระราชพิธีสารทที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แลสมเด็จพระบรมราชินี ฯ กับสมเด็จพระพันปีหลวง ประดิษฐานทางมุขตวันตก ตั้งพระพุทธรูปทางมุขตวันออก พระสงฆ์ ๔๕ รูปสวดพระพุทธมนต์แล้วสดับปกรณ์ แลมีพระธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่ง แลสดับปกรณ์อีก ๕๐๐

วันที่ ๖ ตุลาคม เชิญพระบรมอัฐิแลพระอัฐิกลับแล้ว พระสงฆ์อีก ๔๕ รูป สวดมนต์ที่พระมหาปราสาทเปนส่วนพิธีสารทอีกวันหนึ่ง

กลางเดือน ๑๑ มีการบำเพ็ญพระราชกุศลออกพรรษา พร้อมกับการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ในวันประสูติแลสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับทั้งกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์

วันที่ ๒๐ ตุลาคม เชิญพระบรมอัฐิพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับพระบรมอัฐิกรมสมเด็จพระเทพศิรินทรามาตย์ ออกประดิษฐาน ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเปนส่วนวันพระราชสมภพ พระสงฆ์สวดมนต์ ๓๐ รูป แล้วมีเทศนากัณฑ์หนึ่ง พระสงฆ์สดับปกรณ์อีก ๑๐๐ รูป

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานเปน
ส่วนวันเสด็จสวรรคตอิกวันหนึ่ง มีรายการเหมือนกับวันก่อน

วันที่ ๒๒ ตุลาคม มีการสดับปกรณ์พระบรมอัฐิแลพระอัฐิในพระ
ที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเปนส่วนกาลานุกาลสำหรับฤดูออกพรรษา แลมี
เทศนาด้วยกัณฑ์หนึ่ง

วันที่ ๒๖ ตุลาคม ตรงกับเดือน ๑๑ แรม ๕ ค่ำ เปนวันเริ่มการ
พระกฐิน

พระกฐินซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จทรงทอดเอง
นั้น ในปีนี้สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ฯ เสด็จทรงทอดวันหนึ่ง สมเด็จ
พระบรมโอรสาธิราชเสด็จทรงทอดสองวัน

วันที่ ๒๖ ตุลาคม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จโดยกระบวร
รถม้า ทรงทอดพระกฐินวัดบวรนิเวศ ที่ ๑ วัดราชประดิษฐที่ ๒ วัด
มหาธาตุที่ ๓

วันที่ ๒๙ ตุลาคม สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ฯ เสด็จโดยกระบวร
ราบเต็มยศ ทรงทอดพระกฐินวัดพระเชตุพนที่ ๑ วัดราชบุรณะที่ ๒
วัดราชบพิธที่ ๓

วันที่ ๓๐ ตุลาคม สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จโดยกระบวรเรือ
พายเต็มยศ ทรงทอดพระกฐินวัดอรุณราชวรารามที่ ๑ วัดกัลยา
ณมิตรที่ ๒

ถึงเดือนพฤศจิกายน วันที่ ๑๑ เปนอภิลักขิตสมัย ตรงกับวันพระบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เคยทำการพระราชพิธีฉัตรมงคลทุกปีมา

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พระสงฆ์ ๘๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาเช้าเลี้ยงพระ แล้วพราหมณ์อ่านคุษฎีสังเวย แลเวียนเทียนสมโภชพระมหาเศวตฉัตร กับทั้งเครื่องราชกกุธภัณฑ์ตามเคยเหมือนแต่ก่อน

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงเบิดสพานข้ามคลองถนนตรงหัวถนนสี่ลมที่ตำบลศาลาแดง เนื่องในการพระราชพิธีฉัตรมงคล

การสร้างสพานซึ่งทรงเบิดนี้ เดิมทีเดียวถึงงารเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยทรงบริจาคพระราชทรัพย์แจกแก่ชาวพระนครที่สูงอายุทั้งชายทั้งหญิง ถึงเวลางารเมื่อใด นครบาลก็ป่าวร้องให้ราษฎรสูงอายุพากันเข้ามารับพระราชทาน ปีแรก ๆ ก็เรียบร้อย แต่ภายหลังมายุ่งยาก ด้วยพวกคนโลภเข้ามาแย่งทาน ทรงพระราชดารหว่าการที่ทรงบริจาคพระราชทรัพย์แจกแก่ตัวบุคคลเช่นนนเปนประโยชน์น้อยกว่าสร้างสิ่งถาวรให้เปนสาธารณประโยชน์แก่มหาชนทั่วไป จึงโปรดให้เปลี่ยนประเพณีที่ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ในงารเฉลิมพระชนมพรรษามาสร้างสพานปีละสพาน เดิมทรงขนานนามสพาน

ตามจำนวนบัพระชัณยา เช่นสพานที่เบิดในคราวนี้ เรียกว่า “สพานเฉลิม ๕๔” ต่อมาทรงพระราชดำริห์ว่าจำจำนวนเลขเรียกชื่อสพานยากจึงโปรด ฯ ให้เปนนามต่าง ๆ กัน เช่นว่า สพานเฉลิมโลก แลสพานเฉลิมหล้า เปนต้น

วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลกาลานุกาลสดับปกรณ์พระบรมอัฐิแลพระอัฐิที่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในกำหนดสิ้นวสันตฤดูตามเคย

เรื่องตั้งศาลาอันเตปุริกธุริณ

มีการอิกอย่างหนึ่งซึ่งเกิดขึ้น เนื่องในการรักษาพระนครเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปครั้งนี้ ควรจะเล่าเรื่องราวไว้ให้ปรากฏในจดหมายเหตุด้วย ได้กล่าวไว้ข้างตอนต้นแล้ว ว่าตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากพระนครไป พระบรมวงศานุวงศ์ มีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเปนประธาน กับทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยไปประชุมกันที่หน้าพระที่นั่งอภิเษกดุสิตในเวลาบ่ายทุก ๆ วัน ครั้นเวลาพลบค่ำ ผู้ซึ่งไม่มีหน้าที่จะต้องอยู่ประจำก็พากันกลับ แต่นั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จประทับที่ประชุมสภารักษาพระนคร หรือสภาเสนาบดีต่อไป ตามวันกำหนดของการประชุมสภานั้น ๆ ไปจนราวเวลา ๒ ทุ่มจึงเลิก ต่อเวลานั้นไปข้าราชการในพระราชสำนัก คือในกรมวัง, ตำรวจ, มหาดเล็ก แลชาวพระคลังข้างที่เปนต้น ที่มี

หน้าที่อยู่ประจำเวรบ้าง แลไม่ต้องประจำเวรบ้าง มิสมเด็จเจ้าพ้ากรม
หลวงนริศรานุวัติวงศ เสนาบดีกระทรวงวังเปนประธาน ยังอยู่ต่อไปจน
สิ่ท่มห้าท่มจึงได้เลิกเปนนิจดังนี้

อยู่มาวันหนึ่ง ข้าราชการในพระราชสำนักซึ่งอยู่ในสโมสรนั้น
คนหนึ่ง มีแก่ใจหาอาหารไปเลี้ยงเพื่อนข้าราชการในพระราชสำนัก
ด้วยกัน ผู้ซึ่งได้กินเลี้ยงพากันเห็นชอบด้วย ต่างคนต่างจึงรับจะหา
อาหารเย็นไปเลี้ยงในวันอื่นบ้าง ก็เกิดขึ้นเปนเวรให้หาไปเลี้ยงในวันพุธ
กับวันเสาร์ แต่เดิมก็เลี้ยงกันฉะเพาะข้าราชการในพระราชสำนักที่อยู่
จนเวลาเลิกประชุมแล้วราวเจ็ดคนแปดคน ต่อมาผู้ที่รับเวรเลี้ยงชวนพวก
พ้องที่ไปตอนบ่ายบางคน ให้รออยู่กินอาหารเย็นในวันที่ตนเลี้ยง ใคร
ได้ไปกินก็รู้สึกว่าตนควรจะต้องรับเวรเลี้ยงตอบแทนบ้าง จึงเกิดมีผู้รับเวร
เลี้ยงมากขึ้นทุกที การที่เชิญก็เชิญขยายกว้างออกไปทุกที จนถึงเชิญ
เสด็จเจ้านายแลเสนาบดีที่นั่งประชุม ตลอดถึงเชิญเสด็จสมเด็จพระบรม
โอรสาธิราชด้วยเปนที่สุด การที่เลี้ยงกันวันพุธแลวันเสาร์นั้น จึงกลาย
เปนการสโมสรเกิดขึ้นอย่างหนึ่ง ในเวลาเมื่อเสด็จไม่อยู่ครั้งนั้น เดิม
เมื่อสมาชิกยังน้อย ประชุมแลเลี้ยงกันที่ชานพักข้างหน้าพระที่นั่ง
อภิเษกดุสิตบ้าง ในสนามหญ้าบ้าง ครั้นเข้าฤดูฝน แลมีจำนวนสมาชิก
(คือผู้ที่ได้มีแก่ใจรับเลี้ยง) มากขึ้น สมเด็จเจ้าพ้ากรมหลวงนริศรา
นุวัติวงศ เสนาบดีกระทรวงวัง ซึ่งอยู่ในตำแหน่งผู้บำรุงสโมสรนั้น จึง

ทรงพระดำริห์ให้สร้างศาลาโถงทำด้วยเครื่องไม้มุงจากหลังหนึ่งทิ้มสนามหญ้า ทางฟากตรงข้ามกับพระที่นั่งอภิเษกดุสิต สำหรับเปนที่เลี้ยง เมื่อสร้างศาลาขึ้นแล้ว เกิดมีปัญหาว่าจะเรียกชื่อศาลานั้นว่ากะไร สมเด็จเจ้าพากรมหลวงนรศรานุวัตวงศ์ทรงวานเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่งถนัดคิดชื่อแปลก ๆ ให้ขนานนามศาลานั้น เจ้าพระยาภาส ฯ คิดขนานนามว่า “ศาลาอันเตปุริกธุริณ” ก็เห็นชอบพร้อมกัน เพราะเข้าใจว่าเรียกยากคงจะไม่มีใครสามารถจำชื่อนั้นไว้ได้ เปนชื่ออันสมควรแก่ศาลาซึ่งสร้างใช้แต่ชั่วคราวเดียว เมื่อรื้อตัวศาลาชื่อก็จะได้สูญไปตามกัน แต่หาเปนเช่นนั้นไม่ ความเห็นขบขันในชื่อของศาลากลับพาให้จำได้แม่นยำ แต่มักเรียกกันโดยย่อว่า “ศาลาอันเต” คำว่า “อันเต” ก็เลยเรียกเปนนามของสโมสรว่า “สโมสรอันเต” แลเรียกประเพณีการที่ผลัดเวรกันเลี้ยงว่า “เลี้ยงอันเต” สืบมา

การเลี้ยงอันเตตอนเมื่อสร้างศาลาเสร็จแล้ว มีสมาชิกประมาณราว ๕๐ เศษ ก็การเลี้ยงนั้น ผู้ที่รับเวรเลี้ยงรับด้วยความยินดีเต็มใจมาด้วยกันทุกคน จึงเกิดคิดเพิ่มเติมด้วยประการต่าง ๆ นอกจากการเลี้ยงมีขึ้นเปนลำดับมา เปนต้นว่าในเวลาเลี้ยงให้มีแตรวงหรือปี่พาทย์มโหรีบ้าง แล้วมีพวงดอกไม้หรือสิ่งของแจกกันเปนที่ระลึกเมื่อเวลาเลี้ยงแล้วบ้าง ที่หลังถึงพาหนังฉาย ซึ่งในสมัยนั้นพึ่งมีพวกญี่ปุ่นเอาเข้ามาตั้งโรงเล่นในกรุงเทพ ฯ (ตรงที่สร้างโรงหนังนาครเกษมบัดนี้ จึงเรียกกันว่า “หนังญี่ปุ่น”) มาเล่นบ้าง หาละคอนพูด ละคอนรำแลการเล่น

อย่างอื่น ๆ มาเล่นบ้าง แต่จะได้มีใครบังคับให้ทำเป็นอย่างใดนั้นก็หาไม่
หากเต็มใจทำเอง เพราะสมาชิกคนหนึ่งก็ได้มีเวรเลี้ยงเพียงครั้งหนึ่ง
หรือสองครั้งเป็นอย่างมาก การเลี้ยงอันเตจึงเป็นการครึกครื้นรื่นเริง
ทุกคราว พอแก้เงี่ยบเหงาในเวลาเสด็จไม่อยู่ ครั้นพระยาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับถึงพระนคร ได้ทรงทราบเรื่องก็ทรงยินดี จึง
ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้มีการเลี้ยงพระราชทานสโมสร “อันเต”
เป็นการตอบแทน ดังจะกล่าวในเรื่องตอนรับเสด็จฯ ต่อไปข้างหน้า

ตอนที่ ๔

ว่าด้วยรับเสด็จกลับคืนพระนคร

ในเวลาเมื่อก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยุโรปนั้น รัฐบาลไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศสปฤกษาหาทางที่จะปรองดองระงับเหตุบาดหมางกันมาแต่ก่อน ด้วยเรื่องคนในบังคับฝรั่งเศส แลเรื่องเขตรแดน ได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๕ ฝ่ายไทยยอมยกเมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐ แลเมืองศรีโสภณ อันเปนหัวเมืองเขมรให้แก่ฝรั่งเศส ฝ่ายฝรั่งเศสยอมให้คนชาวตวันออกในบังคับฝรั่งเศสอยู่ในอำนาจศาลไทย แลยอมคืนเมืองตราดให้แก่ไทย กับทั้งยอมถอนทหารที่ได้มาตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรีถึง ๑๒ ปีนั้นกลับไป ไม่ล่วงล้ำเกี่ยวข้องแดนไทยดังแต่ก่อน หนังสือสัญญานี้ได้รับอนุมัติในปาลิเมนต์ฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖ เวลาเมื่อตกลงกันแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่ในยุโรป จึงมีพระราชประสงค์จะใคร่เสด็จไปเยี่ยมเยือนทรงแสดงความยินดีต่อประชาชนชาวเมืองตราดแลเมืองจันทบุรี อีกประการหนึ่งทรงพระราชปรารภว่าเมื่อเสด็จกลับจากยุโรปครั้งก่อนนั้น ที่ในกรุงเทพฯ ได้จัดรับเสด็จฯ มีการมหรศพรื่นเริงต่าง ๆ ติดต่อกันไปกว่าเดือนหนึ่ง เสด็จไปยุโรปครั้งนี้ก็มิได้เสด็จไปในทางราชการเหมือนครั้งก่อน ที่จะจัดการรับเสด็จ ฯ ไม่ควรจะให้เปลือง

ทุนแลเสียเวลาของคนทั้งหลาย พากันเหน็ดเหนื่อยเหมือนอย่างครั้งก่อน จึ่งมีรับสั่งมาว่าเมื่อเสด็จออกจากเมืองสิงคโปร์มากรุงเทพ ฯ ในขากลับจะเสด็จแวะเมืองตราดแลเมืองจันทบุรีด้วย แลการรับเสด็จ ฯ นั้นจะจัดอย่างไรก็ตาม แต่ถ้าให้แล้วเสร็จไปได้ ในวันเดียวจะเปนที่พอพระราชหฤทัยกว่าอย่างอื่น อนึ่งได้ทรงสร้างเสมาไว้เปนของพระราชทานฝากบุตรธิดาชาวพระนคร จะโปรด ฯ ให้ส่งเสมาเข้ามาให้ถึงกรุงเทพ ฯ ก่อนเสด็จกลับมาถึง ถ้าได้แจกในวันเสด็จกลับถึงพระนครได้ด้วยก็จะเปนการดี มีกระแสรับสั่งมาดังนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชจึงดำรัสสั่งให้จัดการรับเสด็จ ฯ ตามพระราชประสงค์ คือ

ให้เรือพระที่นั่งมหาจักรี มีเรือรบ ๓ ลำ คือเรือมรธาวสิตสวัสดิ ๑ เรือพาลีรั้งทวีป ๑ เรือสุครีพครองเมือง ๑ เปนเรือกระบวรไปรับเสด็จที่เมืองเกาะหมาก

พนักงารที่ไปรับเสด็จ ฯ นั้น ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเปนนายก นายพลเรือตรีพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ ราชองครักษ์ เปนผู้บังคับการกระบวรเรือที่ไปรับเสด็จนั้น พร้อมด้วยนายนาวาเอก พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ ราชองครักษ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่งประจำกระบวรเสด็จทุกหน้าที่

อนึ่งทรงพระดำริห์ว่า กระบวรเสด็จขากลับจะเสด็จไปเมืองตราดแลเมืองจันทบุรีด้วย จึงโปรดให้มีกระบวรฝ่ายในไปเหมือนอย่าง

เคยเสด็จประพาสหัวเมืองชายทเลแต่ก่อนมา เชิญเสด็จพระอรรคชายา เธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ เปนประธาน เสด็จไปพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนสวรรคโลก ลักษณาวดี เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา แลเจ้าฟ้านิภานภดล แลข้าราช การพนักงานผู้ใหญ่ผู้น้อยตามตำแหน่ง

ส่วนการรับเสด็จ ฯ ที่ในกรุงเทพ ฯ นั้น ก็โปรดให้จัดการรับเสด็จ เปนการวันเดียวดังพระราชประสงค์ แจ้งอยู่ในรายการรับเสด็จซึ่งจะ ปรากฏต่อไปข้างหน้า แลโปรดให้กระทรวงมหาดไทยมีท้องตราไปยัง ข้าหลวงเทศาภิบาล แลผู้ว่าราชการเมืองจันทบุรี เมืองตราด ให้ ทราบพระราชประสงค์ซึ่งจะเสด็จไปเยี่ยมเมืองทั้งสองนั้น จะได้จัดการ รับเสด็จ ฯ แลยอกล่วงหน้าให้ราษฎรชาวเมืองทราบทั่วกัน

กระบวรเรือรับเสด็จออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๖ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จลงไปส่งถึงท่าราชวรดิษฐ เมื่อเรือไปถึงเมืองสิงคโปร์แลเมืองเกาะหมาก เจ้าเมืองนั้น ๆ ได ต้อนรับเลี้ยงดูโดยอัธยาศรัยไมตรีทุกแห่ง

เสด็จกลับถึงเมืองเกาะหมาก

วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาบ่าย เรือรบซึ่งไปรับเสด็จทั้ง ๓ ลำ ออกไปทอดสมอเรียงลำดับคอยรับเสด็จอยู่นอกท่า พอเวลาก่อนย่ำค่ำ เรือเมล์ซักซันลำทรงมาถึง เรือรบก็ยิงสลุต แลทหารเรือโห่ถวาย พระพรชัยมงคลในเวลาที่เรือซักซันแล่นผ่าน แล้วแล่นเปนกระบวร

ตามมา พอเรือถึงท่าหน้ายอชเตาน์ เรือพระที่นั่งมหาจักรีซึ่งทอดสมอ
อยู่ยิงสลุต พอเรือซักซันทอดสมอ พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการ
ผู้ใหญ่ซึ่งไปรับเสด็จต่างแต่งเต็มยศขาว ประดับเครื่องราชอิศริยา
ภรณ์ ไปเฝ้าทูลลองธุลีพระบาทณเรือซักซัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชหฤทัยโสมนัส ทรงจุมพิต
พระเจ้าน้องยาเธอ แลพระเจ้าลูกยาเธอ แลโปรด ฯ ให้ข้าราชการ
ทั้งปวงเรียงตัวกันเฝ้าทูลลองธุลีพระบาท ครั้นมีพระราชดำรัสปฏิ
สันฐารกับพระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการแล้ว พระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ จึงกราบบังคมทูลพระกรุณา ฯ
ว่าสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร พร้อม
ด้วยที่ประชุม ได้ทรงมอบฉันทะให้นำเรือพระที่นั่งแลเรือกระบวรรย
ออกมารับเสด็จณที่นี้ ขอพระราชทานอัญเชิญเสด็จทรงเรือพระที่นั่ง
กลับคืนสู่พระนคร

ครั้นเวลาทุ่ม ๑ กับ ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะ
เสด็จพระราชดำเนิรจากเรือซักซันมายังเรือพระที่นั่งมหาจักรี นายเรือ
ซักซันแลเจ้าหน้าที่ทั้งปวงได้แต่งเครื่องยศประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์
ตั้งแถวส่งเสด็จพระราชดำเนิร แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี
พอเสด็จลงสู่เรือเก๋งกรรเชียง ลอยลำห่างออกไปจากเรือซักซัน เรือ
พระที่นั่งมหาจักรีแลเรือรบทั้ง ๓ ลำที่ได้ออกนามมาแล้วข้างต้น ได้
พร้อมกันยิงยิงสลุตเสียงครื้นครั่นไปทั้งท่า

เมื่อเสด็จถึงเรือพระที่นั่งมหาจักรี ทหารประจำเรือได้ตั้งแถวรับเสด็จ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี แลกระทำการเคารพโห่ถวายพระพรชัยมงคล โดยความชื่นชมยินดีทั่วหน้า

วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเช้า ๒ โมง เรือพระที่นั่งมหาจักรีใช้จักร์ออกจากเมืองเกาะหมาก เรือซักซันเข้าแตรเพลงสรรเสริญพระบารมีในเวลาที่เรือพระที่นั่งผ่านไป ส่วนพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งโดยเสด็จพระราชดำเนิรมาในเรือซักซันนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้แยกเปนสองกอง คือให้ โดยเสด็จในเรือพระที่นั่งมหาจักรีกองหนึ่ง ให้เลยไปกับเรือซักซันไปลงเรือเมล์ที่เมืองสิงคโปร์ล่วงหน้าเสด็จพระราชดำเนิรตรงไปกรุงเทพ ฯ อีกกองหนึ่ง

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเที่ยง เรือเดิรใกล้ฝั่งแหลมมะลายูตลอดมา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงตรวจทหารในเรือพระที่นั่ง พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการพร้อมกันเผ้าทูลลองธุลีพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์แลดมเสือทองคำลงยาอักษรพระนามย่อสำรับ ๑ แก่หมอบัว ซึ่งได้รับราชการในหน้าที่นายแพทย์ประจำพระราชสำนักในระหว่างเวลาเสด็จพระราชดำเนิรประพาสยุโรป แลได้รักษาราชการโดยเรียบร้อยเปนที่พอพระราชหฤทัย กับโปรดเกล้า ฯ พระราชทานของที่ระลึกจากยุโรปแก่พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการ

เวลาทุ่ม ๑ ถึงซุนต่านโซล เรือพระที่นั่งแล่นรอช้าลง พระพิเทศพานิช กงสุลเยเนอราล ได้ขึ้นมาเฝ้าทูลลาออองธุลีพระบาท นำหนังสือเมล์ขึ้นมาทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วโดยเสด็จมาในเรือพระที่นั่ง เวลายามครึ่งถึงหน้าเมืองสิงคโปร์ พระพิเทศพานิชกราบถวายบังคมลากลับเรือพระที่นั่งแล่นต่อไป ตอนดึกฝนตกมาก

วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๑๒๖ เมื่อคืนนี้เรือแล่นผ่านเกาะเล็กน้อยมาใกล้ฝั่งตวันตกแห่งแหลมมะลายู เวลาเช้า ๒ โมง เรือผ่านระหว่างเกาะปูโลออร์ ข้างทิศตวันออก แลเกาะปูโลเปมันจิล ข้างทิศตวันตก แลเห็นเกาะหน้าเมืองปะหังได้แต่ไกล เวลา ๔ โมงเช้าผ่านเกาะทิวมัน (เกาะนาค) พอพ้นเกาะนาคไปแล้ว เรือแล่นในทีกว้างแลไม่เห็นฝั่ง เรือพระที่นั่งแล่นต่อไป ตอนดึกฝนตกมาก

เวลา ๕ ทุ่มครึ่ง ผ่านเกาะปูโลบราลา

วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาย่ำรุ่งครึ่ง ผ่านเกาะเรดัง เวลาบ่ายเรือล้ำแหลมเขมรเข้ามาในอ่าวสยาม

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๓ โมงแลเห็นเกาะกง เกาะกูด เกาะหมาก เกาะกระดาด เกาะช้าง แลเกาะเล็กน้อยอื่น ๆ เปนหมู่กันอยู่ข้างหน้า เห็นฝั่งเขตรเมืองตราดอยู่ไร ๆ บ่าย ๕ โมงถึงเกาะกูด เรือพระที่นั่งทอดสมอ ประทับแรมราตรีหนึ่ง ระยะทางจากเมืองสิงคโปร์ถึงเกาะกูด ๖๕๐ ไมล์

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเที่ยง เรือพระที่นั่งใช้จักรออก จากเกาะกูด เวลาบ่ายโมงครึ่ง ถึงเกาะกระดาด ระยะทาง ๑๖ ไมล์ พอเรือพระที่นั่งทอดสมอได้สักครู่หนึ่ง พระยาวิชยาธิบดี[๑] ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลจันทบุรีมาคอยรับเสด็จอยู่ที่นั่น ขึ้นมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท กรมทหารเรือได้จัดเรือกลไฟเล็กมาเตรียมสำหรับเสด็จประพาส ๒ ลำ เวลาบ่าย ๔ โมง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงเรือกรรเชียงพ่วงเรือไฟเล็กประพาสเกาะกระดาด เวลาย่ำค่ำ ๔๐ นาที เสด็จกลับสู่เรือพระที่นั่ง

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๑๒๖ เมื่อคืนนี้ เวลา ๑๐ ทุ่ม เรือพระที่นั่งถอนสมอใช้จักรออกจากเกาะกระดาดไปเมืองตราด ระยะทาง ๒๐ ไมล์ เวลาเช้าโมง ๑ ถึงปากอ่าวเมืองตราด

เสด็จขึ้นเมืองตราด

เวลาเช้า ๓ โมงครึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องจอมพลทหารเรือธรรมดา เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่งมหาจักรีประพาสเมืองตราด โดยเรือกลไฟขนาดย่อม ซึ่งกรมทหารเรือได้จัดมาเตรียมไว้ถวาย เวลาเช้า ๕ โมงถึงปากน้ำเมืองตราด เรือแล่นขึ้นไปตามลำน้ำ มีผู้ใหญ่บ้านแลราษฎรลงเรือลอยลำเปนแถวกันคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเปนอันมาก พอเรือพระที่นั่งผ่านมา ก็พากันโห่ถวายพระพรชัยมงคล แลประโคมพิณพาทย์ แจวเรือตามขบวรหลวง

---

๑ พระยาวิชยาธิบดี (แบน บุนนาค)

ขึ้นมา เวลา ๕ โมง ๔๐ นาที เรือพระที่นั่งเทียบท่าต้นทางขึ้นไป
เมืองตราด มีข้าราชการมณฑลจันทบุรี แลข้าราชการประจำเมือง
ตราด แต่งเต็มยศขาวประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มาพร้อมกันเฝ้า
ทูลละอองธุลพระบาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินจากเรือพระที่นั่ง
สู่พลับพลาท่าเรือ พระสงฆ์ที่ประชุมพร้อมอยู่ในปรำติดกับพลับพลานั้น
สวดคาถาถวายพระพรชัยมงคล ข้างฝ่ายซ้ายตรงข้ามกับท่าเรือ มี
ศาลาเล็กแห่งหนึ่ง พระสงฆ์ลงมาเจริญพระพุทธมนต์เหมือนกัน ครั้น
พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์แล้ว พระบริรักษภูธร[๑] ผู้ว่าราชการเมือง
ตราด อัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินโดยทางสถลมารค พร้อมด้วย
พระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนเดินตามเสด็จต่อไป
มีตำรวจภูธรนำหมวด ๑ แลตามเสด็จหมวด ๑ เวลาเที่ยง ๑๕ นาที
ถึงวนผู้ว่าราชการเมืองเสด็จประทับร้อน

เวลาเที่ยง ๔๕ นาที เสด็จพระราชดำเนินจากวนผู้ว่าราชการ
เมืองไปยังพลับพลา ซึ่งพระสงฆ์กับข้าราชการฝ่ายบ้านเมือง แลอาณา
ประชาราษฎรมาชุมนุมคอยเฝ้าอยู่พร้อมกันเปนอันมาก ลันหลามตั้ง
แต่หน้าพลับพลาเต็มถนนตลอดไปจนถึงสนาม เมื่อเสด็จถึงพลับพลา
แล้ว พระสงฆ์ประมาณ ๑๕๐ รูป มีพระญาณวราภรณ์[๒] เจ้าคณะ

---

๑ พระบริรักษภูธร (ปิ่ว บุนนาค) เดี๋ยวนี้เปนพระยาศรีธรรมศกราชสมุหเทศาภิบาลมณฑลอุบล

๒ พระญาณวราภรณ์ (ม. ร. ว. ชื่น นพวงศ ณกรุงเทพ) วัดบวรนิเวศวิหาร.

มณฑลจันทบุรี เปนประธาน ประชุมพร้อมกันอยู่บนปรำต่อกับพลับพลา
ข้างซ้ายนั้น เจ้าอธิการเจ้ง ว่าที่เจ้าคณะรองอ่านคำถวายพระพรชัย
มงคลแทนพระสงฆ์เมืองตราด แสดงความยินดีในการที่ทรงพระ
มหากรุณาเสด็จพระราชดำเนรมาเยี่ยมเมืองตราด

คำถวายพระพรมงคล
ของพระภิกษุสงฆ์เมืองตราด

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระชนมสุข
ทุกประการ จงมีแด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์
สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณธรรมอัน
ประเสริฐ

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ ในแขวงเมืองตราด ขอพระราชทาน
พระบรมราชวโรกาศแสดงยินดีคาถาในเบื้องต้น แลถวายพระพรมงคล
ในที่สุด

การที่เมืองตราดได้กลับมาเปนราชอาณาเขตรสยามตามเดิม เปน
เหตุให้พุทธสาสนิกชนตั้งต้นแต่พระภิกษุสงฆ์ ได้กลับมาพึ่งพระบรม
ราชสมภาร บรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า
ซึ่งเปนเอกอรรคพุทธสาสนูปถัมภก ทรงพระคุณธรรมอันมหา
ประเสริฐ บำเพ็ญพุทธสาสนกิจตามสามารถ ด้วยพระมหากรุณา
ธิคุณหาที่สุดมิได้ ข้อนี้ทำให้เกิดยินดีเปนอย่างยิ่งอยู่แล้ว แลยัง

ซ้ำเสด็จพระราชดำเนิรประพาสเมืองตราดในครั้งนี้ เพื่อให้ชาวเมืองได้เห็นเปนสวัสดิมงคล แลแสดงพระเมตตาคุณที่มีอยู่ในประชาชนชาวเมืองตราดเปนอันมาก จึงได้เกิดความปราโมทย์โสมนัสทวียิ่งขึ้น ด้วยมารฦกถึงพระมหากรุณาธิคุณเปนต้นนั้น จึงพร้อมใจกันตั้งสัตยาธิษฐานถวายพระพรมงคล

พาหุ๎ สหสฺสมภินิมฺมิตสาวุธนฺตำ
คฺรีเมขลำ อุทิตโฆรสเสนมารำ
ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท
ตนฺเตชสา ภวตุ เต ชยมงฺคลำ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์มหามุนินทร์ ได้ทรงชนะมารกับทั้งเสนาอันร้ายกาจ ทรงคิริเมขล์เปนราชคชาธาร มิกรพันหนึ่งซึ่งทรงสรรพอาวุธอันนฤมิตรแล้ว ด้วยธรรมวิธีคือพระบารมีสิบทัศ มีพระทานพระบารมีเปนต้น ด้วยอานุภาพแห่งสมเด็จพระทศพลมหามุนินทร์ซึ่งทรงชนะมารนั้น ขอชัยมงคลอันเลิศ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ แลขอพระพุทธาทิรัตนัตตยานภาพ จงอภิบาลอปถัมภ์ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าให้ทรงเกษมสานต์ ทรงพระชนมายุยืนนาน แลทรงบริบูรณ์ด้วยวรรณสุขทุกทิวาราตรี ยิ่งด้วยพระกำลังปฏิภาณปรีชาแลวรกาย ผู้มุ่งหมายอนัตถจงเสื่อมสูญ แลกลับนำประโยชน์เกื้อกูลมา สรรพอุปสรรคอุปัทวันตราย ทุกขโรคาพาธภัยพิบัติจงพินาศ ราชลาภจงหลั่งไหลมา

ทุกทิศานุทิศ สรรพธรรมิกราชประสงค์จงประสิทธิดังพระราชหฤทัย
โดยไม่เนิ่นช้า สยามาณาเขตรจงไพศาลและบริบูรณ์ด้วยประโยชน์สาร
ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสภารเจ้าจงทรงสถิตย์ยืนนานในพระบรมราช
มไหศวริยสมบัติ เพื่อได้ทรงอุปถัมภ์พระบรมพุทธสาสนา ให้ถาวร
เจริญยิ่งและเพื่อประชาราษฎรได้ประสบสิ่งซึ่งเปนคุณประโยชน์สุขทั่วหน้า
ด้วยพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระบรมราชูปถัมภ์ โดยธรรมมิก
อุบายเปนนิจนิรันต์ ขอถวายพระพร ฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระพรพระภิกษุสงฆ์ และมี
พระราชดำรัสตอบ เปนเนื้อความว่า แต่เดิมเมื่อเมืองตราดได้ตกไป
อยู่ในอำนาจของรัฐบาลที่มิได้นับถือพระพุทธสาสนานั้น ทำให้ทรง
พระวิตกเปนอันมาก ว่าพระสงฆ์ในเมืองตราดนี้จะเสื่อมทรามลงด้วย
ประการต่าง ๆ แต่ครั้นเสด็จมาครั้งนี้ได้ทรงเห็นประจักษ์ว่าพระภิกษุ
สงฆ์ทั้งปวงเจริญอยู่ก็เปนที่ทรงยินดียิ่งนัก ในที่สุดทรงรับรองด้วย
พระราชหฤทัยปราโมทย์ ว่าจะทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธสาสนาในเมืองนี้
ให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้นต่อไป

ในที่สุดพระราชดำรัสตอบ พระสงฆ์ได้สาธุพร้อมกัน ครั้นแล้ว
ทรงถวายย่ามที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปแก่
หัวหน้าพระสงฆ์ พระญาณวราภรณถวายอติเรกแล้ว เสด็จออกหน้า
พลับพลาข้าราชการมณฑลจันทบุรีและเมืองตราด เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
พร้อมด้วยราษฎรตรงที่ประทับ พระยาบริรักษ์ภูธร ผู้ว่าราชการเมืองได้อ่าน
คำถวายพระพรชัยมงคล ดังนี้

๕๕

คำถวายชัยมงคล
ของประชาชนเมืองตราด
ขอเดชะฝ่าลอองธุลีพระยาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศ กราบบังคมทูลพระกรุณา แทนบรรดาข้าราชการแลประชารายฎร อันล้วนร่วมฉันทสโมสรคำนึง ถึงพระเดชพระคุณในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ที่ได้ทรงพระราชอุสาหะเสด็จมาเมืองตราด ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ถวายบังคมแทบเบื้องพระยาทยุคลในเวลาวันนี้

จำเดิมแต่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบความ ตามโทรเลขที่พระราชทานมาแต่ในเวลาเสด็จประพาสอย่ณประเทศยโรป เมื่อณเดือนกันยายน ทรงพระกรุณาดำรัสว่าจะเสด็จมา ให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เฝ้าถึงเมืองตราดนี้ ก็ได้พากันตั้งหน้าหมายตาคอยด้วยความยินดีที่จะได้ประสบมงคลสมัยอันนั้นอยู่ แต่มิได้คาดเลยว่าจะทรงพระราชอุสาหะ เสด็จมาในเวลาขากลับจากประเทศยุโรป ก่อนได้เสด็จคืนยังพระราชนิเวศมณเฑียรสถานในพระราชธานี ที่ได้เสด็จจรจากพรากไปแล้วเปนช้านาน ที่สู้ทรงทรมานพระองค์เสด็จมาทั้งนี้ จะพึงคิดเห็นได้แต่ด้วยเหตอย่างเดียว คือว่าทรงพระเมตตาแก่ชาวเมืองตราดเหมือนอย่างบิดาที่มีความอาวรณ์รฤกถึงบุตรแล้ว แลมิได้คิดแก่ความลำยากยากเข็ญอย่างไร สู้ฝ่าผืนทุระประเทศทางกันดารไป เพื่อแต่ที่จะได้เห็นหน้าบุตรเปนที่ตั้ง ดังนี้

อันน้ำใจของประชาชนชาวเมืองตราด เมื่อได้แลเห็นพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐในเวลาวันนี้ ความยินดีก็ตื้นเต็มอกไปทั่วหน้า พ้นวิสัยที่จะพรรณาด้วยคำให้ทรงทราบได้ ว่าความยินดีที่ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในครั้งนี้ มีแก่ชาวเมืองตราดสักเพียงใด ถ้าจะมีที่เทียบเปรียบได้ ก็แต่ด้วยความยินดีของพระสาลินางกัณหาเมื่อได้กลับไปพบเห็นพระเวสสันดรและนางมัทรี ที่กล่าวไว้ในกัณฑ์ฉกษัตริยบรรพนั้น พอจะนับว่าเปนทำนองเดียวกันได้ ด้วยประการทั้งปวง

อำนาจความยินดีที่มีทั่วหน้ากันในครั้งนี้ กับทั้งอำนาจกุศลบุญราศีอันยังเกิดแต่ความกตัญญูกตเวทีของชาวเมืองตราด ซึ่งได้มีมั่นคงต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทั้งในเวลาทุกข์และสุขสืบเสมอมาทุกเมื่อนี้ สมควรจะอ้างเปนสัจจาธิษฐานของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งจะพร้อมกันทูลถวายชัยมงคล ให้ประสิทธิในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในเวลานี้ แลด้วยอำนาจสัจจาธิษฐานนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอพระราชทานถวายพระพร แด่สมเด็จบรมนาถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงพระเจริญสิริสุขสวัสดิพิพัฒนมงคล พระชนมายุสถาพร ขอให้ทรงมีชัยชำนะแก่อริราชดัสกรทั่วทิศานุทิศ แลขอให้สรรพราชกิจประสิทธิสมดังพระราชหฤทัยจำนงจงทุกประการ เทอญ ขอเดชะ ฯ

ครั้นอ่านแล้ว ได้นำกล่องงาบรรจุคำถวายพระพรชัยมงคล ยอดเปนพระจุลมงกุฎทองคำ ผู้มือทำอย่างประณีตขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบ ดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

ประชาชนเมืองตราด

ดูกรประชาชนอันเปนที่รักของเรา ถ้อยคำซึ่งเจ้าทั้งหลายได้มอบฉันทะให้กล่าวฉะเพาะหน้าเราเวลานี้ เปนที่จับใจอย่างยิ่ง

สมัยเมื่อเราต้องพลัดพรากจากเขตรแดนอันเปนที่พึงใจ ซึ่งเราได้ใส่ใจบำรุงอยู่ แลเมื่อนึกถึงประชาชนทั้งหลาย อันเปนที่รักใคร่คุ้นเคยของเรา ต้องได้รับความเปลี่ยนแปลง อันประกอบไปด้วยความวิบัติไม่มากก็น้อย ย่อมมีความเศร้าสลดใจเปนอันมาก

เพราะเหตุฉนั้น ครั้นเมื่อเราได้รับโทรเลขจากเมืองตราดในเวลาที่เราอยู่ในประเทศยุโรป เปนสมัยเมื่อเราได้มาอยู่รวมกันอีกจึงมีความยินดีอย่างยิ่ง มีความปราถนาที่จะใคร่ได้มาเห็นเมืองนี้แลเจ้าทั้งหลาย เพื่อจะได้ระงับความลำบากอันใดซึ่งจะเกิดขึ้นด้วยความเปลี่ยนแปลง แลเพื่อจะได้ปรากฏเปนที่มั่นใจแก่เจ้าทั้งหลายว่าการทั้งปวงจะเปนที่มั่นคงยืนยาวสืบไป เจ้าทั้งหลายผู้ที่ได้ละทิ้งภูมิลำเนาจะได้กลับเข้ามาสู่ถิ่นฐาน แลที่ได้ละเว้นการทำมาหากินจะได้มีใจอุสาหะทำมาหากินให้บริบูรณ์ดังแต่ก่อนแลทวียิ่งขึ้น ซึ่งเจ้าทั้งหลายคิดเห็นว่าเราเหมือนบิดาที่พลัดพรากจากบุตร จึงริบมาหานั้นเปนความคิดอันถูกต้องแท้ ขอให้เชื่ออยู่ในใจเสมอสืบไปในเบื้องหน้าดังเช่นที่

คิดเห็นในครั้งนี้ ว่าเราคงจะเปนเหมือนบิดาของเจ้าเสมอตลอดไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข แลจะช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลามีภัยได้ทุกข์

บัดนี้เรามีความยินดีที่ได้เห็นเจ้าทั้งหลายมาสโมสรประชุมกันณที่นี้ด้วยหน้าตาอันเบิกบาน ซึ่งเปนพยานว่าถึงเราได้อยู่ในประเทศที่ไกล แต่รัฐบาลของเราได้จัดการต้อนรับเจ้าทั้งหลายโดยความเออเพื่อเปนธรรม แลมีความกรุณาสมดังความปราถนาแลคำสั่งของเรา เปนที่พอใจในความจงรักภักดีของเจ้าทั้งหลาย ทั้งในเวลาที่ล่วงมาแล้วแลในเวลานี้ จึงมีความปราถนาที่จะให้เมืองตราดนี้ อยู่เย็นเปนสุขสมบูรณ์แลขออำนวยพรแก่อาณาประชาราษฎร ให้มีความเจริญสุขสิริสวัสดิทำมาค้าขึ้นบริบูรณ์มั่งคั่งสืบไปในภายหน้า ฯ

ครั้นมีพระราชดำรัสตอบแล้ว ราษฎรร้องสาธุพร้อมกันด้วยความปลื้มจิตรยินดี ประดุจดังว่าได้นัดแนะกันไว้ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระแสงสำหรับเมือง ไว้เพื่อเปนสวัสดิมงคลผู้ว่าราชการเมืองได้รับจากพระหัตถ์ แล้วเชิญพระแสงขึ้นพาดไว้เหนือบันไดแก้วบนโต๊ะที่บูชา ข้าราชการแลราษฎรทั้งปวงพร้อมกันโห่ร้องถวายพระพรชัยมงคล ๓ ครั้ง พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เจ้าพนักงานประโคมปี่พาทย์ ในขณะนั้นโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานแจกเสมาที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปแก่เด็กทั้งปวง แลโปรดเกล้า ฯ ให้หัวหน้าราษฎรทุกชาติทุกภาษาทั้งจีน

แลแขก นำเครื่องสักการะบูชาทูลเกล้า ฯ ถวาย มีพระราชดำรัสปราไส ไต่ถามถึงทุกข์สุขอาณาประชาราษฎรตามสมควร เวลาบ่ายโมง ๒๐ นาที เสด็จขึ้น เสวยพระกระยาหารกลางวันที่จวนผู้ว่าราชการเมือง

ครั้นเสวยแล้ว โปรดเกล้า ฯ พระราชทานสิ่งของที่ระลึก แก่ พระยาวิชยาธิบดี พระบริรักษภูธร แลภรรยา ทั้งพระราชทานเหรียญ เปนบำเหน็จแก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเปนหัวหน้านายงานในการ จัดการรับเสด็จ

เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จพระราชดำเนิรประพาสหมู่บ้านราษฎร ทรงพระดำเนิรตามถนนตลาดจนสุดถนน เปนถนนกว้างประมาณ ๘ ศอก ยาวหลายเส้น ราษฎรทั้งปวงได้พากันมาเผ้าทูลละอองธุลีพระบาท อยู่ แน่นเต็มทั้งสองข้างทาง ตามร้านแลบ้านเรือนตั้งเครื่องบูชาตกแต่ง สถานที่ นำดอกไม้ธูปเทียนเครื่องอุปโภคบริโภคถวายเปนอันมาก ตาม ถนนราษฎรพากันตั้งซุ้มประตูแขวนโคมแลประดับธง เปนระยะห่างกัน ประมาณ ๑๐ วา แลไปทางหัวถนนท้ายถนนเห็นซุ้มเปนชั้น ๆ นับไม่ถ้วน ดูธงทิวปลิวไสวเปนที่งดงามนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงซื้อ สิ่งของต่าง ๆ แลมีรับสั่งปฏิสันฐารแก่อาณาประชาราษฎรตลอดทาง เสด็จพระราชดำเนิร แล้วทรงรถเสด็จทางถนนแยกจากตลาด กลับ ถึงท่าเรือเวลาบ่าย ๔ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักร์ออกจากท่าเมืองตราด ข้าราชการแลราษฎรได้ โห่ถวายพระพรชัยมงคล พระสงฆ์เจริญพระ พุทธมนต์เวลาก่อนย่ำค่ำ เสด็จถึงเรือพระที่นั่งมหาจักร์

การเสด็จพระราชดำเนิรเยี่ยมเมืองตราดในครั้งนี้ บรรดาข้าทูลลอองธุลีพระยาท แลอาณาประชาราษฎรทั้งปวง มีความยินดีทั่วหน้าได้อุสาหะตั้งใจสนองพระเดชพระคุณจัดการตกแต่งบ้านเมืองแลระยะทางที่เสด็จพระราชดำเนิร โดยความสวามิภักดิ์อย่างแข็งแรง อันเปนเครื่องสำแดงให้เห็นประจักษ์แห่งความจงรักภักดี แลความเลื่อมใสในพระบรมโพธิสมภาร แลพระมหากรุณาธิคุณซึ่งมีผั่งอยู่ในน้ำใจของราษฎรทั้งปวงเปนนิรันตร์ ตั้งแต่ปากน้ำขึ้นไปมีกรุยบ่กตลอด ตามสองฝั่งน้ำก็บ่กธงห้อยโคมเปนระยะถี่ ที่ใดมีศาลาที่พักก็มีพระสงฆ์ลงมาเจริญพระพุทธมนต์ ถวายพระพรมงคล ทางจากท่าเรือขึ้นไปเมืองตราดนั้นไกลประมาณ ๖๐ เส้น บ่กธงทิวแลแขวนโคมตลอดทั้งสองข้างทางมีตำรวจภูธรยืนรายเปนระยะไป ที่พลับพลาแลตามศาลาที่พักต่าง ๆ ก็ตกแต่งอย่างงดงามทุกแห่ง ทวยราษฎรทั้งปวงก็มีกิริยายิ้มแย้มแจ่มใสยินดี ที่ได้ชมพระบารมีเปนอย่างยิ่ง ดูรื่นเริงเปนสุขเกษมสานต์ทั่วทั้งเมือง

เสด็จประพาสเกาะช้าง

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเช้า ๔ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักร์ออกจากอ่าวเมืองตราดไปเกาะช้างทาง ๒๖ ไมล์ เวลาเที่ยงครึ่งถึงเรือพระที่นั่งทอดสมอห่างจากฝั่งประมาณ ๒ ไมล์ ทันใดนั้นพระยาสิงหบุรานุรักษ์[๑] ผู้ว่าราชการเมืองระยองกับพระยาบริรักษ์ภูธร ผู้ว่าราชการเมืองตราดได้มาเฝ้า แล้วล่วงหน้ากลับไปคอยรับเสด็จที่เกาะ

---

๑ พระยาสิงหบุรานุรักษ์ (เจิม บุนนาค) ผู้ว่าราชการเมืองระยอง ต่อมาได้เปนพระยาศรีสัชนาลัย ผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลก

เวลาบ่าย ๒ โมง ๔๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จลงจากเรือมหาจักรี ทรงเรือกรรเชียงพ่วงเรือกลไฟไปประพาสเกาะช้าง ๓ โมงเศษเสด็จถึงท่าคลองมะยม พระยาสิงหบุรานุรักษ์ พระบริรักษ์ภูธร กับหลวงแกลงแกล้วกล้า นายอำเภอเมืองแกลง พร้อมด้วยกำนันผู้ใหญ่บ้านแลประชาราษฎรเปนอันมากเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท โห่ถวายชัยมงคล ๓ ครั้ง เสด็จพระราชดำเนิรประทับพลับพลา ซึ่งพระยาสิงหบุรานุรักษ์ แลหลวงแกลงแกล้วกล้า มาตั้งไว้รับเสด็จ กับพระบริรักษ์ภูธร ได้เตรียมเครื่องเสวยแลเครื่องเลี่ยงข้าราชการ ที่โดยเสด็จพระราชดำเนิรไว้ โดยพร้อมเพรียงด้วย

เสด็จประทับที่พลับพลาแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ราษฎรทั้งปวงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท แลถวายของต่าง ๆ เปนอันมาก มีพระราชดำรัสปราไสยบรรดาราษฎรตามสมควร แล้วพระราชทานเสมาเด็กเกาะช้างนี้เปนที่งดงามแลมีลำธารน้ำตกด้วย แต่ไม่ได้เสด็จประพาสเพราะฝนตกมาก เสด็จกลับถึงเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย ๔ โมงเศษ

เสด็จขึ้นเมืองจันทบุรี

เวลาบ่าย ๕ โมง เรือพระที่นั่งใช้จักร์ออกจากเกาะช้างไปเมืองจันทบุรี เวลา ๒ ทุ่มเศษถึงแหลมสิงห์ ทางจากเกาะช้าง ๒๘ ไมล์ เรือรบในกระบวรยิงปืนสลุต ที่ว่าการอำเภอพลุ้วทำสพานยาวออกมาจากฝั่งขุดโคมไฟตลอดสพาน ดูแต่ไกลเห็นดวงไฟระยับติดกันไปหมดงามมาก ที่แหลมสิงห์แลตามฝั่งขุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ มีพลุกรวด แล

ไฟเพนียงเปนต้น บรรดาเรือกลไฟใหญ่น้อยทั้งปวง ทอดสมอเปนบริวาร เรียงรายห้อมล้อมเรือพระที่นั่ง เปนที่สง่าน่าดูนัก เรือพระที่นั่งทอดสมอ ตรงหน้าแหลมสิงห์ ซึ่งอยู่ในระหว่างเกาะนมสาว แลเกาะจุฬาห่างจาก ปากน้ำไม่ถึงเศษ พระยาจ่าแสนยบดี[๑] พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์[๒] ปลัดมณฑลจันทบุรี กับหลวงจันทรัฐนิวาส นายอำเภอพลิ้ว ขึ้นมา เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๑๒๖ เวลาเช้า พระยาพิชัยชลธิ ที่ ปฤกษาราชการมณฑลจันทบุรี กับหลวงจันทรัฐนิวาส ขึ้นมาเฝ้า เพื่อ จะได้นำร่องเรือพระที่นั่งขึ้นไปเมืองจันทบุรี

เวลาเช้า ๓ โมง พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่อง ทหารเรือธรรมดาพร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์ข้าราชการ เสด็จลง จากเรือที่นั่งมหาจักรี ทรงเรือไฟเล็ก ขึ้นไปเมืองจันทบุรี เรือรบ ยิงขึ้นสลุต เวลาที่เสด็จผ่านสพานน้ำหน้าที่ว่าการอำเภอพลิ้วนั้น มี กำนันผู้ใหญ่บ้านแลราษฎรมาชุมนุมโห่ถวายพระพรชัยมงคลเปนอันมาก เวลา ๓ โมง ๔๐ นาที ถึงบ้านแหลมประดู่ แล้วเข้าคลองลัด ตรงนี้ น้ำตื้นเรือกลไฟเข้าไปไม่ได้ ต้องเปลี่ยนเรือกรรเชียงที่ปากคลอง กรรเชียงมาประมาณ ๔๐ นาที ออกจากคลองลัด เรือโมเตอร์จูงเรือ

---

๑ พระยาจ่าแสนบดี (อวบ เปาโรหิต) ข้าหลวงพิเศษกระทรวงมหาดไทย ออกไปตรวจการจัดรับเสด็จ เดี๋ยวนี้เปนพระยาราชนกูล

๒ พระยาสุริยเดช (จาบ สุวรรณทัต)

กรรเชียงแล่นขึ้นไปตามลำน้ำ เวลาเช้า ๕ โมง ๓๐ นาที ถึงท่าเมืองใกล้ที่ว่าการมณฑล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขึ้นจากเรือพระที่นั่ง นายเรือเอกพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ ซึ่งกราบถวายบังคมลาลงหน้ามาแต่เมืองตราด กับข้าราชการกรมการในมณฑลจันทบุรี ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน และไวสกงสุลบาดหลวงฝรั่งเศสแต่งเต็มยศขาวประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มาชุมนุมกันคอยรับเสด็จที่ท่า ทหารเรือได้ยิงสลุตจากค่าย พระยาวิชยาธิบดี ข้าหลวงเทศาภิบาล อัญเชิญเสด็จพระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาท ไปประทับร้อนณที่ว่าการมณฑล มีข้าราชการสมทบกันเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทณที่นั้นอีกเปนอันมาก

เวลาเที่ยงแล้วกับ ๑๕ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาท พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์และข้าราชการ มีหมวดทหารเรือแห่นำตามเสด็จไปประทับพลับพลาออกรายฎร ที่หน้าค่ายทหารเรือ บรรดารายฎรไทย ญวน จีน ฯลฯ และนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ มาชุมนุมพร้อมกัน คอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเปนอันมาก มีการมหรศพฆ้องกลอง เล่าโก๊ สิงห์โต มังกรกลางสนามเปนการครึกครื้น แลตั้งโต๊ะเครื่องสักการบูชาที่หน้าพลับพลา

เมื่อเสด็จถึงพระสงฆ์เมืองจันทบุรีประมาณ ๓๕๐ รูป มีพระญาณวราภรณ์เจ้าคณะมณฑลเปนประธาน สวดชัยปริตคาถา พนักงารประโคมดนตรี แล้วพระครูสังฆปาโมกข์ เจ้าคณะเมือง อ่านคำถวายพระพรมงคล

คำถวายชัยมงคล

ของพระภิกษุสงฆ์จันทบุรี

ขอถวายพระพร เจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ อาตมภาพรับฉันทานุมัติของพระภิกษุสงฆ์ชาวเมืองจันทบุรี แสดงความยินดีถวายพระพรมงคล ในการที่เสด็จพระราชดำเนิร ประพาสเมืองจันทบุรีในครั้งนี้

เมื่อก่อน ๆ แต่นี้ พุทธสาสนิกชน มีพระภิกษุสงฆ์เปนต้น ชาวเมืองจันทบุรี ได้เคยเฝ้าถวายชัยมงคล ในเวลาที่ได้เสด็จพระราชดำเนิรประพาส ก็ย่อมมีความปลื้มจิตรยินดีด้วยกตัญญูกตเวทิตาจิตร รฦกถึงพระเมตตาคุณพระกรุณาคุณ แลการที่ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธสาสนาให้เจริญยิ่ง ด้วยพระราชศรัทธาปสาทะอันไม่หวั่นไหวคืนคลาย พุทธสาสนิกชนทั้งหลายจึงได้มีโอกาศอันดี เพื่อบำเพ็ญพุทธสาสนธรรมอันเปนบุญนฤธิตาตามศรัทธาศรัย ก็แต่การที่ได้เสด็จพระราชดำเนิรประพาสในครั้งนี้ ทำให้เกิดปีติยินดียิ่งขึ้นเปนอันมาก เพราะไม่ได้เสด็จพระราชดำเนิรประพาสมานาน จึงพร้อมใจกันตั้งสัตยาธิษฐานอ้างพระพุทธาทิรัตนตรัยเปนที่ตั้งถวายพระพร

โย กปฺปโกฏิหิปี อุปปเมยฺยํ
กาลํ กโรนฺโต อติทุกฺกรานิ
เขทำ คโต โลกหิตาย นาโถ
นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺส
เอวำ มหาราชวโรปเมยฺโย
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ

สมเด็จพระโลกนาถสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อทรงประกอบโพธิกิจทั้งหลายอันยากยิ่ง ได้ทรงประสบความลำยากยากเข็ญสิ้นกาลนาน อันจะนับประมาณแม้ด้วยโกฏิแห่งกัลปมิได้ ก็เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตวโลก พระองค์มีพระกรุณาอันใหญ่ จึงได้เปนที่นอบน้อมนับถือของสัตวนิกรฉันใด สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจอันยากยิ่ง เพื่อประโยชน์แลสุขแก่ประชาราษฎร์ ถึงได้เสด็จประพาสบรวิสัยทูรสถาน ด้วยราชกิจอันเปนรัฐฐานุปาลโนบาย ขมิได้ทรงคิดแก่ความลำยากยากเข็ญอันจะเกิดมี จึงเปนที่นับถือของประชาราษฎร์ฉันนั้น ด้วยสัจจวาจาภาษิตนี้ แลอานุภาพพระรัตนตรัยที่ได้นอบน้อม ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับทั้งพระบรมราชวงศ์แลราชบริพาร จงทรงเกษมสำราญไร้ทุกข์ภยันตราย โสกาดูรโรคาพาธ ผิไพริ่ปทุฐจิตร จงขมิสามารถด้วยกำลังพระปริชาญาณ ธรรมิกบ่ตถนาการจงประสิทธิโดยเร็วพลัน เสด็จ

สถิตย์ในพระบรมราชมไหศวรรย์ยิ่งด้วยจตุพิธพรธรรม เพื่อได้ทรง
อุปถัมภ์พระบรมพุทธสาสนา แลสาสนิกชนประชาราษฎร์ให้เจริญยิ่ง ๆ
ด้วยธรรมิโกบายเปนนิจกาล พระราชสยามาณาเขตรจงไพศาลสมบรณ์
ด้วยประโยชน์ทุกเมื่อ เทอญ ฯ ขอถวายพระพร

พอจบคำถวายพระพรมงคลที่อ่าน พระสงฆ์ได้สวดพระคาถาถวาย
ชัยมงคลพร้อมกันเช่นที่เมืองตราดแล้ว

พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพระพรพระภิกษุสงฆ์ด้วยความ
เคารพ แลมีพระราชดำรัสตอบเปนเนื้อความว่า เมืองจันทบุรีนี้เปนเมือง
ซึ่งมีพระราชหฤทัยผูกพันธ์อยู่มาก ได้เสด็จมาประพาสหลายครั้งจนทรง
คุ้นเคยกับสมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎรโดยมาก แลได้ทรง
ตั้งพระราชหฤทัยอยู่เสมอ ที่จะทำนุบำรุงให้เปนเมืองสำคัญในพระราช
อาณาเขตรเมืองหนึ่ง ในสมัยที่เมืองนี้มีพวกต่างประเทศที่ไม่ได้นับถือ
พระพุทธสาสนามาแซกแซงนั้น ได้ทรงพระวิตกถึงพระพุทธสาสนา
แลพระภิกษุสงฆ์เปนอันมาก แต่ได้ทรงทราบข่าวคราวอยู่เสมอว่า
พระพุทธสาสนายังคงรุ่งเรืองอยู่ก็เปนเหตุให้ทรงยินดี มาบัดนี้เมื่อได้
เสด็จมาพบพระสงฆ์ชุมนุมอยู่เปนอันมาก ได้ทรงเห็นประจักษ์ฉะเพาะ
พระพักตรเช่นนี้ ยิ่งเปนเหตุให้ทรงปราโมทย์ทวียิ่งขึ้น

ครั้นมีพระราชดำรัสแล้วพระสงฆ์สาธุพร้อมกัน แล้วพระราชทาน
ย่ามที่ระลึกในการเสด็จประพาสยุโรปแก่พระครูสังฆปาโมกข์ แลนายก

พระสงฆ์อื่น ๆ บางรูป พระสงฆ์ถวายอติเรกแล้ว เสด็จออกที่ชุมนุม ข้าราชการแลประชาราษฎร พระยาวิชยาธิบดีอ่านคำถวายพระพรชัยมงคลแสดงความยินดีในนามของราษฎรเมืองจันทบุรี

คำถวายชัยมงคล
ของประชาชนเมืองจันทบุรี

ขอเดชะฝ่าลอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศ นำฉันทานุมัติของข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน แลพ่อค้าพานิชคณาจารย์ประชาราษฎร บรรดามีตำแหน่งนิวาสสถานทั่วจังหวัดเมืองจันทบุรี ชื่นกรายบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลอองธุลีพระบาท ในมงคลสมัยที่ได้รับเสด็จอีกครั้งหนึ่งในคราวนี้ อันเป็นเหตุให้บังเกิดปีติยินดีทั่วหน้าหาที่สุดมิได้ ด้วยความนิยมมีอยู่ในเมืองนี้แต่ไรมา ว่าเป็นเมืองโปรดของใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ย่อมพอพระราชหฤทัยที่จะเสด็จประพาส แลทรงพระกรุณาคุ้นเคยแก่ชาวเมืองทั่วไปโดยมาก ใช่แต่เท่านั้น ครั้นถึงคราวเคราะห์เข็ญเกิดขึ้นแก่เมืองนี้ ก็ทรายอยู่ทั่วกันว่าใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ได้ทรงบำเพ็ญพระวิริยบารมี เพื่อจะบำบัดความลำบากยากไร้ของบ้านเมืองมิได้ย่อหย่อน ทั้งทรงพระอสาหะทำนุบำรุงเพื่อจะให้บ้านเมืองแลประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ขึ้นโดยลำดับมา จนการทั้งนี้สำเร็จได้ดังพระบรมราชประสงค์ ด้วยอำนาจพระวิริยอุสาหะควร

เปนที่อัศจรรย์ แลเปนพระเดชพระคุณแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายหาที่เปรียบมิได้ ด้วยแลเห็นพระเมตตาคุณปรากฏเสมอมาเช่นนี้ น้ำใจชาวเมืองจันทบุรี จึงมีปติพักธยูกพันธ์อยู่ในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท เมื่อได้ทราบว่าไม่ทรงสบายจนถึงต้องเสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรปประเทศ ก็พากันอาวรณ์ร้อนใจ ตั้งหน้าคอยฟังข่าวเสด็จทุก ๆ คราวที่จะทราบได้ ครั้นได้ทราบว่าเสด็จไปทรงเจริญพระบรมสุข จึงค่อยคลายความกังวลจนมาได้แลเห็นพระองค์ทรงพระสิริโสภาคย์ ปราศจากโรคาพาธมลทินปรากฏแก่ตาข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายในวันนี้ ทำให้ปลื้มใจ เต็มไปด้วยความโสมนัสยินดี จึงพร้อมกันขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศกราบบังคมทูลถวายชัยมงคล ต่อใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ให้ทรงเจริญพระชนมายุยืนนาน ทรงเสวยสุขสำราญนิราศไร้ โรคาพาธปราศจากภยันตราย เสด็จดำรงรัฐสีมาอาณาจักร เปนที่พึ่งพำนักของประชาชนทั้งหลายสืบไปให้จงช้านาน อนึ่งขอให้สรรพราชการซึ่งมีพระราชหฤทัยหวังทั้งฝ่ายที่จะบำบัดขัดสรรพศัตรูหมู่ร้าย แลที่จะบำรุงรักษาความบริบูรณ์สุขสบาย ของสยามรัฐสีมามณฑลจงประสิทธิสิริสวัสดิพิพัฒนผล ให้สมดังพระราชหฤทัยจำนงจงทุกประการ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ ฯ

เมื่อจบแล้วพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ
ประชาชนเมืองจันทบุรี

ดูกรประชาชนอันเปนที่รักของเรา ถ้อยคำอันไพเราะซึ่งได้กล่าว
ต้อนรับแลอำนวยพร อันเจ้าทั้งหลายได้ ให้ฉันทะมากล่าวฉะเพาะหน้า
เราเวลานี้ เปนที่พอใจแลจับใจเปนอันมาก

เมืองจันทบุรีนี้ แต่เดิมมาย่อมเปนที่เราไปมาเยี่ยมเยียนอยู่เปนนิจ
ได้รู้สึกว่าเปนเมืองหนึ่ง ซึ่งอาจจะบำบัดโรคแลให้ความสำราญใจ
สำราญกาย เพราะได้มาอยู่ในที่นี้เปนหลายคราว จึงเปนที่รักมุ่งหมาย
จะบำรุงให้ความเจริญยิ่งขึ้น ความคุ้นเคยต่อประชาชนในที่นี้ย่อมมี
เปนอันมาก ดูเจ้าทั้งหลายรฦกได้ ถึงว่าเราต้องห่างเหินไป ไม่ได้
มาเยี่ยมเมืองนี้ถึง ๑๔-๑๕ ปี ด้วยความจำเปน แต่มิได้ละเลยความ
ผูกพันธ์ในใจที่จะบำรุงเมืองนี้ให้อยู่เย็นเปนสุข แลมิใจรฦกถึงประชา
ชนทั้งหลาย อันเปนที่รักที่คุ้นเคยกัน แลได้ฟังข่าวสุขทุกข์ของ
เจ้าทั้งหลายอยู่เปนนิจ

เมื่อเปนโอกาศซึ่งจะได้มายังเมืองนี้ในครั้งแรกซึ่งได้เริศร้างไปช้า
นาน จึงมีความยินดีตักเตือนใจอยู่เสมอ ที่จะใคร่เห็นภูมิประเทศ
แลรายฎรอันเปนที่รักของเรา ผลแห่งความมุ่งหมายอันแรงกล้านี้
ได้สำเร็จเปนอันดี เปนเหตุให้เกิดความชื่นชมโสมนัสในใจว่า บ้าน
เมืองมิได้เสื่อมทรามไป มีความสุขสมบูรณ์อยู่สมดังความปราถนา

ทั้งได้เห็นหน้าพวกเจ้าทั้งหลายเบิกบานแสดงความชื่นชมยินดี ส่อให้เห็นความจงรักภักดีมิได้เสื่อมคลาย สมกับคำที่กล่าวว่า มิมิตรจิตรแลมิตรใจในระหว่างตัวเราแลเจ้าทั้งหลาย ความรู้สึกอันนี้ย่อมมีแต่ความชื่นชมยินดีทวีขึ้น

บัดนี้เมืองจันทบุรี ได้เป็นเมืองใหญ่ในมณฑลฝั่งทเลตวันออก ซึ่งรัฐบาลของเราได้คิดจะบำรุงให้เจริญดียิ่งขึ้น เราขอเตือนเจ้าทั้งหลายให้ตั้งหน้าทำมาหากิน แลประพฤติตนให้สมควรแก่ความชอบธรรมซึ่งควรประพฤติ แลขอให้มีความไว้วางใจในตัวเรา ว่าจะเป็นผู้ชื่นชมยินดีในเวลาที่เจ้ามีความสุขสมบูรณ์มั่งคั่ง แลจะเป็นผู้เดือดร้อนกระวนกระวาย ในเวลาที่เจ้าทั้งหลายต้องภัยได้ทุกข์โดยอันใช่เหตุในเวลานี้เราขอแสดงความไว้วางใจว่า ข้าราชการทั้งหลายคงจะได้ทำหน้าที่ เพื่อจะทนุบำรุงให้เจ้าทั้งหลายมีความสุข สมดังความปรารถนาของเรา ขออำนวยพรให้เจ้าทั้งหลายได้รับความเจริญสุขสิริสวัสดิทำมาค้าขายได้ผลเป็นสุขสมบูรณ์ทั่วกันทุกคน เทอญ ฯ

เมื่อมีพระราชดำรัสแล้วรายฎรทั้งปวงได้พร้อมกันโห่ถวายชัยมงคลประโคมดนตรี พระสงฆ์สวดถวายพระพร พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระแสงสำหรับเมือง แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพนักงานแจกเสมาที่ระลึกจากยุโรปแก่เด็กทั้งหลาย ข้าทูลลอองธุลีพระบาทแลภรรยาถวายดอกไม้ธูปเทียน ทรงรับแลมีรับสั่งปฏิสณฐารตามสมควรแล้ว เสด็จพระราชดำเนิรจากพลับพลา ประพาสที่พักทหาร

เรือรอบบริเวณ นายทหารแลพลทหารตั้งแถวรับเสด็จกลางสนาม มี
ทหาร ๓ กองร้อย คือทหารเมืองจันทบุรี ๒ กองร้อย ทหารเมือง
ระยอง ๑ กองร้อง ทรงตรวจสถานที่แล้วประทับณที่ว่าการสักครู่หนึ่ง
เสด็จพระราชดำเนิรจากค่ายสู่ที่ว่าการมณฑล เสวยพระกระยาหาร
กลางวัน พร้อมด้วยพระราชวงศานวงศ์แลข้าราชการ

เสวยแล้วพระราชทานสิ่งของที่ระลึกแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
ตามสมควร ภรรยาพระยาวิชยาธิบดี ซึ่งมาเฝ้าทูลลองธุลีพระบาท
อยู่ณที่นั้น ได้รับพระราชทานกล่องหมากทอง แล้วโปรดเกล้า ฯ
ให้รายฎรทั้งหลายถวายดอกไม้ธูปเทียนแลสิ่งของต่าง ๆ

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนิรประพาสถนนตลาดโดย
ทางลาดพระบาท ถนนนี้ตัดไปตามลำน้ำฝั่งขวา มีร้านเปนแถว คับ
คั่งตลอดทั้งสองข้าง กว้างขนาดถนนที่เมืองตราดแต่ยาวกว่ามาก
ราษฎรพากันมาเฝ้าแน่นทั้งสองข้างทาง ตั้งเครื่องสักการบูชาทุกบ้าน
ถวายดอกไม้ธูปเทียนสิ่งของต่าง ๆ ตั้งซุ้มงาม ๆ ถี่กระชั้นกันมาก
มีระยะประมาณ ๖ วาต่อซุ้ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีรับสั่ง
ปราไสกับประชาราษฎรตลอดทางไป แลได้ทรงซื้อสิ่งของบ้าง บ่าย
๓ โมง ๔๐ นาที เสด็จสู่เรือพระที่นั่งกรรเชียงข้างท้ายตลาด เสด็จ
จากเมืองจันทบุรี ข้าราชการแลราษฎรโห่ถวายชัยมงคล กรม
ทหารเรือยิงปืนสลุตส่งเสด็จพระราชดำเนิร บ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จ
ถึงบ้านแหลมประดู่ เสด็จจากเรือกรรเชียงสู่เรือกลไฟเล็กล่องลงมา
ถึงเรือพระที่นั่งมหาจักรีเวลาย่ำค่ำ

การรับเสด็จที่เมืองจันทบุรีในวันนี้ ข้าราชการแลไพร่บ้านพลเมือง พ่อค้าพาณิชย์ทั้งปวงทุกชาติทุกภาษา ได้ตั้งใจจัดการสนองพระเดชพระคุณโดยความนิยมยินดีพร้อมเพรียงกันทั่วหน้า ตั้งซุ้มประกธงแขวนโคมตามระยะทางตลอดลำน้ำ ที่ปากคลองลัดมีซุ้มใหญ่ข้ามคลอง บรรดาเรือไปมาทั้งหลายตกแต่งด้วยธงไสว ตามบ้านเรือนที่อยู่ริมน้ำแลในเมือง ก็ประดับด้วยเพื่องใบไม้ปูผ้าขาวผ้าแดง ตั้งพระบรมรูปแลเครื่องสักการบูชาทั่วทุกบ้าน ยาตหลวงฝรั่งเศสนำนักเรียนมาตั้งแถวแสดงความเคารพที่บันไดน้ำ สถานกงสุลก็จัดการตกแต่งรับเสด็จโดยประณีต บรรดาพระสงฆ์ตามตำบลต่าง ๆ มาตั้งร้านถวายพระพรมงคลตามริมน้ำเปนระยะขึ้นไปหลายแห่ง ที่ตำบลใดมีโรงเรียน ก็พานักเรียนมาตั้งแถวร้องคำสรรเสริญพระบารมีบีพาทย์ฆ้องกลองประสานเสียงเซงแซ่ ตั้งแต่เสด็จเข้าคลองลัดมาจนตลอดถึงเมือง มีเรือยาวเปนอันมากล้วนตกแต่งหน้าโขนแลปักธงหัวท้าย ผู้พายแต่งกายสะสรวยสวมเสื้อหมวกเหมือนกันหมดเปนลำ ๆ บางลำมีผู้พายหญิง บางลำมีผู้พายชาย เพียบ ๆ พายเรือเปนขบวรตามมาข้างท้ายเรือพระที่นั่ง โห่ถวายพระพรเสียงสนั่นครึกครื้นมาตลอดทาง แลดูเรือสลอนสล้างเต็มไปทั้งลำน้ำ เวลาเสด็จกลับก็มีเรือแห่ตามเช่นนี้เหมือนกัน ผู้พายชายหญิงตั้งใจข้วงพายด้วยความขยันขันแข็งไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย เรือพระที่นั่งแล่นได้เพียงใด เรือเหล่านั้นก็ตามติดมาได้ไม่ลดล้า ทั้งนี้เปนเหตุให้เห็นความนิยมแลจงรัก

ภักดิ์ในน้ำใจของราษฎรส่วนหนึ่ง เมื่อเวลามีพระราชดำรัสในที่ประชุม
ประชาราษฎร ก็เห็นสำแดงกิริยาชื่นชมยินดี ทั้งการแต่งบ้านเมือง
รับเสด็จก็ได้ทำอย่างแข็งแรงเต็มฝีมือ แลมีผู้ถวายดอกไม้ธูปเทียน
แลสิ่งของอเนกอนันต์ เมื่อรวบรวมอาการทั้งปวงนี้ประกอบกันแล้วย่อม
เห็นได้แท้ว่า ในการที่เสด็จเยี่ยมเมืองจันทบุรีครั้งนี้อาณาประชาราษฎร
พากันปลื้มจิตรยินดี ทวีความกตัญญูกตเวทีต่อใต้เบื้องยาทยุคล ทั้งรู้
สึกเชื่อในพระมหากรุณาธิคุณอันปกเกล้า ฯ อุปถัมภ์ ยิ่งขึ้นเปนอันมาก

เวลายามหนึ่ง เรือพระที่นั่งใช้จักร์ออกจากอ่าวเมืองจันทบุรี

เสด็จถึงปากน้ำเจ้าพระยา

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน เวลาเช้าเรือพระที่นั่งผ่านเกาะขวาง เกาะ
คราม เกาะไผ่ เกาะรัน เกาะล้าน ตามลำดับมา แลเห็นภูเขาเจ้า
ลายทางฝั่งตวันตกได้แต่ไกล เวลาเช้า ๓ โมงครึ่ง ถึงเกาะสีชัง
เรือรบในกระบวรซึ่งล่วงหน้ามาทอดสมอเรียงลำคอยรับเสด็จ ยิงปืนสลุต
เสียงกึกก้อง เรือพระที่นั่งทอดสมอรอเวลาน้ำขึ้นอยู่ที่อ่าวเกาะสีชัง
พระยาพิชัยชลธี[1] ผู้ว่าราชการเมืองชลบุรีได้ขึ้นมาเฝ้า ฯ ครั้นเวลา
เช้า ๕ โมง ๒๐ นาที เรือพระที่นั่งใช้จักร์ตรงมายังปากน้ำเจ้าพระยา
ย่าย ๒ โมงเศษข้ามสันดอน ย่อมพระจุลจอมเกล้า แลเรือรบทั้งปวง
ยิงปืนถวายคำนับ ในขณะนั้นแลเห็นเรือรบเรือไฟแลเรือใบใหญ่น้อย

---

๑ พระยาพิชัยชลธี (เหม บุนนาค)

ล้วนตกแต่งด้วยธงติดระบายผ้าขาวแดง ห้อยเพื่องใบไม้ ลอยลำคอย
รับเสด็จอยู่แต่ไกลเปนอันมาก ดูสล้างเปนแพเต็มไปทั้งปากน้ำ
เวลาบ่าย ๒ โมง ๔๕ นาที เรือพระที่นั่งทอดสมอประทับแรมที่
แหลมเลน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร
พร้อมด้วยพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ลงไปรับเสด็จ ฯ ขึ้น
มาเฝ้าทูลลองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงไปรับ
ที่บันได ทรงปราโมทย์เกษมสานต์ จุมพิตสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
แลพระราชทานพระหัตถ์ต่อพระราชวงศานุวงศ์ข้าราชการทั้งปวง แล้ว
เสด็จประทับยนตาดพ้าท้ายเรือพระที่นั่ง พระราชทานสิ่งของที่ระลึกจาก
ยุโรปแลทรงสนทนาปราไสอยู่จนเวลาย่ำค่ำ สมเด็จพระบรมโอรสา
ธิราชพระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งลงไปรับเสด็จถึงปากน้ำ กราย
ถวายบังคมลากลับพระนคร เพื่อเตรียมการรับเสด็จในวันรุ่งขึ้น อนึ่ง
เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับแรมอยู่ที่ปากน้ำนั้น ราษฎร
เมืองสมุทปราการ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์มีน้ำใจภักดีจัดของต่าง ๆ
มีผลไม้เปนต้น ลงไปทูลเกล้า ฯ ถวายเปนอันมาก

จัดการรับเสด็จที่กรุงเทพ ฯ

เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว
เสด็จยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการเริ่มพระ
ราชพิธีประเวศพระราชมณเฑียร พระสงฆ์ ๓๕ รูป มีพระสุเมธาจารย์
เปนประธาน เจริญพระพุทธมนต์ที่ในพระอุโบสถ แล้วเสด็จไปทรง

จุดเทียนเครื่องนมัสการที่พระที่นั่งอัมพรสถานที่สวนดุสิต พระสงฆ์อีก ๒๐ รูป มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรสเป็นประธานเจริญพระพุทธมนต์ในพระราชพิธีนั้นเหมือนกัน พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จกลับ

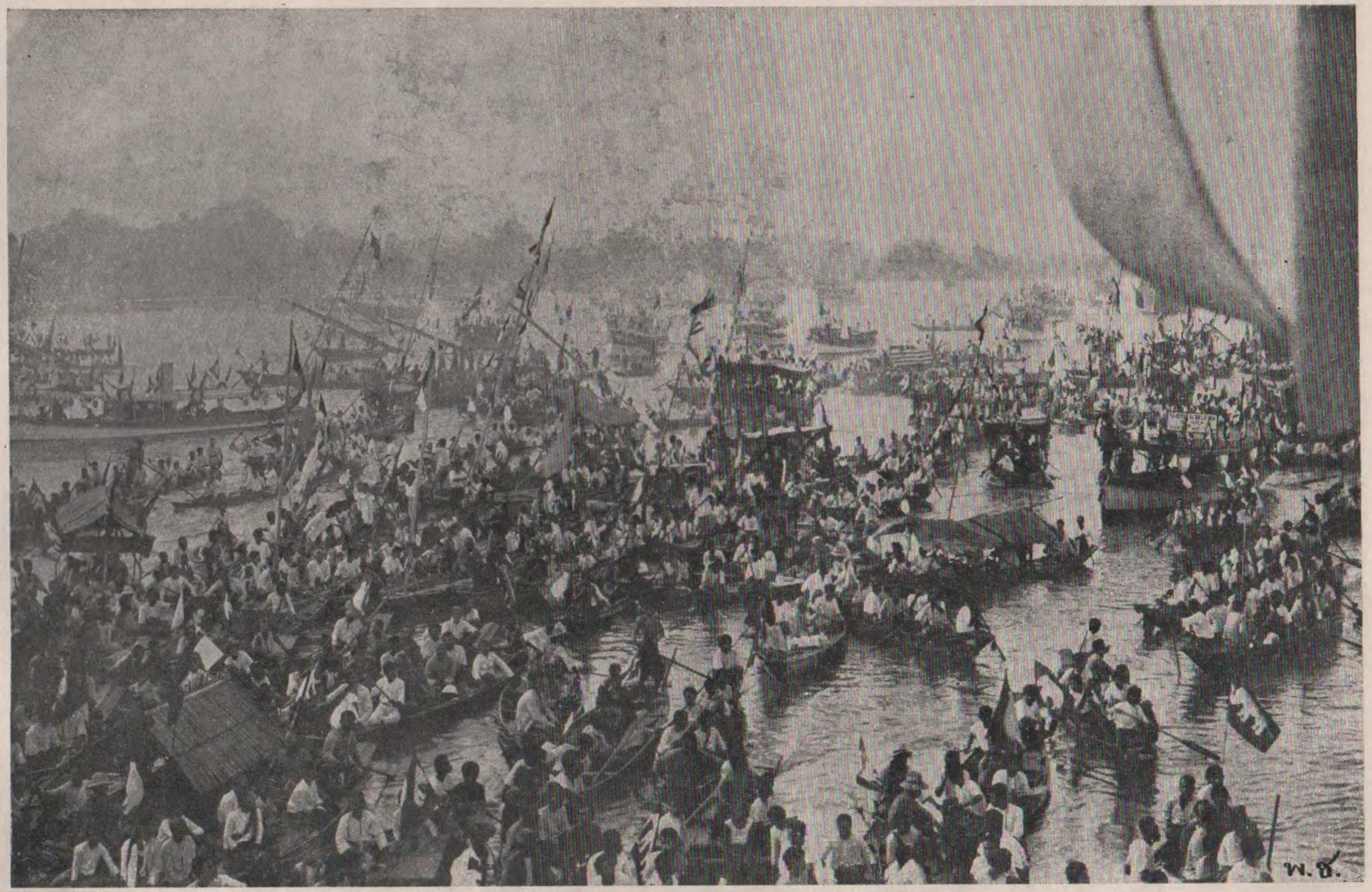
ในการรับเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่พระมหานครครั้งนี้ พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการตามกระทรวงต่าง ๆ พ่อค้านานาสมาคมตลอดทั้งสมณพราหมณาจารย์ อาณาประชาราษฎรทั้งปวง มีน้ำใจสวามิภักดิพร้อมกันออกทรัพย์ส่วนของตนเองตกแต่งที่ต่าง ๆ ตลอดระยะทาง ตั้งแต่เสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่ง ไปจนถึงพระราชวังสวนดุสิต ทำซุ้มเป็นเครื่องหมายของกระทรวงแลกรมนั้น ๆ แลแต่งถนนราชดำเนินสองข้างทาง ตั้งราชวัตรฉัตรธง แลปลูกปรำมีการมหรศพทั้งเลียงรายฎรซึ่งมาคอยรับเสด็จ ๆ ทุกระยะไป กระทรวงต่าง ๆ ย่นหน้าที่การตกแต่งเป็นส่วน ๆ คือ

กรมทหารเรือแต่งจังหวัดท่าราชวรดิษฐจนถึงประตูศรีสุนทร ส่วนในพระบรมมหาราชวังเป็นหน้าที่ของกระทรวงวังจัดการตกแต่งทั้งสิ้น กรมทหารบกแต่งแต่ประตูวิเศษชัยศรีไปจนถึงเชิงสพานผ่านพิภพลีลา กระทรวงกระลาโหมแต่งซุ้มเชิงสพานผ่านพิภพลีลาด้านเหนือกระทรวงต่างประเทศแต่งตอนตึกใหม่ (ซึ่งเป็นห้างแยดแมน) แลปลูกปรำสำหรับเป็นที่พักของชาวต่างประเทศ ซึ่งจะพร้อมกันมาถวายชัยมงคล กระทรวงมหาดไทยทำรั้วต่อซุ้มกระทรวงกระลาโหม แลทำ

ซุ้มที่ลี่แยกถนนบ้านตะนาวด้วย กระทรวงยุติธรรมทำซุ้มที่ลี่แยกถนนดินสอ แลทำรั้วถึงเชิงสพานผ่านพ้าลิลาส กระทรวงนครบาลทำซุ้มที่เชิงสพานผ่านพ้าลิลาส ทับทั้งทำรั้วถึงถนนจักรพรรดิ กระทรวงธรรมการทำซุ้มที่ลี่แยกถนนจักรพรรดิ กระทรวงเกษตราธิการทำซุ้มที่เชิงสพานมัฆวานรังสรรค์ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติทำซุ้มที่ลี่แยกถนนคอเสื้อ กระทรวงโยธาธิการทำซุ้มที่วงเวียนถนนดวงตวัน ถึงพระที่นั่งอัมพรสถาน กรมสุขาภิบาลแต่งสพานผ่านพิภพลีลา กับสพานมัฆวานรังสรรค์ การตกแต่งนอกจากที่กล่าวแล้วนี้ยังมีอีกมาก

เสด็จถึงเมืองสมุทปราการ

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน เวลาย่ำรุ่งเศษ เรือพระที่นั่งมหาจักรีใช้จักร์ออกจากที่ทอดตรงแหลมเลนขึ้นมา เรือพระยมของกรมเจ้าท่าเปนเรือนำร่อง แลเรือรบแล่นเปนขบวรนำเรือพระที่นั่ง ส่วนกระบวรหลังนั้นมีเรือกลไฟแลเรือมอเตอร์ของข้าราชการแลพวกพ่อค้าทั้งปวงหลายร้อยลำซึ่งลงมารับเสด็จแต่วันก่อน แล้วค้างคืนคอยแห่เสด็จอยู่ที่ปากน้ำนั้น ล้วนประดับแลแต่งเรืออย่างประณีตงดงาม แลมีการมหรศพในเรือนั้นๆ ลอยลำทอดเปนแพเต็มทั้งสองฟากแม่น้ำ เปิดทางในระหว่างกลางสำหรับเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมา พอเรือพระที่นั่งเข้าปากน้ำ บรรดาเรือที่มารับเสด็จเหล่านี้ ต่างเปิดแตรแลโห่ถวายพระพรชัยมงคลโดยความชื่นชมโสมนัส เสียงเซงแซ่ไปทั้งแม่น้ำ พอเรือพระที่นั่งผ่านพ้นไปก็แล่นตามเสด็จเปนกระบวรหลังตามกันขึ้นมา แลจนสุดสายตา เห็น

เรือรับเสด็จที่เมืองสมุทปราการ

ควันกลยไปทุกหนทุกแห่ง แซ่เสียงโห่ร้องแลเครื่องดุริยดนตรี เสียงพลุแลเสียงแตรระคนปนกันก็กก้องเอิกเกริกตลอดทางมา

เวลาโมงเช้าเรือพระที่นั่งถึงเมืองสมุทปราการ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล นำผู้ว่าราชการกรมการ แลพ่อค้าประชาชนชาวเมืองสมุทปราการเฝ้าทูลลองธุลีพระยาท เรือพวกที่มาเฝ้า ฯ ลอยลำเรียงกันเป็นแพแน่นรอบเรือพระที่นั่ง พระยาสมุทบุรานุรักษ[๑] อ่านคำถวายพระพรชัยมงคลของราษฎรเมืองสมุทปราการ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์ ดังนี้

คำถวายชัยมงคล

ของพวกเมืองสมุทปราการแลเมืองนครเขื่อนขันธ์

ขอเดชะฝ่าลองธุลีพระยาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับฉันทานุมัติของข้าทูลลองธุลีพระยาทบรรดาที่มีตำแหน่งรับราชการสนองพระเดชพระคุณ กับประชาราษฎรในจังหวัดเมืองสมุทปราการ แลเมืองนครเขื่อนขันธ์ แลทั้งพ่อค้าที่ได้แต่งเรือกลไฟเดิรค้าขายอยู่ในท้องน้ำ พร้อมกันมาสโมสรรับเสด็จณปากน้ำเมืองสมุทปราการ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศกราบบังคมทูลพระกรุณา แสดงความยินดี ถวายชัยมงคลแด่พระยาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว

---

๑ พระยาสมุทบุรานุรักษ (ทิม บุนนาค)

ด้วยวาระนี้ เปนมหามงคลสมัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรกลับจากทวีปยุโรป คืนเข้าสู่พระนคร เสด็จถึงเมืองสมุทปราการที่เปนเมืองปากน้ำแห่งพระบรมราชธานี ที่ข้าพระพุทธเจ้าแลพวกพ่อค้าประชาชนทั้งหลาย มิโอกาศสามารถจะมารับเสด็จถึงได้ จึงพรักพร้อมกันแต่งประดับเรือกลไฟเรือใบแลเรือต่าง ๆ ตามกำลังความสามารถโดยสวามิภักดิ์ฉะเพาะพวก ฉะเพาะครอบครัว แลฉะเพาะตนนั้น ๆ พากันมาสโมสรตั้งหน้าคอยรับเสด็จด้วยน้ำใจเต็มไปด้วยความปรีดาปราโมทย์ชื่นบาน เพื่อจะได้เผ้าทูลลองธุลีพระบาท ในสมัยที่เสด็จจากพระนครไปช้านานถึงปานนี้แล้ว แลเสด็จพระราชดำเนิรกลับคืนสู่พระนครโดยเกษมสวัสดิ์ฉบับนี้

การที่เสด็จพระราชดำเนิรทวีปยุโรปครั้งนี้ ก็ด้วยตั้งพระราชหฤทัย จะให้เปนประโยชน์แก่พระราชอาณาจักร คือเพื่อบำรุงพระองค์ให้กลับทรงพระสำราญเปนปรกติ จะได้ทรงจัดราชกิจทนุบำรุงไพร่ฟ้าประชาราษฎรสืบไปภายหน้า แลเพื่อจะทรงสอดส่องหาทางอันจะเปนสารประโยชน์ นำมาเพิ่มพูลความเจริญของพระราชอาณาจักร กับทั้งเพื่อจะทรงเชื่อมชักพระราชสัมพันธมิตรไมตรีกับนานาประเทศให้สนิทยิ่งขึ้น พระเจ้าแผ่นดินแลประธานาธิบดี ตลอดจนประชาราษฎรในประเทศที่เสด็จเยี่ยมเยียนนั้น ต่างมีอัธยาศรัยไมตรีรับเสด็จด้วยความนิยมนับถือในพระเกียรติคุณปรากฏแก่ตาโลก พลอยเปนเกียรติ

ยศตลอดมาถึงชาติ ก็เพราะมีพระราชอัธยาศรัยเออเผื่อแผ่ ได้ทรง
สำแดงพระเมตตาอาริแก่ประชารายฎรในประเทศเหล่านั้น ได้ทรง
บำเพ็ญทานมีพระราชทานเงินอุดหนุนแก่ทานสถาน เพื่อเกื้อกูลแก่
พวกคนอนาถาเปนต้น เปนที่นิยมนับถือของประชาชนทั่วไป

ข้าพระพุทธเจ้า แลพ่อค้าประชาชนทั้งหลายรู้สึกอยู่เสมอว่า ได้
เปนข้าขอบขันธสีมาผู้อยู่ในใต้พระบารมี แห่งพระบาทสมเด็จบรมนาถ
บพิตรพระเจ้าอยู่หัว ที่มีพระราชอัธยาศรัยประกอบด้วยพระเมตตา
กรุณาอันยิ่ง เปนพระคุณสมบัติอันประเสริฐ ได้ทรงพระมหากรุณา
สอดส่องในความทุกข์สุขของชนนิกร ด้วยพระราชอสาหะเปนอย่างยิ่ง
ทรงพระราชดำริห์ตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย เปลื้องความทุกข์ยาก
ของประชาชนทรงอุดหนุนการเลี้ยงชีพ แลการค้าขายกับทั้งทรงบำรุง
ความเจริญสุขสำราญ ของไพร่ฟ้าประชาชนรายฎรให้ได้มีความรุ่ง
เรืองแลทวีความร่มเย็น โดยลำดับเปนนิตยกาล พระมหากรุณาปก
เกล้า ฯ พ้นที่จะประมาณได้

ด้วยเดชะอำนาจสัจวาจา อันได้กรายบังคมทูลพระกรุณาบรรยาย
ความจริง แลทั้งอานาจความภักดีภูมิภักดิ์ ของข้าพระพุทธเจ้า
แลพ่อค้าประชารายฎร ผู้มีความสวามิภักดิ์ แลจงรักในพระบาทสมเด็จ
บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ขอจงเปนอานุภาพศักดิ์สิทธิ์บันดาล
พิทักษ์รักษาพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงพระ
เจริญด้วยพระเดชานุภาพ พระราชอิศริยยศพระเกียรติคุณแผ่ไพศาล

ไปทุกทิศทุกทางดุจพระมหาสมุทอันกว้างใหญ่ แลจงสำเร็จเปนดังปราการป้องกันภัยอันตรายทั่วทุกด้าน เพื่อจะได้ทรงสำราญ เสด็จสถิตย์ยั่งยืนเปนที่ร่มเย็นของข้าพระพุทธเจ้า เหล่าข้าขอบขันธสีมาทั้งปวง ขอเดชะ ฯ

พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

ข้าราชการกับประชาชนชาวเมืองสมุทปราการแลเมืองนครเขื่อนขันธ์ แลเจ้าของเรือกลไฟทั้งหลายที่แล่นล่องอยู่ในลำน้ำนี้ นับว่าเปนจำพวกที่ได้แสดงคำต้อนรับเรามาถึงราชธานีก่อนจำพวกอื่น ๆ การต้อนรับนี้กับทั้งความอุสาหะของท่านทั้งหลาย ที่ได้ตกแต่งเรือกลไฟใหญ่น้อยทั้งปวง ให้โอ่อวดกันเปนเกียรติยศของเราครั้งนี้ ก็มิได้คลาศจากเปนที่จับตาจับใจเรา เมื่อเวลาเข้ามายังแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลอยู่ตลอดพระราชอาณาจักร แลเปนมหาสาครที่ได้เกิดความเจริญแก่เมืองเราอย่างสำคัญอันหนึ่งด้วย

เมื่อเราได้เที่ยวไปในเมืองไกล ๆ ทั้งหลาย แลกลับมาถึงที่นี้แล้ว เราจะละเลยเสียไม่ได้ ที่จะรู้สึกเห็นแก่ใจในสิ่งสำคัญอันเปนพยานเครื่องหมายเหล่านี้ ว่าราษฎรของเราได้มีความยินดีที่ได้เห็นตัวเราอีก กับทั้งในถ้อยคำรำพรรณความกตัญญูกตเวที แลความจงรักภักดีที่กล่าวไว้ในคำอำนวยพร ที่ให้แก่เราเมื่อกี้นี้ด้วย

อนึ่งเรามีความปรารถนาที่จะขอบใจเจ้าของเรือกลไฟใหญ่น้อย นานาประเทศที่ได้ล่องลงมาพบกับเรา แลที่ได้ทนลำบากมาทำการพร้อมกันสำแดงการต้อนรับ เปนคำนับในเวลาที่เราจะขึ้นไปยังพระมหานครนั้น ฯ

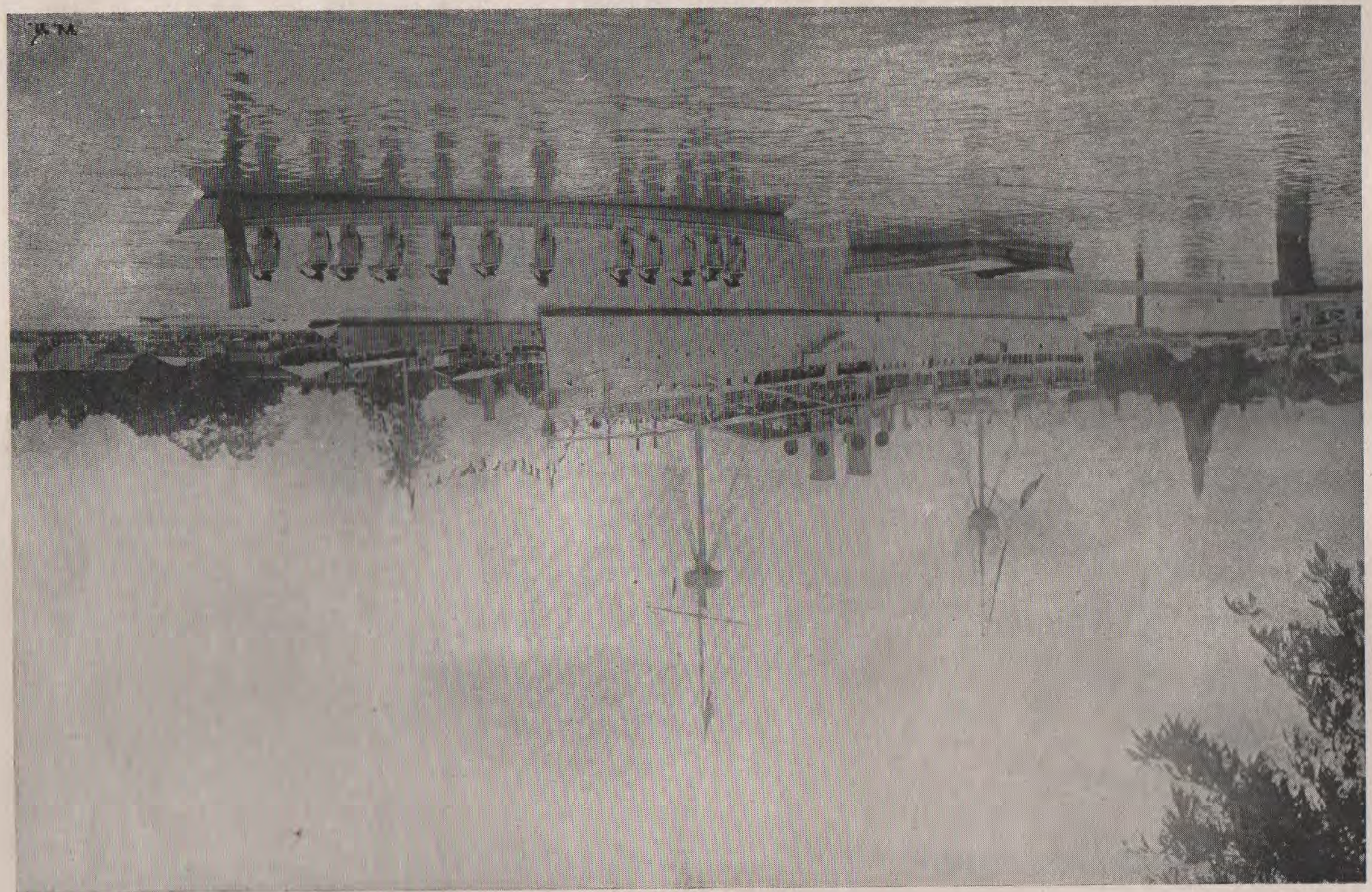
มีพระราชดำรัสตอบแล้ว ประชาชนราษฎรทั้งปวงพร้อมกันโห่ถวายพระพรชัยมงคลโดยความยินดีสวามิภักดิ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานดอกไม้ธูปเทียนให้ข้าราชการเมืองสมุทปราการนำไปนมัสการพระสมุทเจดีย์แล้ว เวลาเช้า ๒ โมง เรือพระที่นั่งออกจากเมืองสมุทปราการขึ้นมาตามลำน้ำเจ้าพระยา มีเรือแห่นำตามเสด็จกับทั้งเรือกลไฟใหญ่น้อยที่ได้กล่าวแล้วนั้น ตามเสด็จมาเปนเทือกแถวโดยชลมารควิถี

ระยะทางแต่เมืองสมุทปราการ ผ่านเมืองนครเขื่อนขันธ์ขึ้นมาตลอดจนในเขตรพระนคร ทั้งสองฟากแม่น้ำ วัดก็ดีบ้านเรือนก็ดี แม้จะเล็กน้อยเพียงใด ต่างก็ตกแต่งด้วยเครื่องประดับ แลตั้งเครื่องบูชาตามกำลัง ตั้งใจรับเสด็จคืนพระนครด้วยความชื่นชมโสมนัสทุกแห่งหามีที่จะเว้นไม่ เวลาเรือพระที่นั่งผ่านมา ตามวัดพระสงฆ์ก็ลงสวดชัยปริตถวายพระพร ที่เปนวัดหรือศาลเทพารักษ์ในลัทธิสาสนาอื่นก็เคาะระฆังตีกลองหรือจุดประทัด ที่เปนโรงเรียนนักเรียนก็ยืนเข้าแถวร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ตามตึกกว้านบ้านเรือนราษฎรที่มีการ

มหรศพก็มากมายหลายแห่ง ส่วนเรือกำบั่นทิทอดสมออยู่กลางน้ำใน
เขตรท่ากรุงเทพ ฯ ต่างก็ตกแต่งด้วยธงบริวารบ้างจุดพลุสลุตถวายใน
เวลาเมื่อเรือพระที่นั่งแล่นผ่านขึ้นมา แลดูลำแม่น้ำในเช้าวันนั้นเห็นแต่
สิ่งทิวแลเครื่องประดับสลับสลอน เสียงสลุตแลเครื่องมหรศพไม่ขาด
สาย พอเข้าในเขตรจังหวัดพระนครก็เห็นคนสพรั่งทั้งสองฟาก ต่างโห่
ร้องถวายชัยอึงมิตลอดทางมา

ฝ่ายข้างในกรุงเทพพระมหานครนั้น เวลาเช้าก่อน ๔ โมง
พระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงผนวช กับทั้งสมเด็จพระราชาคณะ พระ
ราชาคณะทั้งปวงมาพร้อมกันยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เจ้าพนักงาร
เลี้ยงพระสงฆ์ที่พระระเบียง แต่พระบรมวงศานวงศ์ที่ทรงผนวชเสวย
ในหอพระมณเฑียรธรรม พระสงฆ์รับพระราชทานฉันแล้ว ส่วนพระสงฆ์
๒๐ รูปซึ่งเจริญพระพุทธมนต์ที่พระที่นั่งอัมพรสถานเมื่อวานนี้ ลงไป
คอยรับเสด็จที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยณท่าราชวรดิษฐ ส่วนพระสงฆ์
นอกนั้นเข้าไปประชุมพร้อมกันอยู่ในพระอุโบสถ คอยรับเสด็จอยู่ณวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม

เมื่อเรือพระที่นั่งแล่นขึ้นมาถึงเข้าเทียบท่าราชวรดิษฐเรียบร้อยแล้ว
พอได้ศุภฤกษ์เวลาเช้า ๔ โมง ๔๘ นาที พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงเครื่องเต็มยศขาวทหารยก ทรงประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์มหา
จักริยรมราชวงศ์ เสด็จพระราชดำเนิรขึ้นจากเรือพระที่นั่ง กรมทหาร
มหาดเล็กกองร้อย ๑ พร้อมด้วยแตรวงธงประจำกองถวายวันทยาวุธ

แลบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี กรมทหารเรือยิงปืนใหญ่ถวายคำนับ แลเรือใหญ่น้อยทั้งปวงบรรดาที่มาคอยรับเสด็จในที่นี้ก็ดี หรือที่ตามเสด็จมาแต่ปากน้ำก็ดี ต่างเปิดแตรเป่าหวีดถวายชัยมงคล เสียงเซงแซ่ไปทั้งแม่น้ำ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรประทับณพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัยแล้ว พระสงฆ์สวดชยันโตถวายไชยมงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปฏิสันฐารแก่พระสงฆ์แล้ว เสด็จประทับหน้าพระราชบัลลังก์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลองธุลีพระบาท แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศเฝ้าทูลลองธุลีพระบาทพร้อมกัน จึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร กราบบังคมทูลถวายชัยมงคลแทนพระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลองธุลีพระบาท แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศทั้งปวง ดังนี้

คำถวายชัยมงคล
ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลองธุลีพระบาท
แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ

ขอเดชะ ฝ่าลองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลลองธุลีพระบาท พร้อมด้วยผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งได้มาประชุมเฝ้าทูลลองธุลีพระบาท พร้อมกันณบัดนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศ กราบบังคม

ทูลพระกรุณา สำแดงความยินดีปราโมทย์ในการที่ได้ผ่าลองธุลีพระบาท ได้เสด็จพระราชดำเนิรกลับจากทวีปยุโรป โดยสวัสดิภาพ คืนเข้าสู่พระมหานคร

ในการเสด็จพระราชดำเนิรประพาสคราวนี้อาจนับได้ว่าเปนประโยชน์ด้วยเหตุหลายประการ แต่ที่สำคัญก็คือ จะบำรุงพระราชวรกายบำบัดพระโรค แลทรงพักผ่อนพระราชหฤทัยให้ว่างเว้นจากปริวิตกด้วยราชกิจอันใหญ่ชั่วคราวหนึ่ง ซึ่งเปนสิ่งอันควรโดยแท้ อันประเทศเช่นกรุงสยามนี้ สรรพกิจการปกครองพระราชอาณาจักรทั้งปวงย่อมสำเร็จด้วยดี ด้วยพระราชอุสาหะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว เพราะฉนั้นความทรงพระสำราญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงนับว่าเปนสิ่งซึ่งเนื่องกับความเจริญของประชาชน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความยินดีเปนล้นเกล้าล้นกระหม่อม ในการที่ได้ผ่าลองธุลีพระบาททรงพระสำราญดีขึ้น แลทราบด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ความทรงพระราชสำราญนั้นจะให้เกิดผลดีแก่ราชการบ้านเมืองเพียงไรในการเบื้องหน้า ในขณะเสด็จพระราชดำเนิรประพาสประเทศต่าง ๆ ได้ผ่าลองธุลีพระบาท ก็ได้ทรงสอดส่องตรวจตราราชประเพณี แลประพฤติเหตุความเจริญแห่งประเทศนั้นโดยเลอียด ด้วยพระปรีชาญาณอันสามารถแลสิ่งใดที่ได้ทรงศึกษาแลทรงคุ้นเคยมานี้ ก็จะได้เปนเครื่องนำทางให้ทรงพระราชดำริห์บำรุงความเจริญของประเทศสยาม ดังได้ผ่าลองธุลีพระบาทได้ทรงอุสาหะในพระราชกิจมาแล้ว แต่เริ่มขึ้นเสด็จเถลิง

ถวัลยราชสมบัติโดยประการฉะนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายสามารถจะกราบบังคมทูลพระกรุณาได้ ว่าประโยชน์แห่งการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ใช่จะมีแต่ฉะเพาะส่วนในพระองค์เท่านั้น ย่อมยังประโยชน์ให้มีแก่ประเทศสยามทั่วไปด้วย

อนึ่งพวกข้าพระพุทธเจ้า เหล่าซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมไว้วางพระราชหฤทัย ให้รักษาราชการบ้านเมืองอันยากยิ่งในขณะเสด็จไม่อยู่ในพระมหานครนั้น เปนพระเดชพระคุณหาที่เปรียบมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ตั้งใจฉลองพระเดชพระคุณเต็มสติปัญญาพยายามที่จะให้ราชการดำเนินไปตามพระบรมราโชบาย แลพระราชประเพณีที่ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทได้ทรงตั้งขึ้นไว้นั้นทุกประการ ความรู้สึกกตัญญูกตเวทีจงรักภักดีต่อเบื้องยุคลบาท นำให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั่วหน้า ตั้งใจรักษาหน้าที่กระทำราชการทั้งปวงโดยเต็มสติกำลัง ถึงมาตรว่าใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทจะประทับอยู่ณประเทศไกลก็ดี ราชการอันใดที่ยากยิ่งที่กระทำสำเร็จได้ ใช่ฉะเพาะแต่พระเดชานุภาพเท่านั้น ยังได้รับพระราชทานพระบรมราโชวาทเปนเนืองนิตย์ ด้วยเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ราชการก็ได้ดำเนินไปโดยสดวกเรียบร้อยดีไม่มีที่ขัดข้อง ขณะที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้ประชุมเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทอยู่นี้ มีความปลื้มปิติหาที่สุดมิได้ ที่ได้รู้สึกว่าใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมาประทับอยู่ในท่ามกลางข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจะได้รับความร่มเย็นด้วยเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมประดุจเดิมมา

ในที่สุดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลถวายชัยมงคล ด้วยอำนาจพระมหากรุณาธิคุณของใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ซึ่งมีอยู่แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง กับความจงรักภักดี แลชื่นชมนิยมในพระบารมี ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกอยู่เสมอนั้น ขอใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท จงทรงพระเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน เพื่อพระบรมโพธิสมภารจะได้เป็นที่พำนักร่มเย็นแห่งปวงประชา ขอพระโรคอย่าได้เบียดบังทำให้ความทรงสำราญเสื่อมถอย สรรพสิ่งใหญ่น้อยที่มีพระราชหฤทัยทรงพระราชประสงค์ จงสำเร็จโดยรวดเร็วฉับพลัน ทันพระราชหฤทัยได้ทุกเมื่อ เทอญ ขอเดชะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบ ดังนี้

พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคล
ของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาท
แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ

ถึงแม้ว่าความพอใจในการที่ไปเที่ยวเมืองต่างประเทศ ได้สังเกตความตั้งอยู่แลความเจริญแห่งเมืองอื่น ๆ ทั้งปวง ย่อมเป็นความยินดีของผู้เที่ยวเดิรทางก็จริงอยู่ แต่ผู้ซึ่งไปเที่ยวเช่นนั้นย่อมมีความทราบส้านในใจเมื่อได้กลับมาถึงเมืองของตนเอง อยู่ในหมู่ชนพวกของตัวเอง ความรู้สึกอันนี้ย่อมเป็นมากยิ่งขึ้นฉะเพาะแก่ผู้ซึ่งเป็นผู้ปกครองคนทั้งหลายในประเทศของตน อันมีน้ำใจประสงค์แต่จะให้ความสุข

ซุ้มกรมทหารเรือ
สร้างที่ท่าราชวรดิษฐ

แก่ประชาชนแลความรุ่งเรืองของบ้านเมืองแห่งตนอยู่ในใจเปนนิจ ในส่วนความยินดีของฉัน ซึ่งได้รู้สึกในเวลาเมื่อกลับมาถึงพระราชอาณาเขตร และได้ถึงพระมหานคร มาทวียิ่งขึ้นเมื่อได้เห็นหน้าท่านทั้งหลายผู้ที่คุ้นเคยกันอยู่รอบข้าง แลมาได้ยินคำต้อนรับ ซึ่งเธอได้กล่าวแทนท่านทั้งหลายอันได้ประชุมอยู่ณที่นั้น เพื่อจะพบฉันเมื่อเวลามาถึง

ฉันเห็นจริงด้วยในข้อที่เธอคิดว่า การที่ฉันได้ไปเที่ยวจนกลับมาถึงแล้วบัดนี้ จะเปนประโยชน์แก่บ้านเมือง กับทั้งเปนประโยชน์แก่ตัวฉันเองด้วย

เธอย่อมทราบอยู่แล้วว่า ฉันได้ส่งข่าวคราวไปมาเนือง ๆ ในระหว่างท่านทั้งหลายซึ่งได้รับมอบหมายการปกครองบ้านเมืองในเวลาฉันไม่อยู่ ฉันมีความยินดีที่จะกล่าวซ้ำอีกว่า กิริยาที่ได้ประพฤติราชการทั้งปวงให้เปนไปในเวลาที่ฉันไม่อยู่นั้น ฉันเปนที่พอใจทุกอย่าง ทั้งในความสัตย์สุจริตแล ความเพียรซึ่งเธอแลท่านทั้งหลายได้กระทำหน้าที่อันเปนประโยชน์สำคัญ ซึ่งได้มอบหมายไว้ให้เธอเปนผู้รักษา ฉันขอบใจเธอในคำต้อนรับ แสดงความพอใจที่ได้กล่าวต่อฉัน อันฉันจะกล่าวได้เหมือนกัน ว่าความยินดีซึ่งเธอแลท่านทั้งหลายรู้สึกในเวลาที่ฉันมาถึงฉันใดนั้น ฉันก็รู้สึกเหมือนกัน ว่ามีความชื่นชมที่ได้มาอยู่ในหมู่ท่านทั้งหลายแลทั้งมีร่างกายบริบูรณ์ดียิ่งกว่าแต่ก่อนซึ่งจะสามารถเข้ารับทำการ เพื่อความเจริญแก่บ้านเมืองแลความสุข ของประชาราษฎรทั้งปวงสืบไปโดยสดวกได้

มีพระราชดำรัสตอบแลมีพระราชปฏิสันถารปราไสแก่พระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลอองธุลีพระบาท แลราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศพอสมควรแก่เวลาแล้ว เสด็จขึ้นทรงพระที่นั่งพุดตาล พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคลอิกครั้งหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรเปนกระบวรพยุหยาตราน้อย โดยสถลมารควิถีมีข้าราชการโปรยเข้าตอกดอกไม้สองข้างทาง เสด็จเข้าในพระบรมมหาราชวังทางประตูศรีสุนทร ขึ้นสู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ครั้นเวลาเที่ยงเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จลงยังพระที่นั่งไพศาลทักษิณ ทรงบวงสรวงพระสยามเทวาธิราชแล้ว เสด็จออกยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแลเครื่องทองน้อยแล้ว ทรงทอดผ้าไตรกับหิบย่าม ซึ่งโปรดให้ทำมาจากประเทศยุโรป พระสงฆ์วัดเบญจมบพิตร ๒๗ รูป มีพระธรรมวโรดม[๑] เปนประธานสดับปกรณ์พระบรมอัฐิพระอัฐิ อันเจ้าพนักงานได้เชิญออกประดิษฐานไว้เหนือพระที่นั่งเศวตฉัตรแลยนโต๊ะทองรวม ๑๖ พระโกษฐ์ด้วยกัน พระสงฆ์สดับปกรณ์แล้ว ถวายยถาถวายอนุโมทนา ถวายอติเรก ถวายพระพรลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นทรงรถพระที่นั่งกับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เสด็จเปนกระบวรรถม้าแต่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในเวลานี้กรมทหารยกได้ยิงปืนใหญ่ถวายคำนับ เสด็จพระราชดำเนิรออกประตูพิมานชัยศรี มีนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็ก

---

๑ พระธรรมวโรดม (จ่าย) เดี๋ยวนี้เปนสมเด็จพระวันรัตน

แห่เข้าพระบรมมหาราชวัง

ยืนแถวที่หน้าโรงเรียนโปรยเข้าตอกดอกไม้แลโห่ถวายชัยมงคล รถพระที่นั่งเลี้ยวไปหยุดที่หน้าประตูวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กองทหารมหาดเล็ก ๑ กองร้อย มีแตรวงธงประจำกองตั้งแถวรับเสด็จที่สนามข้างหอพระสมุดวชิรญาณ[๑] ถวายวันทยาวุธแลทำเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยทางลาดพระบาทเข้าในพระอาราม แลที่ในพระอารามนั้นมีหม่อมเจ้าที่ยังเยาว์โปรยเข้าตอกดอกไม้สองข้างทางเสด็จ ตั้งแต่ประตูจนถึงอัฒจันทรพระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเข้าประทับในพระอุโบสถ ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการพระมหามณีรัตนปฏิมากระทำพระพุทธบูชา แลทรงถวายเชิงเทียนกิ่งใหญ่คู่หนึ่ง ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้ทำมาแต่ยุโรปเปนราชสักการเสร็จแล้วประทับที่หน้าสังฆสมาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ทรงอ่านคำถวายพระพรดังนี้.

คำถวายพระพรของพระสงฆ์

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒมงคลพระชนมสุขทุกประการ จงมีแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภาร พระองค์สมเด็จพระปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

---

๑ คือศาลาสหทัยสมาคมบัดนี้

บัดนี้ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนิรกลับจากแผ่นดินยุโรปประเวศพระมหานคร ประชานิกรทุกจำพวก ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ เสวกามาตย์ราษฎร ข้าขอบขันธสีมา ตลอดถึงชาวต่างประเทศผู้เข้ามาพึ่งพระบารมี ต่างเกิดมีปีติปราโมทย์ มิสมานฉันท์ พร้อมกันจัดการรับเสด็จตามกำลังที่จะทำได้ แต่ความพร้อมใจกันของประชุมชนนั้น ๆ มารวมกันเข้าย่อมทำให้การนี้เปนนิรโฆษเอิกเกริกทั่วไป จัดว่าเปนมหาสมัยของพระนครเปนที่ชื่นบานทั่วหน้า อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ก็พลอยอนุโมทนาสาธุการด้วยผ่ายอาณาจักร พร้อมกันมาสันนิบาตณที่นี้ เพื่อเปล่งวจีเภท โดยสัตยาธิษฐานประสิทธิพระพรถวายแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้เปนเอกอรรคสาสนูปถัมภกด้วยบ้าง ในมหาสมัยนี้

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ทราบว่าสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนิรยุโรปคราวนี้ เพื่อประโยชน์จะบำรุงพระองค์ที่ทรงบอบล้า เพราะทรงราชภาระมานาน จะได้มีพระกำลังทรงราชการได้ยืดไปอีก พระราชดำริห์นี้ เกิดขึ้นด้วยกำลังพระมหากรุณาแก่ประชาชนผู้พึ่งพระบารมี ข้อนี้เหมือนเมื่อสมเด็จพระโลกนาถเจ้าได้ตรัสไหม่ ตั้งพระหฤทัยจะสำแดงพระสัทธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์แล้ว ได้ทรงกระทำอายุสังขาราธิษฐาน คือตั้งปราถนาในที่จะทรงพระชนมายุอยู่โปรดสัตว์กว่าจะได้ประกาศพระสาสนาแพร่หลายไพบูลย์สำเร็จประโยชน์แก่เทวดามนุษย์เปนอันมาก หากจะมีอาพาธอย่างใด

อย่างหนึ่งเกิดขึ้นทอนอายุสังขาร ก็จะทรงพากเพียรเพื่อระงับเสียด้วย
อำนาจพระอิทธิยาทภาวนา ธรรมดาพระอรหันต์เจ้าย่อมไม่มีความเสีย
ดายอาลัยในชีวิตแลร่างกาย จะเปนอยู่ได้เท่าไรก็ตามที แต่สมเด็จ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอายุสังขาราธิษฐานดังนั้น ก็ด้วยกำลัง
พระมหากรุณาในสัตว์โลกเปนที่ตั้ง สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภาร
เจ้าก็เหมือนกัน มีพระราชประสงค์จะทรงบำรุงพระองค์ให้คืนเปนปรกติ
จึงได้สู้ทนความยากลำบากจากพระนครแลโภไคศวรรย์เสด็จสู่ปรวิสัย
แม้จะเปนภูมิสถานน่ารื่นรมย์สักปานไร ก็เปนที่คับแคบพระราชหฤทัย
ของพระเจ้าแผ่นดินผู้มิใช่เจ้าของ ทั้งยังต้องทรงห่วงหลังถึงพระราช
อาณาจักรแลประชาชน ไหนยังจะต้องทรงทนความมบกพร่องแห่งอุปฐาน
การบำรุงบำเรอที่ผิดจากเคย เปนดังนี้ก็เพราะพระมหากรุณาในข้าขอย
ขันธสิมาเปนที่ตั้ง

ในเวลาที่เสด็จอยู่ห่างไกลนอกพุทธเขตร ยังไม่ทรงวายคำนึงถึง
สาสนวัตรที่ได้เคยทรงบำเพ็ญเปนพระราชจรรยา เมื่อถึงเวลาเปนอภิ
ลักขิตกาลของพุทธบริษัทที่จะได้บำเพ็ญกิจวัตรเนื่องในพระสาสนา ก็ได้
พระราชทานพระราชโทรเลข แลเครื่องสักการมาถึงอาตมภาพทั้งหลาย
เพื่อบูชาพระรัตนตรัยแลสักการะเพื่อองค์ แม้แต่เพียงกิจเล็กน้อย
ก็หาทรงละเมินไม่ ข้อนี้เปนไปเพราะกำลังพระราชศรัทธาในพระพุทธ
สาสนา แลเมื่อจะเสด็จพระราชดำเนิร ได้ทรงมอบราชภาระในหน้าที่
สาสนูปถัมภกไว้แก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ

มกุฎราชกุมาร พระราชโอรสร่วมพระราชหฤทัย โปรดเกล้า ฯ ให้เปน
ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้า ได้
ทรงประสาสน์ราชกิจโดยพระราชนิยมรักษาพระนครสงบราบคาบ พระ
ภิกษุสงฆ์ได้รับธรรมิการักขาอยู่เปนผาสุกหาภัยอันตรายมิได้ สมเด็จ
บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า กับสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้า ทรง
ประกอบด้วยพระคุณสมบัติ เปนต้นว่าพระราชศรัทธาสมควรกัน ควรจะ
สรรเสริญ ต้องด้วยลักษณตระกูลได้บุตรเปนอนุชาติ ซึ่งสมเด็จพระ
สาสดาตรัสในตโยปุตตสูตรโน้น

อนึ่งอาตมภาพพระภิกษุสงฆ์ได้ทราบต่อไปอีกว่า ในเวลาเสด็จ
พระราชดำเนินนั้น พระราชามหากระษัตริย์แลประธานาธิบดีผู้ครอง
พระนครนั้น ๆ ได้กระทำปัจจุคคมนาการต้อนรับเสด็จด้วยสักการ
เคารพ ที่สุดจนชาวพระนครก็ได้แสดงความอ่อนน้อมนับถือทั่วไป ฯ
ข้อนี้ส่อให้เห็นว่าเปนผลแห่งพระคุณสมบัติ เปนเครื่องเจริญโสมนัส
แช่มชื่นแม้แห่งมหาชนผู้อยู่ใต้พระบารมี แลเปนที่นิยมกันมาแล้วแต่
ครั้งโบราณสมัย แม้สมเด็จพระสุคตก็ได้ทรงยกขึ้นแสดง เพื่อเปน
อุบายประกอบเวไนยชนไว้ ในคุณสมบัติ เช่นตรัสสรรเสริญมิตรธรรม
ไว้ในเตมิยชาดก ยกชนผู้ไม่ประทุษร้ายแก่มิตรขึ้นแสดงว่าไปสู่ชน
บทนิคมราชธานีใด ๆ ย่อมมีผู้บูชาสักการทั่วไปทุกแห่งหน ไม่ต้อง
โกรธกลับมาเรือนของตนด้วยไม่มีผู้ต้อนรับ กลับจะได้ความเยินดีบาน
ในสมาคม ฯ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงรักษาพระราช

สัมพันธไมตรีกับนานาประเทศโดยธรรมสุจริต ประกอบกับศีลาจารวัตร์แลพระราชอัธยาศรัยอันงาม ได้ทรงรับความยกย่องนับถือของพระนครนั้น ๆ ต้องกันกับกระแสพระพุทธภาษิต ฉนั้น ฯ

วันนี้สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เสด็จพระราชดำเนิรกลับถึงพระมหานคร มหาชนพรักพร้อมกันแต่งพระนครแลมาสโมสรกระทำบ์จุคคมนาการรับเสด็จเปนมหานิรโฆษด้วยความปราโมท์ชื่นบาน ดุจครั้งสมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ เสด็จพระพุทธดำเนิรประเวศกรุงกบิลพัสดุ์ เหล่ากระษัตริย์สากยราชผู้เปนประยูรญาติ แลชาวพระนครพร้อมกันกระทำบ์จุคคมนาการต้อนรับเสด็จเปนการเอิกเกริกใหญ่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทอดพระเนตรเห็นความจงรักแลสามัคคีของประชาราษฎร เปนผลแห่งพระเมตตาคุณแลพระกรุณาคุณที่ทรงให้เปนไปแล้วในชนนิกร ดุจพระเจ้าอโศกมหาราชได้สร้อยพระนามเพิ่มว่า เทวานัมปีโย ปิยทัสสี เปนที่รักของเทวดามนุษย์ ได้ทอดพระเนตรเห็นผลเปนที่รักที่เจริญพระราชหฤทัยดังนี้ เปนพระเกียรติยศปรากฏยืดยาวมา ฯ

อาตมภาพพระภิกษุสงฆ์พลอยอนุโมทนาสาธุการด้วยอาณาจักรในมหาสมัยนี้ ขอทูลเปล่งวจีเภทอ้างสัตยาธิษฐาน ประสิทธิพระพรถวายแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าต่อไป

มหาการุณิโก นาโถ หิตาย สพฺพปาณินํ
ปูเรตฺวา ปารมี สพฺพาปตฺโต สมฺโพธิมุตฺตมํ
เอเตน สจฺจวชฺเชน โหตุ เต ชยมงฺคลํ ฯ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เปนที่พึ่งของพุทธเวไนยในทางพระสาสนา ย่อมประกอบด้วยพระกรุณาเปนอย่างใหญ่ ตั้งพระหฤทัยบำเพ็ญพระบารมีให้บริบูรณ์ครบทุกประการแล้ว ได้บัลลุพระสัมมาสัมโพธิญาณอันสงสุด ทรงบำเพ็ญพระพุทธกิจเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เวไนยนิกรทั้งปวงฉันใด สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้เปนที่พึ่งของพศกนิกร ย่อมประกอบด้วยพระมหากรุณา เสด็จเถลิงราชมไหศวรรยาธิปัตย์แล้ว ตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญราชธรรมให้ไพบูลย์ทุกประการ เพื่อประโยชน์สุขแห่งข้าขอบขันธสีมาทั้งปวงฉันนั้นด้วยอำนาจคำสัตย์นี้เปนปทัฏฐาน ขอชัยมงคลจงมีแด่สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้าด้วยประการทั้งปวง จงทรงส่งเสริมซึ่งสรรพอุปัทวันตรายพระโรคอย่าได้เกิดกล้ำกลายพระวรองค์ จงทรงพระเกษมสุขทุกทิพาราตรี ทรงพระเจริญด้วยพระเดช พระศรี พระยศ พระเกียรติ พระราชทรัพย์แลราชบริวาร ดำรงพระชนมายุยืนนาน เสด็จสถิตยสถาพรในพระสิริราชสมบัติ เปนที่ร่มเย็นของราชบริษัทพศกนิกร แลทรงรักษาพระพุทธสาสนาให้ถาวรไปเมื่อหน้า ฯ

รตนตฺตยานุภาเวน รตนตฺตยเตชสา

สิทฺธมตฺถ สิทฺธมตฺถ สิทฺธมตฺถ อิทำ ผลำ

ด้วยเดชานุภาพพระรัตนตรัยบันดาลดล ขอศุภวิบุลยผลซึ่งพรรณาแล้วนั้น จงประสิทธิสำเร็จแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทุกประการ ขอถวายพระพร ฯ

เมื่อกรมหลวงวชิรญาณวโรรสถวายพระพรแล้ว พระสงฆ์สวดถวายชัยมงคลพร้อมกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับพรพระสงฆ์โดยเคารพแล้ว มีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

คำถวายพระพรของพระสงฆ์

หม่อมฉันได้ฟังคำรับสั่งในนามของพระสงฆ์ซึ่งมาประชุมอยู่ณที่นี้ มีข้อความอันเลอียดประกอบด้วยหลักฐาน แลอิงอาศรัยพระคุณสมบัติอันเต็มบริบูรณ์อยู่ในพระพุทธสันดาน แลพุทธจริยาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันผู้หนึ่งผู้ใดสามารถจะปฏิบัติอธิษฐานน้ำใจประพฤติตามได้ แม้แต่ส่วนน้อยก็ยังจะได้รับผลานิสงส์ ซึ่งปรากฏในบัตยุบันตามสมควรแก่ความสามารถ ข้อนี้เปนที่เพิ่มพูลความยินดีสองประการ คือให้บังเกิดความเลื่อมใสในพระคุณเจริญยิ่งขึ้น แลได้ความชุ่มชื่นในใจเมื่อตริตามโดยบ่เวกขณญาณ

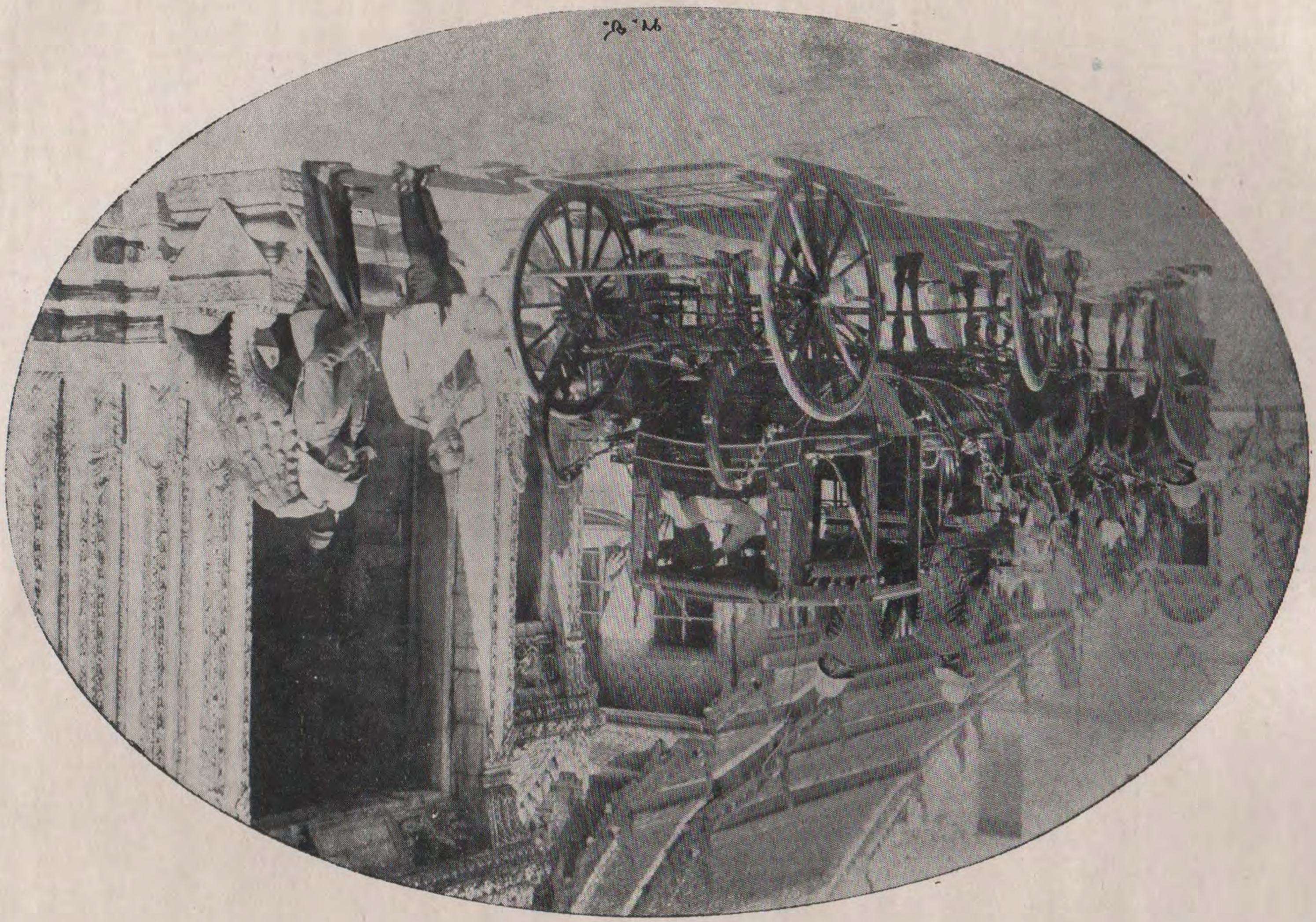
การที่หม่อมฉันได้ไปสู่ประเทศที่ไกลห่างจากที่ซึ่งเคยเคารพสักการบูชา ห่างจากภูมิประเทศซึ่งได้เคยใส่ใจบำรุงรักษาอยู่มิได้ละเลย ทั้งห่างจากหน้าญาตมิตรอำมาตย์ราษฎร อันมีมิตรจิตรตอกันทควรเชื่อย่อมบังเกิดความเปลี่ยวเปล่าใจ ให้รู้สึกว่าเปนผู้อนาถาในกาลนั้น ๆ เนือง ๆ

ความยินดีที่ได้เกิดมีเปนเครื่องระงับน้ำใจ ย่อมเกิดขึ้นด้วยความรฤกโดยแน่แน่วแล้วแลส่งมา แม้แต่ว่าข่าวสารการเคารพ ก็ให้รู้สึกได้รับผลแห่งความชื่นชมในใจไปได้หลายวัน จึงมาสันนิษฐานว่านั่นคือส่วนกุศล ซึ่งได้มาปรากฏฉะเพาะหน้า

ส่วนซึ่งมีความอาลัยในพระนครแลประชาชนย่อมระงับได้ด้วยความวางใจในผู้ซึ่งได้มอบหมายไว้ให้อยู่รักษา แลได้มุ่งหมายความนึกคเนในใจว่า จะมีคุณบางอย่างในการที่เที่ยวไปเช่นนั้น ทั้งในส่วนร่างกายแลการบ้านเมือง จึงเปนเครื่องที่สำหรับระงับปลดเปลื้องความลำบากขัดสนจากสิ่งซึ่งเคยสดวกได้โดยมาก

แต่เมื่อสิ้นกำหนด อันเปนเวลาได้มาส่พระราชอาณาเขตรจำเดิมแต่เมืองตราดแลเมืองจันทบุรีก็ได้ความชื่นชมยินดี เพราะได้เห็นผลของการที่ได้จัดได้ทำไป อันไม่ได้เห็นด้วยตาปรากฏ ว่าการที่จะทำนั้นไม่เปล่าจากประโยชน์ ย่อมเปนผลเช่นเจ้าคณะมณฑลจัดคณะพระสงฆ์ ซึ่งปรากฏแก่ตาเมื่อเวลาพระสงฆ์ได้มารับรองทั้งสองเมืองนั้น ดีขึ้นกว่าแต่ก่อนเปนอันมาก การรับรองของประชาชนในหัวเมืองทั้งสองแลในกรุงเทพ ฯ ย่อมปรากฏว่าผลแห่งกุศลเจตนาซึ่งได้เปนอยู่เนืองนิตย์ในน้ำใจ แลได้ทำให้สำเร็จไปตามกำลังความสามารถนั้น เปนผลอันดีซึ่งมีผู้คิดเห็นชอบด้วยเปนอันมาก

ในที่สุดนั้น เมื่อได้ฟังคำอำนวยพร ซึ่งได้รับสั่งแทนที่ประชุมสงฆ์ อันควรนับว่าเปนยอดยิ่งของหมู่ที่ควรเกิดความยินดี เพราะเหตุ

ว่าคำเช่นนี้ได้ออกมาจากสงฆ์หมู่ใหญ่ อันเปนที่เคารพนับถืออย่างยิ่ง เปนเครื่องเพิ่มพูลความปริดาปราโมทย์ในใจมิใช่น้อย จึงขอรับคำอำนวยพรไชยมงคล ซึ่งพระสงฆ์ทั้งปวงได้อำนวยด้วยความเคารพเปนอย่างยิ่ง ฯ

เมื่อมีพระราชดำรัสตอบแล้ว พระสงฆ์ทั้งปวงรับสาธุพร้อมกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชปฏิสันถารแก่พระสงฆ์ แลพระราชทานย่ามซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้ทำมาจากประเทศยุโรปแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์ถวายอติเรกแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนิรออกทางหลังพระอุโบสถขึ้นทรงรถพระที่นั่ง เคลื่อนกระบวรเสด็จออกจากพระบรมมหาราชวัง

ในระยะทางสถลมารคที่เสด็จไปนั้น เหล่าทหารรายมณฑล กรุงเทพ ฯ มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครชัยศรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี ยืนแถวรายทางทั้งสองฟากตลอดทาง แต่ถนนหน้าพระลาน ถนนราชดำเนิรใน ถนนราชดำเนิรกลาง ถนนราชดำเนิรนอก แลถนนเยญมาศใต้ตามลำดับ เหล่าทหารม้ามณฑลกรุงเทพ ฯ มณฑลราชบุรี มณฑลนครราชสีมา ตั้งแถวรายทางรับเสด็จที่ถนนเยญมาศใต้ด้านสวนกวาง เหล่าทหารปืนใหญ่มณฑลกรุงเก่า มณฑลราชบุรี มณฑลนครราชสีมา ตั้งแถวรายทางรับเสด็จที่

ถนนเยญมาศใต้ด้านสนามเหนือวัดเยญจมยพิตร แลมีนักเรียนนายร้อย
ตั้งแถวรับเสด็จในสวนแปะเต๋งด้วย

พระยาทสมเด็จพระเจ้าอย่หัว ทรงรถพระที่นั่งเสด็จออกทางประต
วิเศษชัยศรี เลี้ยวถนนหน้าพระลาน ไปประทับยังพลับพลาท้องสนาม
หลวง ซึ่งประชาชนชาวพระนครชุมนุมกันคอยเฝ้าทูลลองธุลีพระยาท
ณที่นั้น รายฎรทั้งปวงได้โห่ถวายชัยมงคลสามลาแล้ว พระเจ้าน้องยา
เธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครยาลกรายบังคมทูล
ถวายชัยมงคลแทนรายฎร ดังนี้

คำถวายชัยมงคล
ของประชาชนชาวพระนคร
ซึ่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล อ่านถวายที่ท้องสนามหลวง

ขอเดชะ ฝ่าลองธุลีพระยาทปกเกล้าปกกระหม่อม

บัดนี้เปนมหาสมัย พระยาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนิรเสด็จกลับจากทวีปยุโรป คืนเข้ากรุงเทพมหานคร
โดยสวัสดิภาพ ประชาชนเอิบอาบด้วยปรีดาปราโมทย์ชื่นบานทั่วหน้า
ข้าพระพุทธเจ้า ได้รับฉันทานุมัติของพวกพ่อค้าประชารายฎรใน
กรุงเทพมหานคร ผู้มีความชื่นชมยินดีพรักพร้อมกันมาสโมสร รับ
เสด็จประเวศพระบรมราชธานี แลเฝ้าทูลลองธุลีพระยาทอยู่บัดนี้

ซุ้มกรมยุทธนาธิการ
สร้างที่ถนนราชดำเนิรใน

ณท้องสนามหลวง ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคม
ทูลพระกรุณาด้วยดวงจิตรกตัญญูกตเวทิตาวายชัยมงคล แด่พระบาท
สมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว

ด้วยพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราช
ดำเนิรจากพระมหานครไปช้านานถึงปานนี้ ประชาชนย่อมมีความรู้สึก
เปลี่ยวใจอยู่ทั่วกัน มีแต่ตั้งหน้าคอยฟังข่าวเสด็จพระราชดำเนิรไปณที่
นั้น ๆ ทุกประเทศทุกบุรี เมื่อได้ทราบว่าการเสด็จประพาสได้ผลสำคัญ
บำบัดพระโรค ทรงพระเจริญสุขสำราญ กับทั้งนานาประเทศได้รับเสด็จ
โดยสัมพันธมิตรไมตรีเชิดชูพระเกียรติยศ ก็มีความชื่นชมโสมนัสเปน
อย่างยิ่ง เพราะประชาชนทั้งหลายรู้สึกอยู่เสมอว่า พระบาทสมเด็จ
บรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เปนเจ้าเปนใหญ่ปกเกล้า ๆ ของอาณา
ประชาราษฎรผู้อยู่ในใต้พระบารมี ได้ทรงพระมหากรุณาทนุบำรุงให้ได้
ความสุข ความเจริญ โดยอเนกประการเหลือที่จะคณะนาได้

อิฐวิบุลยผลข้อใหญ่ ซึ่งเกิดมีแก่ประชาชน คือ ความเปนไทย
ด้วยตนเอง ความอยู่เย็นเปนสุข ความมีปรีชาสามารถ ความบริบูรณ์
โดยโภคสมบัติ ความเกษมสำราญเหล่านี้ล้วนสำเร็จด้วยอำนาจพระ
มหากรุณา คือ

ส่วนการพระสาสนา ได้พระราชทานความเปนโสดแก่ตนในที่จะ
ถือสาสนาได้ตามศรัทธา ทั้งทรงป้องกันรักษาไม่ให้มีภัยอันตรายเกิด
ขึ้นแก่ประชาชนต่างพวก เพราะเหตุถือสาสนาต่างกัน แลทรงกำจัด

ยาปชนภายใน ไม่ให้ได้ช่องจะทำสาสนาอันเปนบุญเขตรของมหาชนให้เศร้าหมอง เปนเหตุเสื่อมเสียแห่งการบำเพ็ญสาสนวัตร ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระสาสนาสำหรับบ้านเมือง ทั้งสาสนาอื่น ๆ ทั่วไปโดยอเนกประการสุดแล้วแต่จะสำเร็จประโยชน์แก่ประชุมชนเพียงไร ข้อนี้เปนเครื่องหมายสำคัญแห่งพระเมตตาคุณที่ทรงให้เปนไปในชนนิกรประการหนึ่ง

ส่วนการพระราชอาณาจักร จำเดิมแต่เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงพระปรารภจะพระราชทานเปนไทย แก่ข้าขอยขันธสีมา ได้โปรดเกล้า ฯ ตั้งพระราชบัญญัติลดกระเษียณอายุลูกทาส เพื่อไม่ให้ราษฎรผู้เกิดในรัชกาลปัตยุบันนี้ตกเปนทาส หรือที่เปนทาสอยู่ก็ให้หลุดพ้นค่าตัวเปนไทยในปฐมวัย แลต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ออกพระราชบัญญัติลดค่าตัวเลิกทาส ข้อซึ่งได้พระราชทานความเปนไทยแก่ประชาชนนี้ เปนพระมหากรุณาประการหนึ่ง

การปกครอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ออกพระราชบัญญัติจัดการปกครองท้องที่ เพื่อความปรกติสดวกของประชาชน แลออกพระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายเก่าที่พิจารณาคดี โดยการทรกรรมนั้นเสีย ตั้งกฎหมายกระบวรพิจารณาคดีโดยลักษณใหม่ขึ้น เพื่อให้ราษฎรได้รับความชอบธรรม แลได้โปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณเกณฑ์ทหาร ตามประเพณีอันนิยมกันเปนอันมากนั้น เพื่อรักษาความสงบราบคาบของพระราชอาณาจักร ข้อซึ่งได้พระราชทานความอยู่เย็นเปนสุขปราศจากภยันตรายแก่ประชาชนนี้ เปนพระมหากรุณาอีกประการหนึ่ง

ᑭᓇᐯᓂᑎᒪᓕᒃᑐᐃᓐᓇᒪᓂᖅᓄᑦᓯᕗᓪᓕᖅᐹᒥᒃ

ᓱᓇᒧᓐᓄᐊᕐᓂᕆᔨᓄᑦᑲᑎᒪᔨᖅᑐᑦ

การศึกษาวิทยา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการเล่าเรียน เพื่อผู้เรียนจะได้มีความคิดความฉลาดสามารถรักตนแลครอบครัว ทั้งจะได้ร้อยายหาเลี้ยงชีพในทางที่ควร ข้อนี้เปนพระเมตตาคุณที่ทรงให้เปนไปในหมู่ราษฎรประการหนึ่ง

การค้าขาย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการขุดคลองขึ้นเปนอันมาก ทวีการไร่นาให้ราษฎรได้ โภคทรัพย์ยิ่งขึ้น แลโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างทางรถไฟเพื่อรับส่งคนโดยสานกับบรรทุกสินค้าไปมาเร็วขึ้น กับได้ทรงอุดหนุน ให้มีเรือกลไฟใหญ่น้อยเดิรรับส่งสินค้าแลคนโดยสาน ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ติดต่อการสากลไปรษณีย์โทรเลขเพื่อการสื่อสารไปมาค้าขายสดวกแลรวดเร็ว จนการค้าขายมีสรรพสินค้าต่าง ๆ มาเจือจานในพระราชอาณาจักรบริบูรณ์ยิ่งขึ้น แลส่วนการภาษีอากร ก็ได้ โปรดเกล้า ฯ ให้งดเลิกแลลดหย่อนในสิ่งที่ไม่เกิดผลแลมีผลน้อยแก่ประชาชน แลขึ้นพิกัดอัตราแต่ละเพาะสิ่งที่ได้ผลแก่ประชาชนเปนอันมาก ข้อซึ่งทรงทนุบำรุงให้ประชาราษฎรมีความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์นี้ เปนเครื่องหมายแห่งพระเมตตาคุณอีกประการหนึ่ง

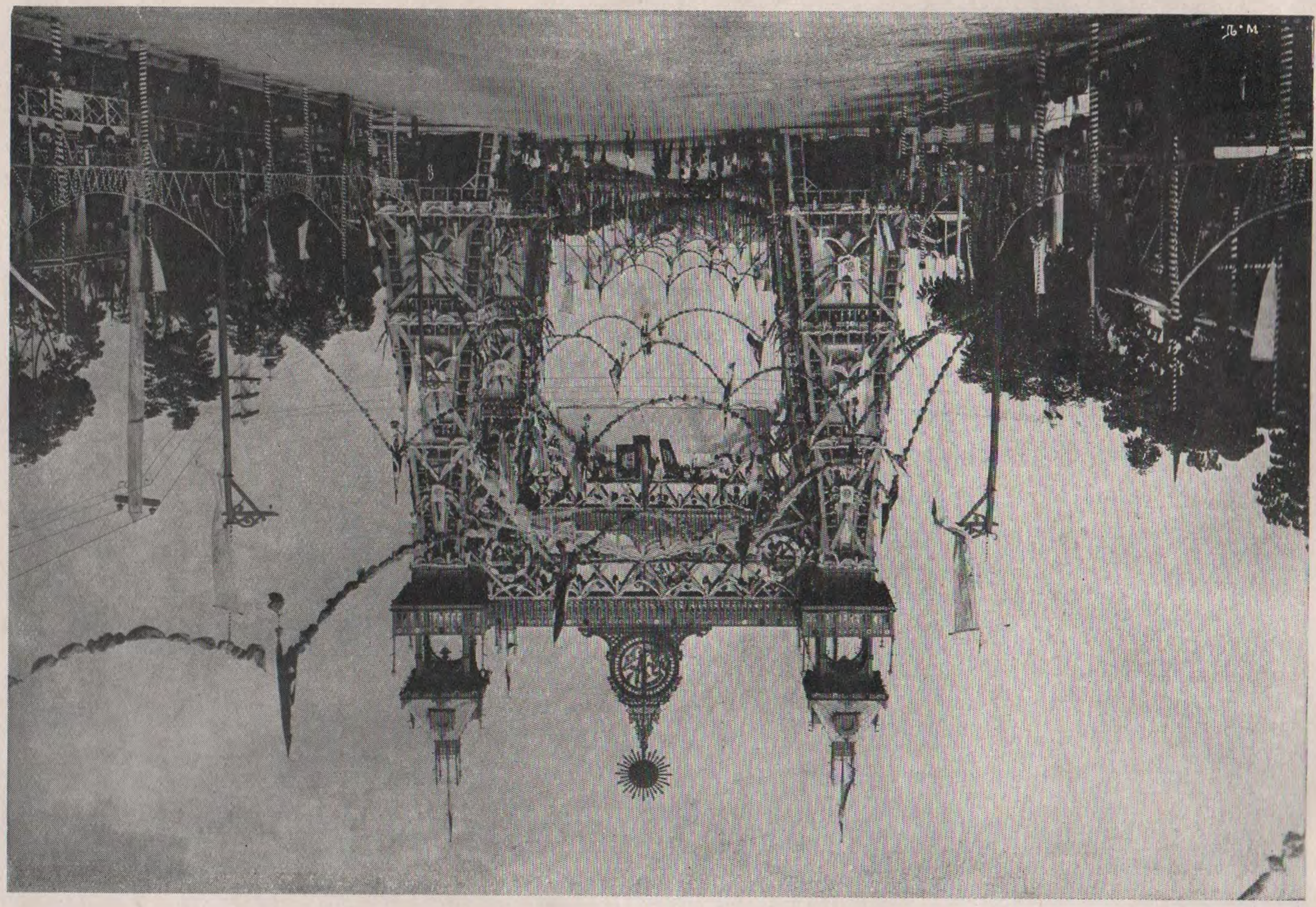
การสุขาภิบาล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จัดพระนครให้เจริญยิ่งขึ้นอีกหลายอย่าง มีการขยายถนนหนทางเก่าที่แคบให้กว้างขึ้นแลสร้างถนนใหม่ขึ้นอีก มากสายหลายตำบล มีโคมไฟจุดท้องถนนสว่างรื่นรมย์ จนเกิดมีตึกบ้านเรือนในพระนครมั่งคั่งทวีขึ้นโดยเสมอ

แลมีรถรางใช้แรงไฟฟ้า รถม้ากับรถอย่างอื่น ๆ ด้วยมากมาย ทำให้การไปมาของประชาชนสยายแลสดวกขึ้นเปนอันมาก ส่วนการบำบัดโรคภยันตราย ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีโรงพยาบาลกับทั้งเจ้าพนักงานตรวจตราป้องกันโรค ข้อซึ่งได้โปรดเกล้า ฯ พระราชทานความสำราญปราศจากโรคันตรายแก่ประชาชนนี้ เปนเครื่องหมายแห่งพระกรุณาคุณอิกประการหนึ่ง

การตรวจตรา อนึ่งมีพระราชประสงค์จะทรงทราบว่า การนั้น ๆ ที่ได้จัดวางระเบียบไว้แล้ว จะสำเร็จประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรสักเพียงไร แลการอย่างไรถ้าจัดขึ้นจะยังวิบูลยผลให้เกิดแก่ประชาชนยิ่งขึ้นไป เพื่อจะได้ทอดพระเนตรเห็นด้วยพระองค์เอง จึงทรงพระอุสาหเสด็จพระราชดำเนิรประพาสไปในหัวเมืองนั้น ๆ ทรงสอดส่องเหตุการณ์ แลทรงสดับข่าวสุขทุกข์ของประชาชนเนือง ๆ มา

ความสนิทสนม ในเวลาที่เสด็จประพาส ได้มีพระราชดำรัสทักทายปราไส ตรัสไต่ถามสุขทุกข์ของราษฎร ไม่ถือพระราชอิศริยยศ พระราชทานเงินแลสิ่งของเปนเครื่องปลูกความยินดีปรีดา ทรงพระเมตตาตลอดลงไปจนถึงหมู่เด็ก ๆ บุตรชาวบ้าน พระราชทานเสมาแจกก็มีมากกว่ามาก ทรงสนิทสนมกับราษฎรยากที่จะหาพระเจ้าแผ่นดินอื่นเสมอเหมือน ทรงพระอารีปลุกน้ำใจเช่นนี้ จึงเปนที่นิยมนับถือของประชาราษฎรทุกแห่งหน ตลอดจนถึงชาวต่างประเทศ

ԳԼԽԱՎՈՐ ՄՈՒՏՔԻ ՄԱՍԻՆ ՎԱՆԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՐԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ

อีกประการหนึ่ง ได้ทรงเบิดเผยเชิดชูเกียรติยศของชาติสยาม ด้วยทรงพระราชอุสาหเสด็จพระราชดำเนิรประเทศยุโรปถึง ๒ คราวทั้งครั้งนี้ ได้ทรงชักนำเชื่อมพระราชสัมพันธมิตรไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินแลประธานาธิบดีในนานาประเทศให้สนิทยิ่งขึ้น ผลแห่งสัมพันธมิตรไมตรีอันนี้ ย่อมชักนำความเจริญรุ่งเรืองของพระราชอาณาจักร แลเมื่อจะเสด็จพระราชดำเนิรจากพระนครไป ยังได้ทรงห่วงในสุขทุกข์ของชนนิกร จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มกุฎราชกุมาร พระราชโอรสที่วางพระราชหฤทัยได้ ให้สำเร็จราชการรักษาพระนครไว้ต่างพระองค์ แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็ได้ทรงอนุวัตรในพระราชจรรยา ทรงพระเมตตาอารีแก่ประชาราษฎร แลรักษาพระนครด้วยพระปรีชาสามารถ การณ์เปนปรกติเรียบราบ ประชาชนอยู่เย็นเปนสุขสมพระราชประสงค์ พระมหากรุณาเปนล้นเกล้า ฯ

ประชาชนรู้สึกพระมหากรุณาธิคุณปกเกล้า ฯ โดยอเนกประการอยู่ฉนี้ จึงมีดวงจิตรเต็มไปด้วยปีติชื่นชมโสมนัส ได้พรักพร้อมกันมาสู่ที่สโมสรรับเสด็จ มอบฉันทานุมัติให้ข้าพระพุทธเจ้า กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต เพื่อประกาศพระมหากรุณาธิคุณแล้ว เปล่งวจีเภท ถวายชัยมงคล ณมหาสมัยพิเศษ ที่เสด็จประเวศพระมหานครครั้งนี้

ขอเดชะพระมหากรุณา ที่ทรงให้เปนไปในประชาชน แลขออำนาจความกตัญญูกตเวทีของทวยราษฎร์ ผู้สวามิภักดิ์แลจงรักในพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว โดยสุจริตธรรมอันนี้ประกอบกัน จงเปนอานุภาพศักดิ์สิทธิ์บันดาลพิทักษ์รักษาพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ให้มีพระเดชานุภาพเปนที่ครั่นคร้ามของหมู่ปรปักษ์ภายนอก อย่าให้กล้าก่ออนิฐผลตลอดจนพวกเหล่าร้ายภายในก็ให้เกรงกลัวพระบารมี อย่ากล้ากำเริบเปนเสี้ยนหนามแห่งพระราชอาณาจักรอันนี้ ขอความเกษมสงบจงมีทั่วหล้า

อนึ่งขอจงทรงพระเจริญด้วยพระราชอิศริยยศพระเกียรติคุณเปนที่นิยมนับถือของประชาชนทั้งภายในทั้งภายนอกทั่วกันไป ขอพระราชทรัพย์จงหลั่งไหลมาโดยทางนั้น ๆ เพื่อความมั่งคั่งสมบูรณ์แห่งพระคลังหลวง ขอราชบริวารทั้งปวงจงตั้งจิตรสวามิภักดิ์รับราชการให้สำเร็จสมพระบรมราชประสงค์

อนึ่งขอจงดำรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระสำราญหาพระโรคมิได้เสด็จสถิตย์ยั่งยืนในราชมไหศวรรย์สมบัติ ยิ่งกว่าพระมหากระษัตริย์ในปางก่อน ขอพระบรมราชวงศ์จงดำรงสถาพร เปนอนัญสาธารณ์ขอรัชสีมาจงเจริญไพศาลบริบูรณ์ด้วยสรรพสมบัติ มีสุขสวัสดิ์ยั่งยืนเปนนิตย์นิรันดร ขอพระพรชัยมงคลจงประสิทธิสำเร็จ แด่พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ ขอเดชะ ฯ

พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว มี พระ ราชดำรัส ตอบ คำ ถวาย ชัย มงคลของประชาชนชาวพระนครดังนี้

ซุ้มกระทรวงยุติธรรม

สร้างที่ถนนราชดำเนินกลางถัดสี่แยกถนนดินสอ

พระราชดำรัสตอบ
ประชาชนชาวพระนคร

เรามีความยินดีเปนอันมาก ที่ได้ฟังคำต้อนรับแลคำอำนวยชัย
มงคลของอาณาประชาชนณกรุงเทพ ฯ กับทั้งคำแสดงความสวามิภักดิ์
แลรักใคร่ในเราด้วย

คำที่ได้พรรณาว่าด้วยการที่ได้เปลี่ยนแปลงมาในเมืองเราจำเดิม ตั้งแต่แรกเริ่มรัชกาลนี้ เวลาที่เราได้ครองราชสมบัติมาแล้วนั้น เปนสมัยอันควรจดจำไว้ในพงศาวดารของโลกนี้ เปนสมัยอันหนึ่งซึ่งมีที่สังเกต ด้วยความเจริญเร็วในการต่าง ๆ หลายอย่างเปนอันมากทั่วไป เราได้มีความคิดพยายามอยู่เสมอ ที่จะให้กรุงสยามได้มีส่วนในการดำเนิรของความเจริญทั้งปวง ซึ่งเปนอาการที่เห็นเปนสำคัญในกาลสมัยทเราทั้งหลายได้มามีชีวิตอยู่ยังนี้ กาลเวลาชั่วชีวิตคนหนึ่งนั้น ก็เรียกว่าระยะเวลาสั้น ๆ อันหนึ่งในพงศาวดารของประเทศหนึ่ง แต่ในกรุงสยามทุกวันนี้มีการที่เปลี่ยนแปลงแปลกกว่ากรุงสยามเมื่อแต่ก่อนในชั่วชีวิตมนุษย์หนึ่งนั้นเปนอันมาก การที่ให้คนเปนไทยแก่ตนเองยิ่งขึ้น การที่จัดการปกครองแก้กฎหมายทั้งหลายแลจัดวิธีเก็บภาษีอากรให้ดียิ่งขึ้น การศึกษาวิชาการที่จัดให้ดำเนิรไปเปนอันมาก การทำหนทางภายในบ้านเมืองของเราให้สดวกยิ่งขึ้นแลการที่ได้จัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ๆ ซึ่งเธอได้กล่าวบรรยายไว้แล้วทั้งปวงนั้น เปนสิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณนิยมของประชุมชนในเมืองนี้ได้มีแปลกกว่ากัน

เปนอันมาก ในระหว่างเวลาที่ได้เปนมาแต่ก่อนแล้ว กับเวลาที่เปนอยู่ในบัจจุบันนี้ แลเรามีความพอใจเปนอย่างยิ่งที่ได้ทราบจากคำบอกเล่าของเธอ กับทั้งทราบจากการที่เราได้เห็นเองนั้น ว่าการอันใดที่เราได้กระทำมาเปนผลสำเร็จแล้ว รายฎรเราก็ได้มีกตเวทีด้วย สิ่งซึ่งเปนหัวข้อใจความสำคัญอันหนึ่งของการที่เราได้กระทำให้สำเร็จได้นั้น ก็คือความจงรักภักดีแห่งประชาชนคนเมืองเรา แลความเชื่อถือว่าการอันใดที่เราได้เปนธุระแล้ว เราย่อมมีใจหมายจะให้มีความเจริญเปนประโยชน์ แลความดีแก่คนเหล่านั้นด้วย

เราได้แสดงความให้มกุฎราชกุมารทราบแล้ว เราได้มีความพอใจทุกอย่างในอาการกิริยาที่ได้จัดรักษาการทั้งปวงในเวลาที่เราไม่อยู่นั้น แลเรามีความยินดีอยู่ด้วยที่ได้ทราบว่า ความอุสาหที่มกุฎราชกุมารได้มีในการที่กระทำให้สำเร็จไปตามหน้าที่แล้วนั้น ย่อมเปนที่ชอบใจของอาณาประชาชนทั้งปวงด้วย

เมื่อมีพระราชดำรัสตอบแล้ว รายฎรซึ่งชุมนุมเผ้าทูลลาออองธุลีพระบาทอยู่นั้นโห่ขึ้นอีกสามลา ครั้นรถพระที่นั่งเคลื่อนจากที่ รายฎรพร้อมกันโห่ส่งเสด็จอีกครั้งหนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรจากพลับพลาท้องสนามหลวงไปโดยสถลมารควิถี ไปตามถนนหน้าพระลาน เลี้ยวถนนราชดำเนิรใน ข้ามสพานผ่านพิภพลีลา หยุดประทับรถพระที่นั่งที่ซุ้มเชิงสพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าชาวยุโรปและอเมริกา กราบบังคมทูล ฯ ดังนี้.

ᓂᐲᑎᑫᓄᑖᓇᐃᓐᓇᒥᐅᓰᐢᑕᓯᐊᐱᐅᑎᓯᒋᐊᓂᐊᓂᐦᑖᐃᓐᓇᐧᐃᐧᐊᓐᑲᐃᓐ

แปลคำถวายชัยมงคล
ของพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศ

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้าพวกพ่อค้าแลธนาคารต่างประเทศในกรุงเทพ ฯ ทั้งหลายซึ่งมีชื่อในท้ายหนังสือนี้ ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา ความชื่นชมยินดีอันเกิดมีแต่น้ำใจของพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพร้อมกัน ในการที่เสด็จพระราชดำเนิรกลับคืนมายังพระราชอาณาจักรนี้ โดยปราศจากสรรพภยันตราย

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มีจิตรคิดเห็นเหมือนกับชนทั้งปวง ผู้ซึ่งมีน้ำใจหวังอยู่ในความเจริญส่วนพระองค์ ซึ่งเปนอันหนึ่งอันเดียวกับความเจริญของพระราชอาณาจักรสยามอันงามแลบริบูรณ์นี้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ไต่ถามอยู่ด้วยความรู้สึกใจว่าเปนที่ชอบใจแลชูใจอย่างยิ่งในเรื่องราวที่เสด็จพระราชดำเนิรประพาสบ้านเมือง ของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอัสดงคตประเทศเปนครั้งที่สอง เช่นได้กล่าวไว้ในประกาศพระราชโทรเลขทั้งหลาย ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานประโยชน์ที่ได้อ่านทรายแล้วด้วย

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินดีที่เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าการเสด็จพระราชดำเนิรประพาสครั้งนี้ ได้เปนที่เกิดผลให้สำเร็จดังที่ประสงค์จำนงหมายไว้เปนอันมากแล้ว คือว่าใต้ฝ่าลอองพระยาทปราศจากพระโรคันตรายแลมีพระกำลังบริบูรณ์อย่างเดิม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอพระราชทานถวายชัยมงคลในสมัยนี้ที่ได้เสด็จพระราชดำเนิรจากพระราชอาณาจักรถึงแปดเดือนล่วงไปแล้ว แลข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศ ได้ทอดพระเนตรการสำแดงดอกไม้เพลิงซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ปฤกษากับเจ้าพนักงานอันสมควรแล้ว ปรากฏแก่ข้าพระพุทธเจ้าว่าเปนสิ่งอันงามดีอย่างยิ่ง ที่จะได้ปรากฏการรับเสด็จของพวกข้าพระพุทธเจ้าในมหามงคลสมัยนี้ แลเปนสิ่งซึ่งข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวายไว้เปนที่หมายแห่งความเคารพนับถือเปนแท้จริงของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วย

เมื่อนายกของพวกพ่อค้าชาวยุโรปแลอเมริกาอ่านคำถวายชัยมงคลแล้ว พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

พวกพ่อค้าต่างประเทศ

เรามีความยินดีเปนอันมาก เมื่อกลับมาถึงเมืองของเรา ได้รับคำอำนวยพรต้อนรับโดยแขงแรงถึงเพียงนี้ ของท่านทั้งหลายผู้ที่มาจากเมืองทั้งปวงที่เราได้ไปเยี่ยมเยียนมาแล้วนี้ เรามีความขอบใจท่านที่ได้แสดงความยินดีในการที่เราเปนผู้ปราศจากโรคันตรายแล้ว แลเราดีใจอย่างยิ่งที่จะได้เห็นการสำแดงดอกไม้เพลิง ซึ่งท่านได้มีน้ำใจจัดเปนการฉลองในการที่เรากลับครั้งนี้

ซุ้มกระทรวงนครบาล
สร้างที่เชิงสพานผ่านพ้าลีลาศด้านเหนือ

การที่ท่านทั้งหลายได้มาต้อนรับเราเมื่อเรามาถึงที่นี้ แลการที่ท่านทั้งหลายได้คิดจัดเพื่อจะแสดงให้เห็นน้ำใจอันดีของท่านในสมัยนี้ เราถือว่าเปนที่หมายอันสำคัญแห่งความต้องใจของท่านในการที่ได้มีทางไมตรีอยู่เสมอ ในระหว่างรัฐบาลของเรากับพวกพ่อค้านานาประเทศในกรุงสยาม ความปราถนาของเรานั้นคงจะเปนเหมือนเช่นได้เปนมาแต่ก่อนอยู่เสมอแล้ว ว่าจะช่วยเหลือเกื้อกูลให้เจริญในผลประโยชน์อันสำคัญ ที่ท่านทั้งหลายได้เปนผู้แทนของการนั้น เรามีความเชื่อแน่ใจในการที่เกี่ยวพันธ์กันสนิทในระหว่างความสำเร็จประโยชน์ของการค้าขายที่เกี่ยวกับท่านทั้งหลายนี้ กับความเจริญของเมืองนที่ท่านทั้งหลายได้สมัคมาทำการร่วมอยู่ด้วยนั้นแล้ว แลเห็นว่าไม่มีสิ่งใดที่จะเปนเหตุชักนำทำให้เกิดความเจริญของคนต่างประเทศที่อยู่ในเมืองเรา กับทั้งความเจริญของราษฎรของเรานั้น ยิ่งขึ้นไปกว่าที่จะมีน้ำใจอันหนึ่งซึ่งนับหน้าถือตาต่อกันอยู่มิได้ขาด

พระราชทานพระราชดำรัสตอบแล้ว เคลื่อนรถพระที่นั่งเดิรกระบวรต่อไปถึงสพานผ่านพิภาลัยสหยุดประทับรถพระที่นั่งบนสพาน มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ สั่งให้เจ้าพนักงารกระทรวงโยธาธิการเบิดสพานนั้น อันได้สร้างขึ้นแล้วสำเร็จ ประจวบเวลาเสด็จกลับถึงพระนครวันนี้ แล้วเคลื่อนรถพระที่นั่งไปประทับยังซุ้มเชิงสพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าจีนแลพ่อค้าแขก.

นายกของพวกพ่อค้าจีนถวายพระพรชัยมงคลดังนี้

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าจีน

ขอเดชะฝ่าลอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นนายห้างพ่อค้าแลลูกค้าจีนทั้งปวง ซึ่งได้เข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภาร ประกอบการค้าขายแลหัตถกรรม โกศลอยู่ในพระราชอาณาจักรนี้ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทราบเกล้า ๆ ว่าตั้งแต่ได้เสด็จ พระราชดำเนิรประพาสนานาประเทศคราวนี้ เพื่อความเกษมสำราญใน ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แลพระราชประสงค์ที่จะสำแดงกิติคุณของชาติ แลน้อมนำอรรถประโยชน์มาเพิ่มพูลความเจริญของพระราชอาณาจักร พระนามาภิธัยได้ปรากฏพระเกียรติอันดังยิ่ง ที่มหาชนทั่วไปได้รับเสด็จ โดยน้ำใจยินดีอย่างแข็งแรงทุกแห่งหน ด้วยพระบารมีเกียรติคุณ บุญราศี ของพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้า แผ่นดิน แลประธานาธิบดีทุกประเทศที่เสด็จประพาส ทั้งพ่อค้านายห้าง แลราษฎรประเทศนั้น ได้มีความจงรักภักดีรับเสด็จโดยอัธยาศรัยที่ สนิทปรากฏแก่โลกนี้ ก็โดยที่ได้ทรงสำแดงน้ำพระทัยอันดี ด้วยพระ ปรีชาญาณอันสุขุมต่ออาณาประชารายฎรในประเทศเหล่านั้น พระราช หฤทัยประกอบไปด้วยพระเมตตากรุณา ได้พระราชทานแก่คนจนที่ พบปะ แลทานสถานสำหรับมหาชนที่อนาถาในเวลาที่เสด็จประพาส ตามที่มีในประเทศเหล่านั้น จึงเป็นที่เสนหาทั่วไป

ซุ้มกระทรวงธรรมการ
สร้างขึ้นสามแยกถนนจักรพรรดิ

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายรู้สึกทราบเกล้า ฯ ด้วยความชื่นชมยินดี เปนอย่างยิ่ง ด้วยพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัวเปน พระมหากระษัตราธิราชเจ้าอันเลิศยิ่ง แลยากที่จะหาบรมกระษัตริย์ใด เปรียบปานในน้ำพระราชหฤทัย พระเมตตากรุณาบรมราชอัธยาศรัย ที่เปนพระคุณสมบัติอันดีได้

บัดนี้ได้เสด็จพระราชดำเนิรนิวัตรคืนสู่พระมหานครบรมราชธานี ในเวลาวันนี้ กระทำให้พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีความยินดีปรีดา ปราโมทย์เปนล้นเกล้า ฯ ซึ่งได้เห็นพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยความเกษมสำราญ ทรงพระเจริญในพระวรกาย แลพระราชอัธยาศรัย ทั้งน้ำพระทัยอันชื่นแช่มกว้างขวาง ประดุจดังมหาสมุทแลพื้นดินเปนที่พึ่งพำนักแห่งข้าพระพุทธเจ้าทั่วไป ที่จะได้รับความร่มเย็นในใต้พระยารมี

ความรู้สึกน้ำใจชื่นชมยินดี ที่ได้เห็นเสด็จสู่พระนครโดยสวัสดิภาพนั้น จะหาถ้อยคำอันใดมาสำแดงให้เพียงพอ เพื่อทราบใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทได้ แลทั้งไม่ทราบเกล้า ฯ ว่า จะกระทำอันใดสำแดงความกตัญญูกตเวทีของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ให้สมแก่ความยินดีของข้าพระพุทธเจ้าเพียงพอแก่พระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งได้ทรงทนุบำรุงปกครองข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่นี้ พอแก่ที่เวลาอันน้อยนั้นได้ จึงคิดด้วยเกล้า ฯ พร้อมใจกันเอาทองทำรูปเซี่ยนทูลเกล้า ฯ ถวาย พอเปนที่รฤกในวโรกาศอันนี้ พร้อมทั้งความกตัญญูกตเวทีข้าพระพุทธเจ้าทั้ง

หลาย แม้ว่าสิ่งของที่ทูลเกล้า ฯ ถวายนี้ย่อมเยาว์เบาค่า ไม่พอเพียงแก่พระมหากรุณาธิคุณก็ดี แต่ได้ถือว่าเปนสิ่งที่สมตามพระบารมีพระคุณสมบัติ อันเปนไปอยู่ในพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว แลทั้งตามความปราถนาของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วยเซียนรูปหนึ่งนั้นเปนรูปหมายฮก รูปหนึ่งหมายลก รูปหนึ่งหมายซิ่ว

อาศรัยเหตุ ๓ ประการนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยสัจจาธิษฐานความชื่นชมยินดีเปนที่สุด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบอยู่ในคุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ ที่เปนความปราถนาของข้าพระพุทธเจ้า ขอให้พระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาลทั่วไป พระราชอาณาจักรมีความสุขเกษม ดำรงอิศรราชย์ยืดยืนนานหมื่นปีขึ้นไป ความมั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ของชาติ ประกอบด้วยพานิชกรรม หัตถกิจซึ่งเปนกรรมผลของชาติ จงเกิดสมบูรณ์ยิ่งดังข้อความมหาศาล พระบรมวงศ์คงสืบสันตติวงศ์ยิ่งหมื่นปีขึ้นไป ขอให้พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว มีพระชนมายุยิ่งยืนนาน ประดุจดังดาวนำเกิดปราศจากโรคาพาธภัยพิบัติอุปัทวันตราย ศัตรูภายนอกภายในจงแพ้พ่ายพระบารมี ขอให้ปรมาภิธัยได้นามว่า บ้วนส่วยพระเจ้าหมื่นปี แลพระบารมีดุจดังเซียนบนพาทอางมานั้น

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่นี้ แม้ต่อไปเบื้องหน้าจะกลับคืนไปเยี่ยมเยียนยังชาติภูมิเดิมของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายชั่วคราวก็ดี ความลืมพระมหากรุณาธิคุณเปนอันไม่มี ข้า

ซุ้มหน้าโรงเรียนนายร้อยทหารบก

พระพุธทเจ้าทั้งหลายจึงพร้อมใจกันกราบบังคมทูลพระกรุณาในวโรกาศนี้ ขอให้พระราชดำริห์ชอบทั้งหลาย จงเปนไปตามน้ำพระไทยของพระบาท สมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว สมแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้จงทุกประการ ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบพ่อค้าจีน

เรารู้สึกมีความพอใจเปนอย่างยิ่ง ที่ได้รับคำอำนวยพรต้อนรับของผู้แทนพวกพ่อค้าจีนซึ่งตั้งอยู่ในเมืองเรา เราย่อมรู้อยู่แล้วว่า ความสามารถในทางค้าขายของพ่อค้าจีน แลความอุสาหะ แลพยายามของจีนผู้ทำการงารเปนอันมาก ที่ได้เข้ามาอยู่ในเมืองนั้น ย่อมเปนคุณมีราคามากเพียงไร จีนที่เกิดในเมืองจีนนั้น ถึงแม้ว่าเปนคนต่างภาษากับไทยอย่างหนึ่งแล้วก็ดี แต่ก็ยังไม่ต้องการให้มีผู้แทนทางราชการมาช่วยให้ได้ที่เหมาะสำหรับทำการค้าขาย อันเปนคุณวิเศษของพวกจีนซึ่งได้ปรากฏแล้ว ความคิดของเรานั้นย่อมมีอยู่แล้วเสมอมาว่า จีนในกรุงสยามควรจะได้มีโอกาศที่จะทำการงาร แลมีประโยชน์เหมือนเช่นคนไทยเรา เราถือว่าพวกจีนนั้นเหมือนไม่เปนคนต่างประเทศ แต่หากว่าจะเปนในเมืองเราส่วนหนึ่ง แลมีส่วนได้รับผลในความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วยเหมือนกัน เพราะเหตุฉนี้ เมื่อท่านทั้งหลายได้มาพร้อมกันครั้งนี้ เปนที่ยินดีของเรา

อย่างยิ่ง ดังเราได้กล่าวมาแล้วว่า เปนสิ่งสำคัญอันเปนพยาน ว่าผลแห่งความคิดของเราที่ได้ใช้มาแล้วนั้น ถูกใจของพวกจีน แลเปนพยานว่าพวกจีนมีความนิยมพอใจในการที่เปนอย่เช่นนี้ด้วย เรามีความยินดีรับของอันงามที่ให้เปนที่รฤกแก่เรา แลเราจะถืออยู่เสมอว่าราคาของสิ่งนี้มีมากยิ่งขึ้นด้วยถ้อยคำที่ได้แสดงแข็งแรงด้วยประสงค์อันดี แลมีคำอำนวยพรติดมากับของนี้ด้วย

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าแขก

ขอเดชะฝ่าลอองธุลีพระยาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า บรรดาพวกพ่อค้าแขกยอมเยทั้งหลาย ซึ่งได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ประกอบการพานิชกรรมอย่ในพระราชอาณาจักรสยาม ได้รับความผาสุกสวัสดิภาพมาช้านานหลายชั้นชั่วคนแล้ว

ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศกราบบังคมทูล แด่พระยาทสมเด็จบรมนาถ มหาราชาธิราชเจ้าไกซาร์อิ สยามินทร ทรายฝ่าลอองธุลีพระยาท

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีความชื่นชมโสมนัสยินดีต่อพระบรมเดชานุภาพกฤษฎาภินิหารในใต้ฝ่าลอองธุลีพระยาท ด้วยการซึ่งได้เสด็จพระราชดำเนิรประพาสนานาประเทศทิศตวันตกครั้งนี้ ได้เสด็จกลับคืนสู่พระมหานครบรมราชธานีศรีรัตนโกสินทร โดยความผาสุกสวัสดิสถาพร ซึ่งควรนับเหมือนกันว่า เปนการอุปถัมภ์

ซุ้มกระทรวงเกษตราธิการ
สร้างที่เชิงสพานมัฆวานรังสรรค์ด้านใต้

บำรุงการค้าขายระหว่างชาติให้เจริญยิ่งขึ้น ด้วยพระยามิกิติคุณ
แผ่ไพศาลอันปรากฏแก่โลกนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพร้อมกัน
ได้มีโอกาศเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันรื่นเริงรับเสด็จนี้ มีความ
ร่วมมิตรจิตรสมานฉันท์ โดยน้ำใจอันจงรักภักดีในใต้ฝ่าละอองธุลี
พระบาท แลเพื่อจะให้เป็นที่รฤกหมายความยินดีรับเสด็จด้วยความปรีดา
ปราโมทย์ สุสวาคตันวันทยด้วยเคารพในใต้ธุลีพระบาทสมเด็จบรม
นาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัวสยามินทร ซึ่งเสด็จพระราชดำเนิรนิวัตร
มาดีแล้ว แลด้วยจิตรผ่องแผ้วชื่นบานนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
จึงพร้อมใจกันขออาราธนาพระอัลล่าห์เจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งสรรพานุภาพในสกล
โลก จงบันดาลความสุขสิริสวัสดิพิพัฒนสถาพร ให้ใต้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาท ประสบสิ้นสิ่งพระราชประสงค์ แลทรงเจริญพระชนม
พรรษาอยู่ยืนนาน บรรจบยิ่งหลายคำรบชัย สรรพภัยพิบัติโรคา
พาธจงพินาศเสื่อมสูญ พระราชหฤทัยจงจรูญเรืองโรจน์ประภัศรสีตลา
ภิรมย์สุขทุกวันคืน ขอให้ราไชศวรรยาธิปัติแลรัชทายาทสถิตย์มั่น
อยู่ในวเศสสริยโลกสิ้นกาลนาน เทอญ ฯ

พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าแขก

กรุงสยามย่อมเปิดช่อง แลโอกาศให้แก่ความอุสาหะของความคิด
แลแรงของคนทั้งปวงทั่วไป ไม่เลือกว่าชาติภาษาใด หรือสาสนาใด
ความคิดของเราในการที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ ย่อมเปนการอาริกว้างขวาง

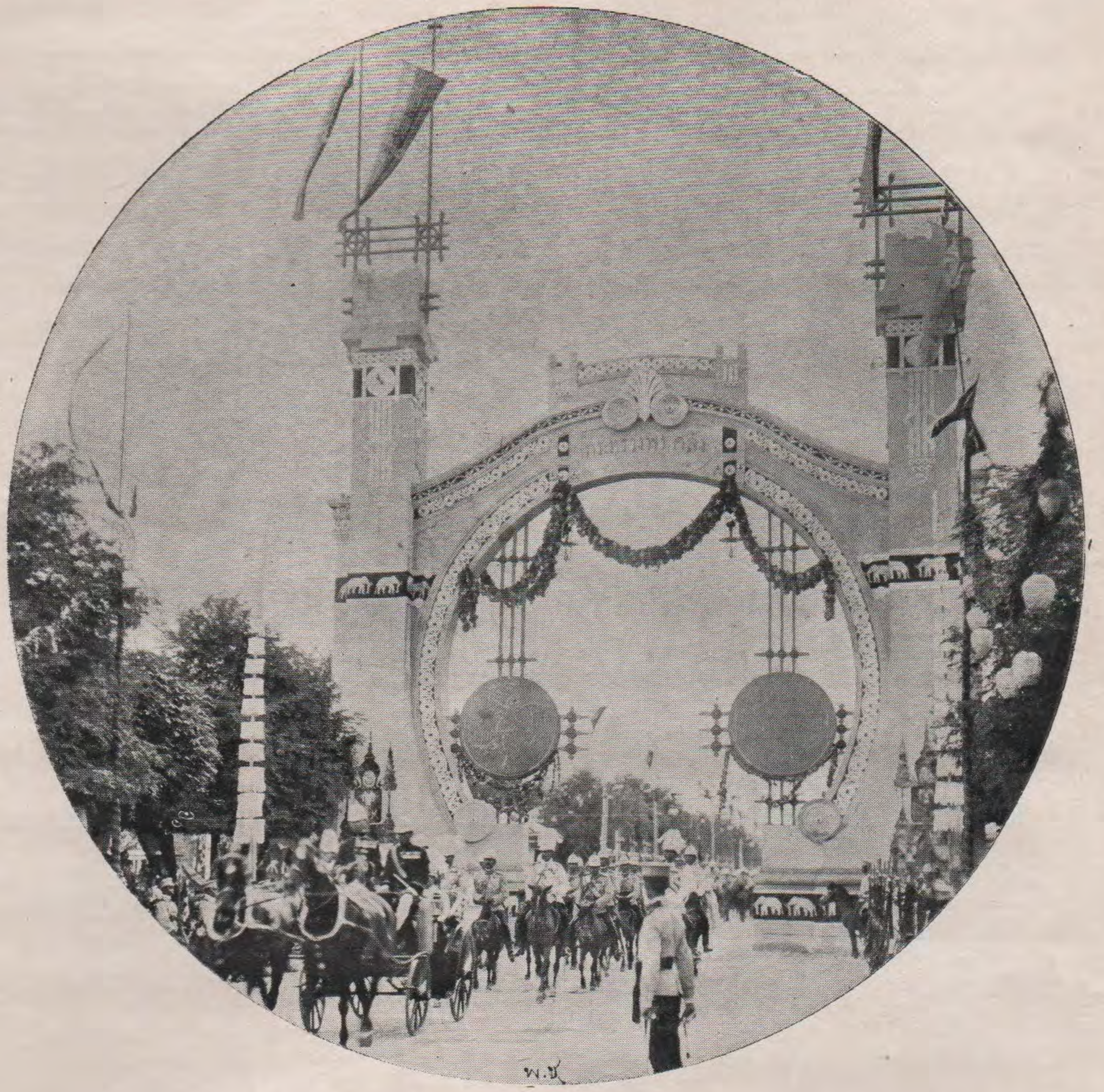
อยู่เสมอ แลไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้เราพอใจยิ่งขึ้นกว่าที่จะได้เห็นผู้แทนพวกนานาประเทศต่าง ๆ ได้เต็มใจเข้ากันสำแดงการให้เราได้พบเห็นเมื่อกลับมาถึง เรามีความยินดีไม่น้อยเลยที่ได้รับคำอำนวยพรของพ่อค้าแขกชาวอินเดีย ผู้ซึ่งได้ตั้งอยู่ในเมืองนี้มาช้านานนักแล้ว แลเปนผู้ที่ได้ทำกิจธุระสำเร็จประโยชน์ ตามที่สมควรที่จะได้ดีแล้วด้วย เรามีความยินดีรับคำอำนวยพร แลความประสงค์อันดีของท่านทั้งหลายนั้น

มีพระราชดำรัสตอบแล้ว เสด็จโดยกระบวรต่อไปถึงจังหวัดชุมกระทรวงธรรมการ ในที่นี้มีนักเรียนกรมศึกษาธิการประมาณหลายพัน ถวายคำนับร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี แลนำโห่ถวายชัยมงคลเสียงเซ็งแซ่ เสด็จพระราชดำเนิรข้ามสพานมัฆวาฬรังสรรค์ หยุดประทับรถพระที่นั่งที่เชิงสพาน ทรงรับคำถวายชัยมงคลของพวกพ่อค้าไทย

คำถวายชัยมงคลของพ่อค้าไทย

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระยาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เปนพศกนิกรประกอบการกสิกกรรม หัตถกรรม แลพานิชกรรมโกศลสมาคมรวมเปนคณะ ผู้ค้าขายในพระราชอาณาจักร มีความชื่นชมยินดีต่อพระบรมราชกฤษฎาภินิหาร

ซุ้มกระทรวงพระคลัง
สร้างที่สี่แยกถนนพิษณุโลก

พร้อมใจกันเข้าเปนภาค ในความมั่นเริงรับเสด็จมาดิ ในอภิลักขิตกาล เปนวโรกาศพิเศษ ที่ได้เผ้าทูลลองธุลีพระบาทณเวลานี้ เปนวันสมโภชมงคลกาลอันประเสริฐ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรนิวัตรสู่พระบรมราชธานีมหานคร โดยสวัสดิภาพ ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าลองธุลีพระบาท

การค้าขายที่ให้เกิดความเจริญ โภคทรัพย์สมบูรณ์แก่ชาติ ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ประกอบการอยู่นี้ โดยพระบารมีในรัชกาลที่ ๔ บรมธรรมิกมหาราชาธิราชเจ้าได้ทรงพระราชดำริห์ ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมเริ่มตั้งขึ้น โดยได้ทรงเปิดการค้าขายของชาติแก่นานาประเทศแล้ว พระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระเจ้าอยู่หัว ได้สืบสันตติวงศสนองพระองค์ ดำรงรัชทายาทแล้ว ก็ได้ทรงทนุบำรุงอุดหนุนการค้าขายยิ่งขึ้นทุกที การอันใดเปนสิ่งประกอบที่จะให้การค้าขายของชาติแผ่ไพศาลไปด้วยกรรมผล ที่เกิดจากการเพาะปลูกที่ดิน หรือฝีมือการช่างก็ดี ได้ทรงพระราชอุสาหะ แลทรงพระราชดำริห์ตั้งพระราชกำหนดกฎหมาย พระบรมราชานุเคราะห์ทั้งทางตรงแลทางอ้อม ที่จะให้การค้าขายดำเนิรสู่ทางเจริญ ประสบแก่สมัยในทุกทิศทุกทางที่เปนไปได้ พระบรมราชูปถัมภ์อันเปนหลักสำคัญนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทแบงก์สยามกัมมาจลทุนจำกัด แลได้ตั้งขึ้นเปนแบงก์สยาม สำหรับรับฝากแลทดรองเงินให้ประชาชนทำการ

ค้าขาย ย่อมเปนความสดวกของพ่อค้ายิ่งขึ้น เพราะการค้าขายต้องอาศรัยแยงก์เปนกำลัง แลแยงก์นั้นก็ได้พระบรมราชูปถัมภ์ประกอบแม้ว่าการค้าขายยังอ่อนอยู่ที่ได้เกิดขึ้นเพียงใน ๒ รัชกาล ไม่ได้ตั้งมั่นมานานนักก็ดี ก็แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ บรมราโชบายพระปรีชาญาณอันสุขุม เผื่อแผ่อยู่แก่การค้าขาย ที่พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายประกอบกิจอยู่นี้ จึงได้ดำเนิรสู่ผลพิพัฒนขึ้นทุกปี ทั้งสินค้าเข้าแลสินค้าออกเปนพยานปรากฏอยู่ การค้าขายในพระราชอาณาจักรที่เจริญขึ้นนี้ ก็เพราะพระมหากรุณาธิคุณทรงทนุบำรุงอุดหนุนอยู่ทุกประการข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงได้รฤกถึงพระเดชพระคุณมิได้ขาด ประดุจเปนบรมนาถในกิจการทั้งสามของชาติอย่างยิ่งนี้

แลในการที่เสด็จพระราชดำเนิรประพาสทางทวีปยุโรปในครั้งที่ ๒ นี้ แม้โดยวิถีทางไกลทุระกันดารประการใดก็ดี ก็ด้วยพระราชประสงค์เพื่อความเกษมสำราญในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท แลบำรุงรัฐฐาภิปาลโนบายที่จะให้พระราชอาณาจักรมีชื่อเสียงแผ่ไพศาลประจักษ์แก่โลกนั้น ก็เปนการสมพระราชประสงค์ด้วยพระบรมปรีชาญาณอันสามารถ ที่ได้เห็นปรากฏในถิ่นประเทศใด ที่ได้เสด็จพระราชดำเนิรประพาสเยี่ยมเยียนนั้น ผู้เปนอิศราธิปตัยแลประชานิกรในประเทศนั้น ก็ได้มีความสโมสรสันชมยินดีต่อพระเกียรติคุณบุญญาภินิหาร ได้รับรองเชิญเสด็จโดยความไมตรีจิตรสนิทสิเนหา สมพระเกียรติยศกิติศักดิทุกแห่งหน แลเหตุที่เสด็จประพาสครั้งนี้ ก็ย่อมเปนคุณอุดหนุนการค้าขายของชาติโดย

อเนกนัยเหมือนกัน จึงกระทำให้พวกข้าพระพุทธเจ้ามีน้ำใจเบิกยานที่จะประกอบการค้าขายให้ชาติภูมิสมบูรณ์ด้วยการทั้งสาม ซึ่งได้ทรงพระมหากรุณาทำนุบำรุงเปนบรมนาถราชูปถัมภ์อยู่เปนนิจ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายโดยความพร้อมเพรียงกัน เพื่อจะให้เปนที่รฤกเฉลิมพระเกียรติพระกรุณาธิคุณที่ปกเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่อย่างยิ่งนั้น แต่ในเวลาอันน้อยนี้ จึงได้เพียงจัดตั้งเสาโคมไฟพ้าชิ้นถวาย เปนที่หมายที่รฤกความรุ่งเรืองพระกิตติศักดิ พระเกียรติคุณ แลพระเมตตากรุณาแก่พวกข้าพระพุทธเจ้าโชติช่วงชัชวาลย์ดังดวงประทีปทิพยาโลกฉนั้น

ข้าพระพุทธเจ้าได้มีวโรกาศเผ้าทูลลองธุลีพระบาท รับเสด็จในเวลาวันนี้ ได้เห็นทรงพระเกษมสันต์ เปนที่หมายความสวัสดิสำราญในพระบรมยุคลบาท พระราชฉวีวรรณปลั่งเปล่ง ปรากฏแก่ข้าพระพุทธเจ้าหลาย ก็ยิ่งทำให้พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง มีความชื่นชมโสมนัสขึ้นอีกเปนล้นเกล้า ฯ จึงได้พร้อมใจกันขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาศถวายพระพรชัยมงคล ในวันที่ปรีดิ์เปรมกระมลยินดีทั่วไปนี้ ที่พระอาทิตย์มีเดชกล้าในเวลากลางวัน พระจันทร์มีแสงสว่างในเวลากลางคืน พระบรมกระษัตริย์มหาศาลรุ่งเรืองพระบรมเดชานุภาพ เมื่อทรงเครื่องต้นราชกกธภัณฑ์ขัดพระแสงขรรค์ ทิชาชาติมหาศาล มีตะบะกล้าเมื่อเวลาเข้าฌานสมาบัติฉะเพาะอย่างฉันใด ขอให้พระเกียรติคุณบรมเดชานุภาพกฤษฎาภินิหาร ประกอบด้วยราชอิทธิบุญฤทธิ์ อนุวัตรตามพระบรมโลกนาถเจ้า ที่ทรงพระเดชกล้าอยู่ทุกทิพาราตรีกาล

ฉันนั้น แลขอให้พระชนมายุยืนยงคงนานยิ่งด้วยร้อยพรรษกาล ปราศจาก โรคาพาธภัยพิบัติอุปัทวันตราย อย่าได้มากล้ำกลายพระบรมบาทยุคล ทรงพระเจริญศุภผลสุขเกษมเปรมพระราชหฤทัยยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าที่ทรงพระสำราญสวัสดิศิริ ที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเผ้าทูลละอองธุลีพระบาททัศนาการในวันนี้ แลสรรพริปูทั้งภายนอกแลภายใน จงพ่ายแพ้พระบารมีบุญญาภินิหาร การอันใดที่มีพระราชดำริห์จำนงหมาย จงได้สมดังพระราชหฤทัยประสงค์ทุกสิ่งสรรพ์ ขอให้พระบรมราชวงศ์สถิตย์ดำรงมั่น ด้วยจิราพิพัฒนหลายสหัสสกก เปนที่อุ่นอกพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้รับความร่มเย็นเกษมสำราญประกอบการอยู่ในใต้พระบารมี แลขอให้ชาติภูมิ ซึ่งพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตร สถิตย์สถาพรดำรงราชมไหศวรรยาธิปัตย์ ปกครองป้องปกอยู่นี้ จงมีความเจริญรุ่งเรืองถาวรในอิศราธิปตัย ทันเทียมสมัยที่อุทัยดำเนิรอยู่ในโลกนี้ ราชสมบัติจิรฐิติกาลเทอญ ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบพวกพ่อค้าไทย

บรรดาประโยชน์การค้าขาย กับทั้งการเพาะปลูก แลกิจการช่างของกรุงสยามนี้ ได้เจริญขึ้นมากอย่างหนึ่งจริงเหมือนดังเช่นท่านทั้งหลายได้กล่าวแล้ว ในเมืองใดเมืองหนึ่งซึ่งธรรมดาโลกธาตุสงเคราะห์ให้เกิดผลได้มากแล้ว ก็ย่อมมีช่องมีโอกาศที่จะแผ่ไพศาลให้ยิ่งขึ้นไปได้มากในการเพาะปลูก ในกิจการช่างต่าง ๆ แลในการค้าขาย ขณะเมื่อเราถืออยู่ว่าเปนการดี ในการที่จะชักนำทุนแลแรงนานาประเทศ

ซุ้มกระทรวงโยธาธิการ
กับรูปเทวดาทำเทียบเปนตัวอย่างที่จะสร้างพระบรมรูปทรงม้า
ที่น่าพระลาน

เข้ามาในเมืองก็ดี แต่ก็ย่อมเปนธรรมดาที่เราจะรู้สึกว่าเปนผลประโยชน์พิเศษอันหนึ่ง ซึ่งมีความอุสาหะพยายามของคนไทยเราในการงารต่าง ๆ ที่ได้ทำกันอยู่เปนอันมาก การที่จะมีกฎหมายให้เหมาะแก่การงารทั้งปวงนั้น บัดนี้ก็ได้กำลังพิจารณาอยู่แล้ว แลเราหวังว่าต่อไปภายหน้า เราจะได้เห็นบริษัทไทยมีอำนาจเปนประโยชน์อันมีค่ามาก แลเห็นว่าคนไทยเองจะตั้งใจอุสาหะ เพื่อจะได้มีส่วนตามสมควรที่จะได้ในทรัพย์สมบัติ ซึ่งไม่มีที่สงสัยเลย เมืองนี้ย่อมมีให้ได้ อนึ่งเรามีความพอใจอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน ที่จะได้เห็นว่าการงารของฝ่ายไทยจะพึงได้เปนไปตามตัวอย่างของบริษัทที่ได้ตั้งขึ้นดังท่านทั้งหลายกล่าวมานั้นแล้ว คงได้ผลอันสำเร็จ ซึ่งเปนการยิ่งกว่าที่ได้เห็น ว่าสักแต่ตั้งอยู่ได้ดี ท่านทั้งหลายพึงเชื่อแน่ได้ว่า เราจะทำนุบำรุงแลส่งเสริมกิจธุระอันชอบ ที่จะได้ช่วยให้มีความเจริญรุ่งเรืองของอาณาประชาชนด้วย

เราชอบใจในคำอำนวยพร แลความประสงค์อันดีของท่านทั้งหลาย แลเรามีความยินดีที่จะได้เห็นสิ่งซึ่งท่านทั้งหลายได้เลือกขึ้น ทำไว้ใหญ่โตให้งาม แลเปนที่รฤกความซื่อสัตย์ แลความจงรักภักดีของท่านทั้งหลายด้วย ฯ

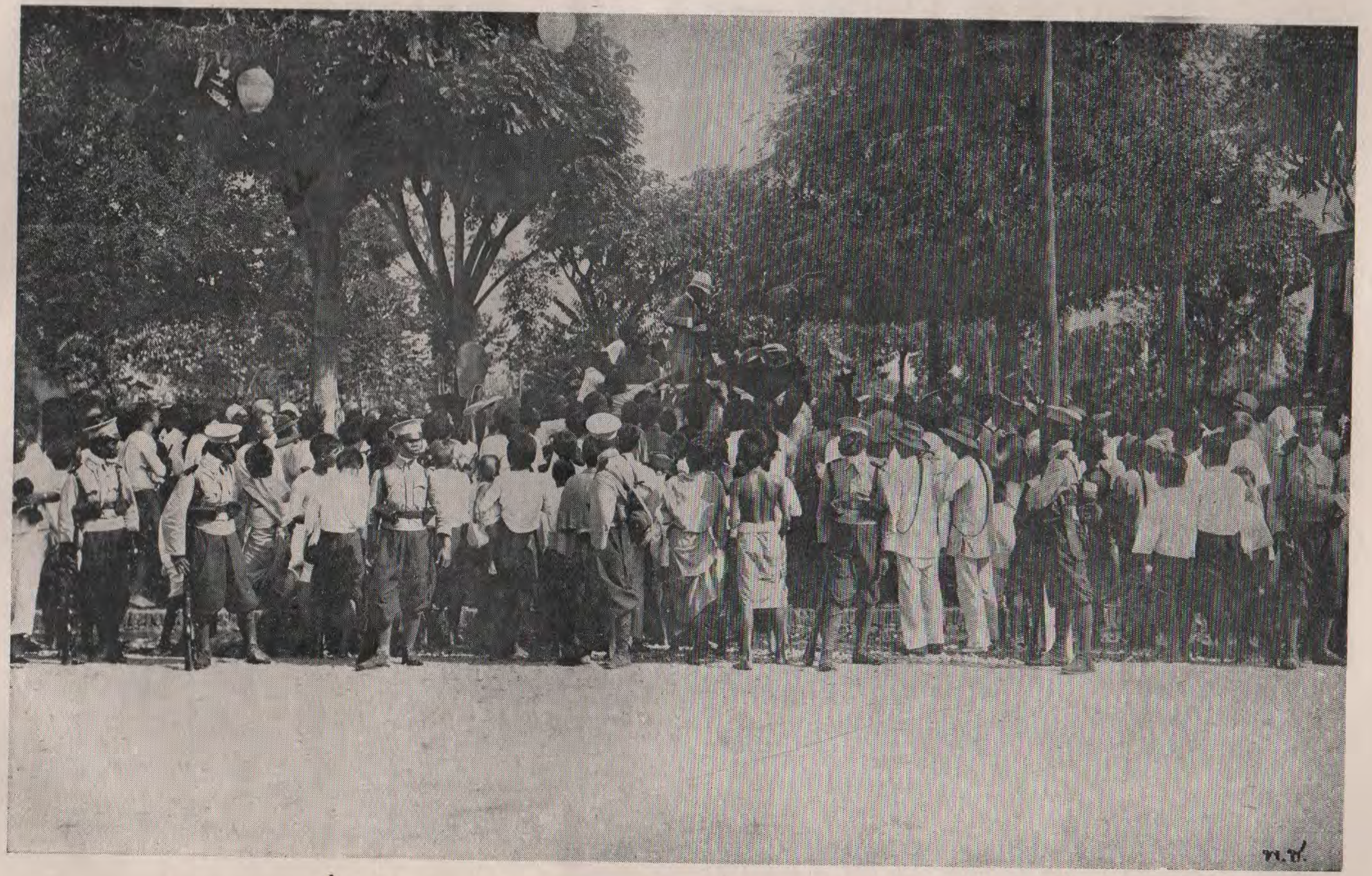
มีพระราชดำรัสตอบแล้ว เสด็จโดยกระบวรต่อไปตามถนนราชดำเนินนอกถนนเบญจมาศ ถนนพุดตาลเลี้ยวถนนข่วยเข้าในสวนแง่เต๋งหยุดประทับรถพระที่นั่งที่เชิงอัฒจันท์พระที่นั่งอัมพรสถาน เสด็จ

ประเวศพระราชมณเฑียร ขึ้นประทับห้องบรรณาคมทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว เวลาย่ายโมงหนึ่งกับ ๔๙ นาที ๕๓ วินาที ได้ปฐมฤกษ์พระโหราธิบดีลั่นฆ้องชัยให้สัญญา เจ้าพนักงารประโคมดุริยดนตรีแตรสังข์ กรมทหารบกยิงปืนใหญ่ถวายคำนับ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จสู่พระแท่นสรงมุรธาภิเษกสนาน ชีพ่อพราหมณ์ถวายน้ำตามประเพณี แล้วเจ้าพนักงารได้เบิกบายศรีเวียนเทียนสมโภชพระราชมณเฑียร

ในขณะเมื่อกรมทหารบกยิงปืนใหญ่สรงมุรธาภิเษกสนานนั้น เจ้าพนักงารได้ลงมือแจกเสมาเปนของพระราชทานแก่ราษฎร ซึ่งมารับเสด็จพระราชดำเนิร ณศาลาซึ่งได้สร้างขึ้นเพื่อการแจกนั้นเปนระยะไปตั้งแต่ท้องสนามหลวงตลอดถนนราชดำเนิรนอก

ครั้นเวลา ๒ ทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกสนามสวนดุสิต ทอดพระเนตรการจุดดอกไม้ไฟ ซึ่งพ่อค้าฝรั่งพร้อมกันสั่งให้ช่างดอกไม้เพลิงในยุโรปนำเข้ามาจุดในการรับเสด็จ เวลายามเศษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทอดพระเนตรโคมไฟต่อไป แล้วจึงเสด็จกลับพระราชวังสวนดุสิต

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน เวลาย่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องสนามทหารบกทรงพระคทาจอมพล เสด็จทรงรถพระที่นั่งเสด็จโดยกระบวรรถม้า พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ออกจากพระที่นั่งอัมพรสถาน มีสมุหราชองครักษ์แลราชองครักษ์

ที่แจกเสมาของพระราชทานราษฎรแห่ง ๑ เมื่อเสด็จกลับ

ทั้งปวง กับกรมทหารม้าที่ ๑ หนึ่งกองร้อย มีธงประจำกองแห่นำตาม เสด็จไปทางถนนพุดตาล แลถนนเบญมาศ ถนนราชดำเนิร เลี้ยว ถนนราชินีเข้าในท้องสนามหลวง ผ่านแถวทรงตรวจพล ซึ่งได้มาประชุม รับเสด็จพระราชดำเนิรครั้งนี้ทั่วกัน มีทหารประมาณ ๑๒๐๐๐ เศษ ตั้ง เปนตอนกองร้อย พอเต็มท้องสนามพอดี แล้วเสด็จพระราชดำเนิรกลับ ออกทางถนนราชินี ทหารทั้งปวงได้นำโห่ แลกองทหารปืนใหญ่ที่ ๖ ยิงปืนใหญ่ถวายชัยมงคล เสด็จทางถนนราชดำเนิรใน เลี้ยวถนน หน้าพระลานเข้าในพระบรมมหาราชวังเสด็จขึ้นพระที่นั่งจักริมหาปราสาท ประทับท้องพระโรงกลาง พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรม วงศานุวงศ์ข้าทูลลองธุลีพระบาทฝ่ายในเฝ้าพร้อมกัน พระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงสมรรัตนสิริเชษฐ์ ถวายชัยมงคลแทนบรรดาพระบรมวงศา นุวงศ์แลข้าราชการฝ่ายใน ดังนี้

คำถวายชัยมงคล
ของพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลลองธุลีพระบาทฝ่ายใน

ขอเดชะฝ่าลองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้าเหล่านารี ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์แลข้าทูลลองธุลี พระบาท ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกันเฝ้าฉะเพาะพระพักตรณที่นี้ ขอพระ ราชทานพระบรมราชวโรกาศ เพื่อกราบบังคมทูลพระกรุณา แสดงความ ปีติปราโมทย์ของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ในมหาสมัยนี้ ที่พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรกลับจากยุโรปประเทศ ประเวศ พระมหานคร

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงรู้สึกแลทรายเกล้า ฯ อยู่ว่า การที่ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนิรไปสู่ประเทศยุโรปครั้งนี้ โดยอาศรัยเหตุที่จำเปนเพื่อจะทรงบำรุงพระองค์ไว้ให้เปนประโยชน์แก่พระราชอาณาจักรแลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ทำความรู้สึกว้าเหว่ในใจข้าพระพุทธเจ้าให้น้อยลง เพราะประการหนึ่งในเวลาที่เสด็จประทับอยู่ภายในพระราชอาณาจักรนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงได้เคยรู้สึกอุ่นใจอยู่ว่าพระยารมีคุ้มครองปกเกล้าปกกระหม่อมอยู่ประดุจฉัตรอันกางกั้นอยู่เหนือเกศข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงให้ได้รับความร่มเย็นเปนผาสุก เมื่อยามเสด็จประพาสอยู่แดนไกลจึงจำต้องรู้สึกเปลี่ยวใจเปนธรรมดา อีกประการหนึ่งเวลาที่เสด็จประทับอยู่ในพระราชอาณาจักรนั้น มีผู้มีน้ำใจสวามิภักดิ์ในใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท คอยปฏิบัติตามพระราชประสงค์อยู่ทุกเวลาราตรี เมื่อยามเสด็จประพาสอยู่ในแว่นแคว้นแดนต่างประเทศต้องเสด็จเข้าไปในหมู่ชนต่างเพศต่างภาษา ไหนเลยจะเหมือนเสด็จอยู่ในหมู่บาทบริจาริกาแลพระบรมราชวงศ์เสนามาตย์ราชบริพารได้ เพราะฉนั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพากันคำนึงถึงพระยารมีอยู่เปนนิจ แลได้ตั้งหน้าคอยเสด็จกลับอยู่ทุกเมื่อ

บัดนี้ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาทเสด็จพระราชดำเนิรกลับยังพระนคร พระราชทานโอกาศให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงพร้อมกันได้เผ้ากรายถวายบังคมชมพระยารมี ข้าพระพุทธทั้งปวงได้แลเห็นปรากฏว่าใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาททรงพระสำราญชื่น นับว่าการที่ทรงพระราชอุสาหเสด็จพระราช

ดำเนิรไปถึงประเทศยุโรปนั้น ได้ให้ผลอันดีสมพระราชประสงค์ ทำให้ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงมีความโสมนัสเปนอย่างยิ่ง

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง ขออ้างพระมหากรุณาธิคุณของใต้ฝ่าลองธุลีพระบาท แลความจงรักภักดีของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ ตั้งเปนสัตยาธิษฐาน ขอให้ใต้ฝ่าลองธุลีพระบาท ทรงพระสำราญปราศจากภัยพระโรคใด ๆ อย่าได้เกิดบีฑา ขอพระชนมพรรษาจงเจริญยิ่งสรรพสิ่งใด ๆ ที่มีพระราชหฤทัยจำนง จงสำเร็จโดยพลันทันพระราชประสงค์ทุกประการทุกเมื่อ ขอเดชะ

พระราชดำรัสตอบ

พระบรมวงศานุวงศข้าทูลลองธุลีพระบาทฝ่ายใน

คำที่รับสั่งในนามของพระบรมวงศานุวงศแลนารีผู้มีบรรดาศักดิ์แสดงความเชื่อถือไว้วางใจ แลความปรานีในตัวหม่อมฉันนั้น เปนที่พึงพอใจเปนอันมาก ความเปลี่ยวเปล่าอันใดเช่นที่กล่าวนั้น ย่อมเคยได้ยินมีอยู่เนือง ๆ เมื่อเวลาไปไกลจากพระนครจึงไว้วางการงารอันจะพึงรักษาไว้ให้เปนการมั่นคง การที่วางไว้นั้นก็เปนที่พอใจได้สมดังความมุ่งหมาย ส่วนการที่ปราศจากความสุขแลความสดวกซึ่งเคยมี บางทีก็เปนเหตุอันควรจะเรียกว่าลำยากมีอยู่เปนความจริง แต่ด้วยความมุ่งหมายผลบางอย่าง ซึ่งเปนส่วนตนแลส่วนชาติ ก็เครื่องพาใจให้ระงับความกระวนกระวายอย่างนั้นได้เปนครั้งเปนคราว แต่

เปนความจริงอยู่ เมื่อเวลาที่กลับมาถึงพระนครนี้ ไม่แต่ละเพาะที่ได้กลับมาประเทศที่อยู่ของตัว ซ้ำได้รับความแสดงจงรักภักดีต้อนรับจากพระบรมวงศานุวงศ ข้าราชการ พ่อค้า ประชาราษฎร ทั้งหัวเมืองแลในกรุง ฯ ทำให้รู้สึกขึ้นในใจว่า ความประพฤติอันใดที่ได้ประพฤติมาแล้วในปางก่อน ทั้งในน้ำใจแลในการงารได้ มีผู้รู้ถึงน้ำใจ แลมีผู้เห็นดีด้วยในการงารที่ทำ จึงได้รับความรับรองดีถึงเพียงนี้

เมื่อได้มาฟังคำอำนวยพรในเวลานี้ ก็เปนถ้อยคำอันกล่าวเพิ่มเติมยืนยันในข้อซึ่งได้ทราบแลเห็นมาจากที่อื่นแล้ว ว่าพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน แลนารีที่มีบรรดาศักดิ์ก็มีความคิดเห็นร่วมกันกับอาณาประชาชนทั้งปวง เปนเครื่องเพิ่มพูลความยินดีขึ้นอีกส่วนหนึ่งเปนอันมาก

พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสตอบแล้ว พระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ฯ ฝ่ายใน แลเข็มอักษรเสด็จประพาสยุโรปแล้วเสด็จขึ้น

ตอนที่ ๕

พระราชทานบำเหน็จแลเลี้ยงลูกขุน

ในวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องสนามทหารยกทรงฉลองพระองค์ครุยเสด็จออกยังพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เจ้าพนักงานประโคมแตรสังข์มโหรทึก กองทหารมหาดเล็ก ๓ กองร้อย มีแตรวงธงประจำกอง ถวายวันทยาวุธ แลบรรเลงเพลงแตรสรรเสริญพระบารมี พระยมวงศานุวงศข้าทูลลอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพร้อมกัน แลเมื่อสุดเสียงประโคมแล้ว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร เจ้ากรมพระอาลักษณ์ อ่านประกาศพระราชบัญญัติเข็มอักษร เปนที่ระลึกเสด็จประพาสยุโรป อันได้ทรงพระราชดำริห์สร้างขึ้นใหม่ สำหรับพระราชทานตอบแทนผู้มีความชอบที่ได้ตามเสด็จแลรักษาพระนครในเวลาเสด็จไปยุโรปทั้ง ๒ คราว

พระราชบัญญัติ
เข็มอักษรในการเสด็จพระราชดำเนิร
ประพาสประเทศยุโรป

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิรมาประทับอยู่ณเมืองซอมเบิก ในประเทศเยอรมนี ประกอบการเฉลิมพระชนม์พรรษา ทรงพระราช

ดำริห์ว่า การที่พระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้เสด็จพระราชดำเนิรออกมาประพาสประเทศยุโรปได้มีขึ้นเปนครั้งแรก เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๖ ครั้งหนึ่ง เปนการพิเศษแปลกจากสามัญ ซึ่งจะไม่เปนเหตุแปลกเช่นนั้นสืบไปอีกประการหนึ่ง ครั้นรัตนโกสินทรศก ๑๒๖ นี้ ได้เสด็จพระราชดำเนิรประพาสประเทศยุโรปโดยความจำเปน เพื่อจะรักษาพระองค์อีกชั้นหนึ่ง การที่เสด็จพระราชดำเนิรมา ก็เปนอันสำเร็จประโยชน์ดังพระราชประสงค์ทั้งสองคราว

ทรงพระราชดำริห์ว่า ควรจะมีเครื่องระลึกถึงเหตุการณ์อันนี้ให้ปรากฏไว้ ทั้งจะได้เปนบำเหน็จแลเปนเครื่องระลึกแก่พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการอันได้ โดยเสด็จพระราชดำเนิร แลได้เปนผู้รักษาพระนครให้ราชการดำเนิรไปไม่เสื่อมทราม เปนความสดวกแก่ที่จะเสด็จพระราชดำเนิร เพื่อให้เปนเครื่องประดับเชิดชูความชอบแลเปนที่ระลึกถึงการสำคัญทั้งสองคราวนี้สืบไปภายหน้า

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างเข็มอักษรสำหรับพระราชทานเปน ๗ อย่าง แบ่งเปนสองชั้น ชั้นหนึ่งทองคำ ชั้นหนึ่งเงิน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

มาตรา ๑ เข็มอักษรนี้ มีอักษรรอบว่า “เสด็จพระราชดำเนิรประพาสยุโรป” เว้นกลางว่างไว้เปนที่สำหรับวางตัวเลข ถ้าได้ตามเสด็จพระราชดำเนิร ฤๅรักษาพระนคร สองครั้ง ก็จะลงเลขสองแถว ครั้งเดียวลงเลขแถวเดียว

มาตรา ๒ เข็มอักษรนี้ มีแพรแถบขนาดแถบตราทิพยาภรณ์แลวิจิตราภรณ์สอดอยู่เบื้องหลัง แต่ผู้ที่ได้รับพระราชทานนั้น ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์อันใดสูงสุด ให้สอดแพรหลังเข็มตามสี่เครื่องราชอิศริยาภรณ์ที่สูงสุดนั้น

มาตรา ๓ รูปเข็มอักษรนั้นแบ่งเปน ๗ อย่าง

ก. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรประพาสทั้งสองคราว เข็มเปนรูปไข่ มีอักษรเลข ๑๑๖ แล ๑๒๖ เปนสำคัญ

ข. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรครั้งหนึ่ง อยู่รักษาพระนครครั้งหนึ่ง เข็มสี่เหลี่ยมรีตัดมุม มีอักษรเลข ๑๑๖ แล ๑๒๖ เปนสำคัญ

ค. ผู้ซึ่งได้อยู่รักษาพระนครสองคราว เข็มสี่เหลี่ยมรีมีอักษรเลข ๑๑๖ แล ๑๒๖ เปนสำคัญ

ง. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรครั้งแรก เข็มรูปกลม มีอักษรเลขหนึ่งบรรทัด คือ ๑๑๖ เปนสำคัญ

จ. ผู้ซึ่งได้ตามเสด็จพระราชดำเนิรครั้งหลัง เข็มรูปกลมมีอักษรเลขหนึ่งบรรทัด คือ ๑๒๖ เปนสำคัญ

ฉ. ผู้ซึ่งอยู่รักษาพระนครครั้งแรก เข็มรูปสี่เหลี่ยม มีอักษรเลขหนึ่งบรรทัด คือ ๑๑๖ เปนสำคัญ

๘. ผู้ซึ่งอยู่รักษาพระนครครั้งหลัง เข็มรูปสี่เหลี่ยม มีอักษรเลข หนึ่งบรรทัด คือ ๑๒๖ เปนสำคัญ

มาตรา ๔ เข็มทั้ง ๗ อย่างนี้ ผู้ใดควรจะได้รับพระราชทานทองคำ ผู้ใดควรจะได้รับเงิน แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

มาตรา ๕ ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานเข็มอักษรนี้ ให้ติดหน้าอกเสื้อข้างขวาได้ทุกเมื่อ ไม่ว่าเวลาเต็มยศฤๅครึ่งยศแลเวลาอื่น ๆ

มาตรา ๖ เข็มอักษรนี้ ผู้ซึ่งตามเสด็จพระราชดำเนิรฤๅอยู่รักษาพระนคร จะได้รับพระราชทานแต่ผู้ซึ่งทรงพระราชดำริห์เห็นสมควรจะพระราชทาน จะยกเว้นผู้หนึ่งผู้ใดก็ยกได้ ถ้าได้พระราชทานแล้วเข็มนั้นเปนสิทธิ์ไม่ต้องส่งคืน

มาตรา ๗ ให้กรมราชเลขานุการ เปนพนักงารตรวจตราแลเจ้าหน้าที่เข็มอักษรนี้ ให้เปนไปถูกต้องตามพระราชบัญญัติ

มาตรา ๘ พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้ได้ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖ เปนต้นไป

พระราชบัญญัตินี้ ได้ตราไว้แต่ณวันที่ ๒๐ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

เมื่ออ่านประกาศจบแล้ว พระราชทานเข็มอักษรนั้นแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลลอองธุลีพระบาทอันได้โดยเสด็จพระราชดำเนิรประพาสยุโรปแลผู้ซึ่งอยู่รักษาพระนครในวันนั้นบ้าง พระราชทานในวันอื่นต่อมาบ้าง มีรายพระนามแลรายนามผู้ที่ได้รับพระราชทานต่อไปนี้

รายพระนามแลนามผู้ที่ได้รับพระราชทาน เข็มอักษรเสด็จพระราชดำเนิรประพาสยุโรป

ฝ่ายหน้า

ตามเสด็จ ๒ คราว

๑ เข็มทอง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าพ้า ฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต

๒ เข็มทอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสาตรศุภกิจ

๓ เข็มทอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์

๔ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์

๕ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าดิลกนพรัฐ

๖ เข็มทอง หม่อมเจ้ารูญศักดิ์กฤษฎากร

๗ เข็มเงิน เจ้าพระยาสุรวงศ์วัฒนศักดิ์

๘ เข็มเงิน พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ

๙ เข็มเงิน พระยาวิสูตรโกษา

๑๐ เข็มเงิน พระยาศริธรรมศาสน์

๑๑ เข็มเงิน พระยารัตนโกษา

๑๒ เข็มเงิน เจ้าหมื่นเสมอใจราช

๑๓ เข็มเงิน พระราชวรินทร

๑๔ เข็มเงิน มิศเตอร์ เอช, เย, ซี, เอ, เกธิเนียส

๑๕ เข็มเงิน มิศเตอร์ ธันส อาลเบอส

๑๖ เข็มเงิน มิศเตอร์ ยอนเฮนริ ลอฟตัส

๑๗ เข็มเงิน มองซิเออร์ ซาราซัง

ตามเสด็จคราวแรก

๑๘ เข็มเงิน สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุน
พิษณุโลกประชานาถ

๑๙ เข็มเงิน สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนลพบุรี
ราเมศวร์

๒๐ เข็มทอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตนวิศิษฏ์

๒๑ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน

๒๒ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าวุฒิชัยเฉลิมลาภ

๒๓ เข็มเงิน พระยวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส

๒๔ เข็มเงิน พระยาศรีสหเทพ

๒๕ เข็มเงิน พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์

๒๖ เข็มเงิน พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์

๒๗ เข็มเงิน พระยาไกรโกษา

๒๘ เข็มเงิน พระยารามกำแหง

๒๙ เข็มเงิน พระยาราชวังสรรค์

๓๐ เข็มเงิน พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์

๓๑ เข็มเงิน เจ้าหมื่นสรรเพธภักดี

๓๒ เข็มเงิน เจ้าหมื่นศริสรรักษ์

๓๓ เข็มเงิน เจ้าหมื่นไวยวรนาถ

๓๔ เข็มเงิน หม่อมไพชยนต์เทพ

๓๕ เข็มเงิน พระอินทรเดช

๓๖ เข็มเงิน พระอมรมหาเดช

๓๗ เข็มเงิน พระนรเนติบัญชากิจ

๓๘ เข็มเงิน พระสุรเดชรณชิต

๓๙ เข็มเงิน หลวงสุนทรโกษา

๔๐ เข็มเงิน หลวงสันทนาการกิจ

๔๑ เข็มเงิน หลวงอินทรฤทธิ (จอ)

๔๒ เข็มเงิน ชุนวิรัชเวชกิจ

๔๓ เข็มเงิน นายเรือเอก ยอนซัน

๔๔ เข็มเงิน นายเรือเอกผู้ช่วย ป๊อก

๔๕ เข็มเงิน หมอไรเตอร์

ตามเสด็จคราวหลัง

๔๖ เข็มเงิน สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุน
นครราชสีมา

๔๗ เข็มเงิน สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุน
สงขลานครินทร์

๔๘ เข็มเงิน สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุน
เพ็ชรบูรณ์อินทราชัย

๔๙ เข็มเงิน สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุน
สุโขทัยธรรมราชา

๕๐ เข็มเงิน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

๕๑ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยุรศักดิ์

๕๒ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุพงศ์รัชสมโภช

๕๓ เข็มทอง พระยาชลยุทธโยธินทร

๕๔ เข็มเงิน หม่อมนเรนทรราชา

๕๕ เข็มเงิน หลวงศักดิ์นายเวร

๕๖ เข็มเงิน หลวงฤทธิ์นายเวร

๕๗ เข็มเงิน หลวงสรลักษณ์ลิขิต

๕๘ เข็มเงิน หลวงพินิจวิรัชกิจ

๕๙ เข็มเงิน หลวงมนตรีนิกรโกษา

๖๐ เข็มเงิน หลวงโสภณเพ็ชรรัตน์

๖๑ เข็มเงิน นายพินิจราชการ

๖๒ เข็มเงิน ขนพิจิตรโทรภักดิ์

๖๓ เข็มเงิน มิศเตอร์ ดับลยู เย, อาเชอ

๖๔ เข็มเงิน มองสิเออร์ ริกมัน

๖๕ เข็มเงิน หมอ เอ. เอช. โบเมอ

๖๖ เข็มเงิน ว่าที่นายเรือตรี นายศรี

๖๗ เข็มเงิน นักเรียนนายเรือ นายห้อง

รักษาพระนคร ๒ คราว

๖๘ เข็มทอง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

๖๙ เข็มทอง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัติวงศ์

๗๐ เข็มเงิน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์

๗๑ เข็มทอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ

๗๒ เข็มทอง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

รักษาพระนครคราวแรก

๗๓ เข็มเงิน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา

๗๔ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์

๗๕ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดี

๗๖ เข็มเงิน เจ้าพระยาภาสกรวงศ์

รักษาพระนครคราวหลัง

๗๗ เข็มทอง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช

๗๘ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช

๗๙ เข็มเงิน พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์

๘๐ เข็มเงิน เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร

๘๑ เข็มเงิน พระยาสุริยานุวัตร์

๘๒ เข็มเงิน พระยาสุขุมนัยวินิต

๘๓ เข็มเงิน พระยาศรีสุนทรโวหาร

๘๔ เข็มเงิน พระยาจักรปาณีศรีศิลปวิสุทธิ์

๘๕ เข็มเงิน พระยาเทพอรชุน

๘๖ เข็มเงิน พระยาสีหราชเดโชชัย

ฝ่ายใน

รักษาพระนคร ๒ คราว

๑ เข็มทอง สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

รักษาพระนครคราวหลัง

๒ เข็มทอง พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์

๓ เข็มเงิน พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้านารีรัตนา

๔ เข็มเงิน พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้านภาพรประภา

เสร็จการพระราชทานเข็มอักษรนั้นแล้วพระราชทานสัญญาบัตร ให้พระยาคทาธร ฯ เปนเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ทรงหลั่งน้ำสังข์ทรงเจิมแลพระราชทานเครื่องยศคือกระบี่ฝักทอง กับเครื่องราชอิศริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๑ ด้วยแล้ว เสด็จขึ้นไปเสด็จออกพระที่นั่งศิวาลัยมหา

ปราสาท ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการถวายบังคมพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๔ รัชกาล ตามธรรมเนียมซึ่งเคยทำในวันพระราชพิธีฉัตรมงคล

เวลา ๒ ทุ่ม โปรดเกล้า ฯ ให้เชิญพระบรมวงศานุวงศ์มาเสวยในพระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ ครั้นเวลา ๔ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ เสด็จออกพระที่นั่งจักริมหาปราสาท โปรดเกล้า ฯ ให้เชิญข้าทูลลองธุลีพระบาทกับทั้งราชทูตผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศ แลพ่อค้านานาสมาคม เฝ้าทูลลองธุลีพระบาทถวายชัยมงคล

พวกทูตแลกงสุลต่างประเทศได้ถวายชัยมงคล ดังนี้

แปลคำถวายชัยมงคล
ของพวกทูตแลกงสุลต่างประเทศ

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลคำแสดงการรับเสด็จด้วยอัธยาศรัยไมตรีอย่างยิ่ง ในการที่เสด็จพระราชดำเนิรกลับคืนกรุงสยามครั้งนี้

ประชาชนทั้งหลายมีความชื่นชมยินดี แลได้ตกแต่งพระมหานครให้งามอย่างวันนักษัตรฤกษ์ แลน้ำใจของคนทั้งหลายก็ตั้งหน้าคอยรับเสด็จพระราชดำเนิรอยู่พร้อมกัน

แลข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายพร้อมกันขอถวายชัยมงคล แลมีความชื่นชมยินดีด้วย ในการเสด็จพระราชดำเนิรกลับคืนยังพระมหานครที่ได้ทอดพระเนตรเห็นการทั้งปวงเปนไปอย่โดยเรียบร้อยถึงเพียงนี้ ที่เปนพยานอย่างดีที่สุดที่จะทรงมิได้แล้ว ว่าผู้รับราชการในกรุงสยามทุกวันนี้ได้มีความภักดีต่อรัฐบาล แลอาณาประชาชนก็ได้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากระษัตริย์ด้วย ฯ

เมื่อจบแล้ว พระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบดังนี้

พระราชดำรัสตอบ

พวกทูตแลกงสุลต่างประเทศ

ท่านราชทูต

เราได้มาพบพวกทูตแลกงสุลทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในกรุงสยามอีกครั้งนี้ ด้วยความยินดีนัก แลเราขอบใจท่านที่ได้แสดงคำต้อนรับ แลแสดงความยินดีอำนวยชัยให้พรแก่เราในนามของพวกนี้ด้วย

เมื่อมาอยู่ณะเพาะหน้าผู้แทนประเทศทั้งหลายเปนอันมาก ที่เราได้ไปเยี่ยมเยียนมาเร็ว ๆ นี้แล้ว เราถือเอาโอกาศนี้ เพื่อที่จะแสดงความขอบใจอย่างยิ่งของเรา ในการที่เราได้ไปพบการต้อนรับโดยอัธยาศรัยไมตรี แลน้ำใจดีทั่วทกแห่ง อันเปนสิ่งที่จะยืนยงคงอยู่เสมอในจำพวกที่รฤกด้วยความชื่นชมยินดีในชีวิตของเรา ฯ

มีพระราชดำรัสตอบขบแล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้มีการเลี้ยงเครื่องว่างที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท องค์ตวันตก แต่พวกพ่อค้าทั้งปวงนั้นได้รับ

สูงเช่นพระองค์เจ้าแลหม่อมเจ้านั้น แก่พระบรมวงศานุวงศ์แลข้า
ธุลีพระบาท อันเปนผู้ที่สนิทชิดชอบพระราชอัธยาศรัย ทั้งฝ่ายหน้า
ฝ่ายใน เรื่องที่กล่าวมานี้เปนต้นประเพณีที่ผู้ใหญ่จะผูกเสมากันมาขนกาล
ทุกวันนี้

ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา